

Засновник: Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. Видається з 01.01.1998 р. Виходить двічі на місяць. **Головний редактор** В. Горовий, д-р іст. наук, проф., заст. гендиректора НБУВ. **Редакційна колегія:** М. Закіров (заст. голов. ред.), канд. іст. наук, заввідділу політологічного аналізу, Л. Чуприна, канд. наук із соц. комунікацій, заввідділу оперативної інформації, Т. Дубас, заввідділу синтезу соціокультурних мережевих ресурсів. Комп'ютерний дизайн: Г. Булахова. **Адреса редакції:** НБУВ, Голосіївський просп., 3, Київ, 03039, Україна. Тел. (044)524-25-48, (044)525-61-03. E-mail: siaz2014@ukr.net, www.nbuviar.gov.ua. Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 5358 від 03.08.2001 р.

Україна: події, факти, коментарі

Інформаційно-аналітичний журнал

№ 15 2017

ЗМІСТ

Коротко про головне

Президент України П. Порошенко підписав Закон «Про внесення змін до Закону України «Про Державний бюджет України на 2017 рік».....3

Президент України П. Порошенко підписав Закон «Про Конституційний Суд України».....5

Аналітика

Політичні акценти

Тарасенко Н.
Підсумки політичного сезону в Україні у відгуках експертів.....6

Гранчак Т.
Санкційний етюд: США починають.....14

Економічний ракурс

С. Кулицький С.
Макрофінансова ситуація в Україні: тенденції та проблеми розвитку (Закінчення, початок у № 14).....22

Рябоконь А.

Український ГМК в умовах блокади ОРДЛО (статистика і оцінки в СМІ).....	37
--	-----------

До нових стандартів самоврядування

Пальчук В.

Бюджети об'єднаних територіальних громад: особливості формування дохідної бази.....	45
--	-----------

Наука – суспільству

До 100-річчя НАН України

Аспекти миру та безпеки в діяльності НАН України.....	56
Міжнародне співробітництво в галузі науки і освіти.....	57
Перспективні напрями розвитку української науки.....	60
Здобутки української археології.....	61
Питання екології та уникнення техногенних катастроф.....	64
Охорона здоров'я.....	66
Наука і влада.....	66

Проблеми розвитку соціальних комунікацій

Закіров М.

Сучасні інформаційно-комунікативні технології як фактор еволюції соціально-політичних відносин.....	70
--	-----------

До уваги держслужбовця

Гришина Т.

Нові надходження довідково-бібліографічних видань.....	83
---	-----------

Коротко про головне

Президент України П. Порошенко підписав Закон «Про внесення змін до Закону України «Про Державний бюджет України на 2017 рік»

Глава держави відзначив важливість документу, адже значна частина коштів від перевиконання бюджету буде спрямована на підтримку соціально вразливих верств населення та низку пріоритетних програм. «Ключові напрямки використання цих грошей є надзвичайно важливими. Перші, хто має отримати кошти від перевиконання бюджету – це найбільш вразливі верстви населення. Маються на увазі люди, які отримують субсидії. Ми маємо забезпечити, щоб в повному обсязі їх видатки були профінансовані», - наголосив П. Порошенко.

Президент зазначив, що має пропозиції щодо заохочення тих отримувачів субсидій, які економлять енергоресурси задля впровадження енергозберігаючих технологій у своїх оселях. «Ті, хто економлять електроенергію, ті, хто економлять тепло, будуть мати можливість живими грошима отримати кошти, які вони можуть витратити на сплату комунальних послуг або на енергоефективність. І ця ініціатива отримала підтримку в уряді», - сказав глава держави.

За словами П. Порошенка, успішною є експериментальна програма, в рамках якої перевиконання надходжень від митниці спрямовується на будівництво доріг в областях. «Ніколи за всю історію України такої кількості доріг не будувалось. І ніколи таких коштів на розвиток дорожньої мережі не спрямовувалось. При чому, це в руках, в тому числі, регіональної влади. Це, в тому числі, і результат політики децентралізації», - сказав Президент. Він наголосив, що вже більше 16 млрд грн використано додатково до коштів, передбачених державним бюджетом на будівництво та реконструкцію доріг.

Третім вагомим напрямком глава держави назвав фінансування медицини на селі. «Це добра новина для селян. Депутати прислухались до моїх пропозицій і виділили 4 млрд гривень для розвитку сільської медицини», - зазначив П. Порошенко і наголосив на тому, що ці гроші спрямовуватимуться зі спеціального фонду Державного бюджету. «Цей спецфонд перейде, в тому числі, і на наступний рік. Це не буде компанійщина. Це дуже добре розрахована програма захисту людей», - підкреслив П. Порошенко.

Президент зазначив, що перевиконання бюджету стало можливим завдяки детінізації і боротьбі з корупцією. «Кошти, які оберталися в корупційних оборудках, заведені зараз в структури державного бюджету і починають працювати на українську оборону і безпеку та на українську економіку», - констатував він. Одним із джерел фінансування вищезазначених програм також стала ефективна робота Генеральної

прокуратури, адже саме завдяки їй на рахунки державного казначейства було повернуто більше 1 млрд дол.

Також Президент України підкреслив, що зміни до Державного бюджету 2017 р. забезпечать фінансування кількох важливих напрямків в оборонному секторі України.

«Захисту від російської агресії потребує Україна, українська земля. Наші Збройні сили, які зараз користуються найбільшим рівнем довіри, потребують належного рівня фінансування. І ми це робимо як із загального фонду бюджету, так і, в першу чергу, за рахунок спецфонду, конфіскації, який надійшов зусиллями Генеральної прокуратури до бюджету (повернення коштів, вкрадених колишніми високопосадовцями попередньої влади – ред.)», - відзначив глава держави.

«Ми розглянули це питання на засіданні РНБО і можемо сказати, що в основному це спрямовується на декілька надзвичайно важливих напрямків», - наголосив П. Порошенко.

За словами Президента, значна частина коштів буде спрямована на будівництво заводу із виготовлення боєприпасів. «На сьогоднішній день ми маємо будувати сучасний завод, який би забезпечив боєприпасами різного гатунку українські Збройні сили», - підкреслив він.

Другим напрямком фінансування є забезпечення постановки на озброєння в українську армію декількох надзвичайно важливих типів озброєння, зокрема танків «Оплот».

Крім того, йдеться про закупівлю засобів радіоелектронної боротьби, безпілотних літальних апаратів. На належному рівні залишатиметься і фінансування виробництва ракет, запевнив П. Порошенко. «Ми готові до виробництва нових українських ракет, які добре пройшли випробування», - констатував він.

Законом передбачено також забезпечення соціального захисту військовослужбовців. Президент доручив спрямувати мінімум 1 млрд грн на нову житлову програму з будівництва житлового фонду для військових-контрактників. «Це підвищить мотивацію йти на контрактну армію», - сказав П. Порошенко.

Президент також повідомив, що найближчим часом буде завершена комплектація контрактної армії. «Мені приємно повідомити, що Збройні сили сьогодні мають можливість вже вибирати кого брати з контрактників, а кого ні. Буде продовжено набір лише на окремі військові спеціальності і на офіцерські посади», - зазначив глава держави, констатуючи значне підвищення якості Збройних сил.

Президент також повідомив, що будуть профінансовані заходи, необхідні для спорудження Музею Героїв Небесної Сотні та створення Музею воїнів АТО, вшанування 85-ї річниці Голодомору в Україні та багато інших проектів **(Офіційне інтернет - представництво Президента України (<http://www.president.gov.ua>) - 2017. - 1.08).**

Президент України П. Порошенко підписав Закон «Про Конституційний Суд України»

Президент П. Порошенко підписав Закон «Про Конституційний Суд України», який був прийнятий Верховною Радою 13 липня.

Глава держави наголосив, що підписаний документ є складовою частиною судової реформи, яка спрямована на забезпечення права громадян України на справедливий суд.

Президент відзначив дві принципові новації Закону. «Абсолютно прозорий конкурсний відбір кандидатів в судді до Конституційного суду», - підкреслив глава держави. Президент зазначив, що кожен матиме можливість ознайомитись з тим чи іншим кандидатом.

Інша новація полягає у можливості будь-якої юридичної (за виключенням представників держави або місцевого самоврядування) чи фізичної особи подати скаргу до Конституційного суду. Глава держави зауважив, що ніколи в історії України не забезпечувалось це право звичайному українцю. «Якщо людина, пройшовши розгляд своєї справи в звичайних судах, вважає, що закон, який був застосований при ухваленні рішення щодо неї, є неконституційним, то вона не має більше шукати народних депутатів чи Президента. Вона отримає нарешті право безпосередньо звернутися до Конституційного суду з конституційною скаргою. І суд має розглянути і винести відповідне рішення», - підкреслив глава держави.

Президент наголосив: «Вважаю, що це суттєво підвищує рівень захисту конституційних прав і свобод громадян». П. Порошенко подякував депутатам за підтримку президентських пропозицій, врахованих у відповідному Законі *(Офіційне інтернет - представництво Президента України (<http://www.president.gov.ua>) - 2017. - 31.07).*

Аналітика

Політичні акценти

Н. Тарасенко, мол. наук. співроб. СІАЗ НБУВ

Підсумки політичного сезону в Україні у відгуках експертів

Закриття шостої сесії VIII скликання Верховної Ради, що відбулося 14 липня, ознаменувало закриття політичного сезону в Україні. Пропозиція спікера парламенту А. Парубія продовжити роботу шостої сесії парламенту не була підтримана депутатами, хоча ставилася на голосування тричі. Такий крок парламентарів був неоднозначно сприйнятий політологами, особливо на тлі рішення Конгресу США відкласти свої літні канікули на два тижні. Той факт, що за наявності нагальних проблем, непроголосованих рішень і законопроектів Верховна Рада пішла на канікули, політолог В. Небоженко вважає ознакою відсутності відповідальності депутатів перед своїми виборцями. «Якби депутати дійсно поставили собі за мету досягти конкретних результатів, то вчинили б, як конгресмени в США. Проте вони у цьому не зацікавлені», – переконує політолог О. Яхно. Погоджується з цією думкою і В. Карасьов. «Якщо депутати не встигають провести роботу, то потрібно виділити час, щоб вони довели її до кінця, а не переносили на осінь. Більше того, коли суспільство чекає серйозних рішень, то відпустка може почекати», – відзначив він.

Водночас поширеним серед експертів є сумнів, що продовження сесії гарантувало б результативні голосування. Адже два роки поспіль – 2015-го і 2016-го рр. – парламент уже продовжував сесії, але зібрати на них нардепів було вкрай важко. В 2015 р. народні обранці зібралися 31 серпня для того, щоб внести зміни до Конституції в частині децентралізації. Тоді події біля Верховної Ради завершилися бійкою та вибухом гранати, що коштувало життя чотирьом нацгвардійцям та поранення десяткам мітингувальників.

Закриваючи шосту сесію парламенту, Голова Верховної Ради А. Парубій повідомив, що всього за час роботи цієї сесії було проведено 65 пленарних засідань, прийнято 125 законів у цілому, з них 25 ратифікацій, 38 законів у першому і повторному читаннях. Крім того, на сесії прийнято 186 постанов та інших актів, поінформував спікер парламенту.

Втім, як засвідчило дослідження Комітету виборців України (КВУ) «Підсумки шостої сесії Верховної Ради: головні провали та здобутки», що було виконано в рамках проекту «Дослівно», законодавча ефективність українського парламенту під час минулого політичного сезону не перевищила 10%. За шосту сесію, що тривала з початку лютого до середини липня, було подано 1284 законопроекти, з яких законами стали всього 104 документа (8%).

Аналогічні цифри надають і експерти громадської мережі ОПОРА, які проаналізували діяльність ВР за 2,5 роки. За їхніми даними, з листопада 2014 р. народні депутати зареєстрували 4634 проекти, з яких "зелене світло" в сесійній залі отримали тільки 344 (7%). В цілому ж, якщо враховувати проекти, подані Кабміном і Президентом України (5507), то парламент прийняв 12% від усіх документів (661 закон) (<http://ukr.segodnya.ua/politics/laws/itogi-sessii-verhovnoy-rady-effektivnost-ukrainskogo-parlamenta-ne-prevyshaet-10-infografika-1041113.html>).

При цьому в Комітеті виборців України підраховали, що всього 45 народних депутатів за час шостої сесії відвідали 100% пленарних засідань (їх відбулося 65). Ще 153 людини були присутні на 90-99%, а 49 парламентаріїв пропустили мінімум половину всіх засідань. Трійка найбільш дисциплінованих фракцій у ВР виглядає так: «Народний фронт» – в середньому 85% відвідувань, БПП – 84%, «Батьківщина» – 80%. Дещо нижчі показники відвідуваності у Радикальної партії О. Ляшка, «Батьківщини» та «Самопоміч». На засіданнях ВРУ, як правило, було зареєстровано 80% депутатів РПЛ, 80% – «Батьківщини» та 73% – «Самопоміч». Найнижчі показники відвідуваності у «Відродження» – 69%, «Опозиційного блоку» – 67% та «Волі Народу» – 63%. Також на засіданнях, як правило, було зареєстровано 71% позафракційних депутатів. У громадській організації відзначають, що найкраще нардепи на роботу ходили в червні (в середньому 343 зареєстрованих), а найгірше – в лютому (326) (<http://prportal.com.ua/Fakty/kvu-nazvav-frakciyi-yaki-naykrashche-vidvidovali-zasidannya-radi-uprodovzh-sesiyi>).

Парламентські комітети, на думку аналітика громадської мережі ОПОРА А. Токарського, на цій сесії стали працювати прозоріше: цієї весни на їхніх сайтах публікувалося більше інформації (протоколів, стенограм, аудіозаписів), ніж восени 2016-го. А. Токарський додає: тут позитивну динаміку показав 21 комітет, ще три не змінили своєї публічної політики, а у трьох вона погіршилася. Однак від практики подавати законопроекти в чужі комітети нардепи не відмовилися – таких в Раді набралось 70%.

«Серед нардепів є навіть такі, хто за 2,5 року роботи не подав жодного законопроекту, який стосується сфер комітетів, членами яких вони є. У цей список входять 32 парламентарія», – констатує аналітик. За його словами, за цей час найпопулярнішим у депутатів став Комітет з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності (43,9% всіх поданих документів), а найменш популярним – Комітет з питань євроінтеграції (1,17%) (<http://ukr.segodnya.ua/politics/laws/itogi-sessii-verhovnoy-rady-effektivnost-ukrainskogo-parlamenta-ne-prevyshaet-10-infografika-1041113.html>).

За словами голови КВУ О. Кошеля, названі показники є дуже низькими. Вони показують необхідність як внутрішньої парламентської реформи, так і підвищення дисципліни самих фракцій, а також зміну позиції виборців, які повинні оцінювати політичні сили й політиків по роботі в парламенті.

Політичні експерти, підбиваючи підсумки роботи парламенту протягом шостої сесії, вважають їх суперечливими. З одного боку, незважаючи на

нестійкість парламентської більшості, неодноразові блокування трибуни та взаємні перепалки депутатам вдалося ухвалити низку важливих рішень, з іншого – багато питань, у тому числі анонсованих раніше системних реформ, залишилися без вирішення. Тож поширеною серед політологів оцінкою роботи парламенту є «трійка з мінусом».

Одним з найголовніших досягнень шостої сесії ВР стало запобігання сповзанню в парламентську кризу через відсутність де-факто заявленої де-юре парламентської коаліції. Адже після останнього виходу з президентської фракції народного депутата О. Петренка загальна чисельність більшості складає менше половини нардепів – 219 (138 мандатів у БПП та 81 – у НФ) за мінімально необхідної кількості – 226. На думку політолога В. Небоженка, відсутність парламентської більшості позбавляє партії політико-юридичної відповідальності за рішення. Хоча, як зауважує В. Карасьов, всупереч тому, що коаліції де-факто немає, парламент все одно працює і за рахунок голосів незалежних депутатів, депутатських груп проводить важливі голосування. Як відомо, неофіційно брак коаліціантів на останній сесії компенсувався за рахунок низки позафракційних та колишніх «регіоналів» з груп «Відродження» і «Воля народу». Крім того, деякі державницькі рішення підтримували й представники патріотичної опозиції – «Батьківщина», Радикальна партія та «Самопоміч».

Серед найбільш помітних рішень, прийнятих Верховною Радою впродовж шостої сесії, експерти називають закон №6470 про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо зовнішньополітичного курсу України. Фактично це закон про пріоритетність членства України в НАТО.

Одним із яскравих рішень парламенту було введення українських квот для телебачення. Відповідно до закону, в ефірі загальнонаціональних каналів має бути не менше 75%, а регіональних – 50% україномовного контенту. І хоча це законодавче рішення викликало прогнозовані пасажі про насильницьку українізацію ефіру, парламентарії, усвідомлюючи при цьому, що російськомовного електорату більше, не побоялися ухвалити це рішення. Було також ухвалено закон про державну підтримку кінематографії в Україні.

Критики зазнав і Закон про заборону виготовлення пропаганди, який, зокрема, запровадив покарання за публічне використання георгіївської стрічки (карається штрафом 850–2550 грн, а при повторному використанні – штраф до 5 100 грн або адмінарешт до 15 діб). Це не стосується ветеранів Другої світової та їхніх нагород, і ще цілого ряду випадків.

Ще один вкрай важливий законодавчий акт, що був ухвалений буквально в останній момент, – це новий закон про Конституційний суд. Де-факто він прийнятий у третій «компромісній» редакції, бо дві попередні були провалені весною та на початку літа. Закон передбачає зміну структури, повноважень КС, а також встановлення процедури розгляду конституційної скарги. Проте ставлення до остаточного документу як в політикумі, так і в громадянському суспільстві неоднозначне. З одного боку, тепер відкрито шлях для обрання п'ятох нових суддів КС, що позбавить шістьох,

призначених ще за часів В. Януковича, блокуючого пакету в суді. Але, з іншого боку, виникли реальні загрози встановлення тотального контролю президентською вертикаллю над майбутніми конституційними суддями, що може спровокувати незабаром додаткове політичне напруження.

Впродовж шостої сесії депутати ухвалили також низку законів, важливих для гуманітарної сфери, національної безпеки і оборони, для підвищення соціального статусу українських бійців. Серед соціальних законів, прийнятих Верховною Радою, – закон, який дозволяє вихідцям з Криму здобути освіту в деяких вищих навчальних закладах без здачі зовнішнього незалежного тестування, Закон про інклюзивну освіту, який надає дітям з особливими можливостями право навчатися у звичайних школах.

Водночас депутатам не вдалося ухвалити низку фундаментальних рішень, особливо в довгоочікуваних сферах для реформування, які були заанонсовані, але так і не доведені до логічного завершення. Так, попри запевнення Прем'єра В. Гройсмана у тому, що в плані земельного законодавства «ми на 90% концептуально готові», просувань у земельній реформі поки що не видно. У парламенті зареєстровані кілька депутатських законопроектів, а уряд напрацював свої пропозиції. Основні суперечки точаться щодо відміни/продовження мораторію на продаж земель сільськогосподарського призначення. Голосів на відкриття ринку земель в парламенті поки що немає, та й в інформпросторі з'являються різні повідомлення з різних джерел: то Міжнародний валютний фонд відтерміновує наступний транш кредиту Україні саме через затримку земельної реформи з продажем сільськогосподарських земель, то міжнародні кредитори не наполягатимуть на таких змінах.

«Маємо провести більше дискусій – це чутливе питання. Після того, як сформуємо новий погляд на земельну реформу – тоді і внесемо законопроект на розгляд парламенту. Важливо враховувати думку громадян, власників і користувачів землі. Ми хочемо провести реформу в інтересах фермерства і в рамках реформи знайти інструменти фінансування і доступу до недорогих і довгострокових кредитів для фермерів», – запевняє глава уряду.

Не справилися очікування і щодо пенсійної реформи. 22 червня Кабінет Міністрів вніс до Верховної Ради пакет законопроектів щодо неї. Згідно із пакетом, обов'язковий страховий стаж збільшується з 15 до 25 років (і продовжує рости щорічно). Фактично це означає й підвищення пенсійного віку – попри запевнення уряду, що такого не станеться.

Також проект передбачає збільшення максимальної суми, з якої сплачується єдиний соціальний внесок до 15 мінімальних заробітних плат (на сьогодні це – 48 тис. грн). Крім цього, Кабінет Міністрів передбачає щорічну автоматичну індексацію пенсій. Як заявляє В. Гройсман, осучаснення пенсійної системи України дасть можливість підвищити розмір виплат для понад 5,6 млн пенсіонерів.

13 липня, у передостанній день роботи Ради, парламент підтримав законопроект № 6614, який входить до пакету пенсійної реформи. Однак це

був лише перший крок до її впровадження, наступні ж будуть згодом. Міністр соцполітики А. Рева, представляючи законопроект, зауважив, що далі нардепи розглядатимуть питання переходу до накопичувальної пенсійної системи, але це буде вже восени.

Схожа ситуація склалася і щодо реформування вітчизняної галузі охорони здоров'я. У першому читанні ухвалено законопроект про державні фінансові гарантії надання медичних послуг і лікарських засобів. Та після цього депутати подали понад 800 правок до цього документа, і Комітет ВРУ з питань охорони здоров'я в останній пленарний тиждень шостої сесії схвалив документ до другого читання із майже 400 правками. Однак голова профільного комітету О. Богомолець не підписала висновку. В.о. міністра охорони здоров'я України У. Супрун, у свою чергу, заявила про те, що О. Богомолець цілеспрямовано блокувала медичну реформу і водночас наголосила на тому, що більшість із правок нівелюють саму суть медичної реформи. З іншого боку, ВР не підтримала внесення змін до Бюджетного кодексу в частині фінансування медичної сфери, через що медреформа просто не запрацює.

Провал медичної реформи депутати називають найбільшим провалом шостої сесії парламенту. «Країна через олігархічні забаганки може у будь-який момент увійти у передвиборчий політичний процес. Тоді ухвалення будь-яких реформ буде неможливим. А це означатиме, що медична реформа, яка є складною і потребує чотири роки, буде відкладена на невідомий час», – наголосив голова фракції «Самопоміч» О. Березюк (http://24tv.ua/chim_zapamyatalasya_shosta_sesiya_u_verhovniy_radi_n841889).

Парламент розійшовся на канікули, так і не завершивши судову реформу, яка стартувала у 2016 р. Тоді було ухвалено у першому читанні зміни до процесуального законодавства (щодо судової реформи) і анонсовано завершення роботи над ним ще у межах минулої парламентської сесії. Однак віз і досі там.

Не прийнятий жоден із церковних законів, які гіпотетично могли б зміцнити становище релігійних громад, схильних до переходу з Московського до Київського патріархату. Натомість профільний комітет знову пропонує законопроект, в якому міститимуться положення про зміну назви для тих релігійних організацій, керівні центри яких знаходяться в країні-агресорі. Законодавці ставлять перед собою мету «забезпечення суспільства повною і достовірною інформацією» щодо релігійних організацій в Україні. Проектом передбачається спростити процедуру реєстрації статуту релігійної організації. Як вказується в пояснювальній записці до ініціативи, депутати пропонують прибрати зайві бюрократичні перепони, а також звільнити Церкву від сплати 460 грн адміністративного збору. Таким чином, це значно полегшить процес обов'язкової перереєстрації релігійних громад.

Поза увагою Верховної Ради залишилося виборче законодавство, від якого залежатиме якість обрання наступного складу Верховної Ради. Попри те, що у політикумі існує певний консенсус про перехід до пропорційної системи з відкритими списками, саме процес формування цих списків і

викликає найбільше дискусій серед експертів. Вочевидь, переобрання нового складу Верховної Ради на чергових чи позачергових виборах буде позбавлене сенсу, якщо виборче законодавство не буде вдосконалено, а також в умовах невизначеності зі складом ЦВК, термін повноважень 13 з 15 членів якої, включно з одіозним головою ЦВК М. Охендовським, збіг ще три роки тому. Влітку 2016 р. фракції ВР підготували свої пропозиції для ротації складу ЦВК, однак за ці пропозиції не було навіть спроби голосування.

Шоста сесія парламенту нинішнього скликання не вирішила й низку інших важливих кадрових питань. Зокрема, не визначений склад Рахункової палати. Парламент намагався обрати дев'ятьох членів палати у квітні – їх було визначено рейтинговим голосуванням, але так і не затверджено депутатами. Так само нічим закінчилася тривала епопея з кандидатами в аудитори НАБУ.

Не змогли нардепи також визначитися з новим претендентом на посаду Уповноваженого Верховної Ради з прав людини, хоча термін повноважень чинного омбудсмена В. Лутковської давно добіг кінця. 6 червня, коли це питання актуалізували востаннє, було сказано, що Верховна Рада відклала призначення Уповноваженого парламенту з прав людини до завершення спеціальної перевірки Національного агентства з запобігання корупції щодо кандидатів. За словами спікера А. Парубія, питання призначення омбудсмена буде розглянуто після того, як НАЗК надасть відповідні висновки. Коли ж саме це станеться – А. Парубій не уточнив.

Досі не розглянуті парламентом заяви про відставку міністра інформполітики Ю. Стеця, міністра аграрної політики Т. Кутового та голови Нацбанку В. Гонтаревої, а керівниця МОЗ У. Супрун досі перебуває в статусі в. о. міністра охорони здоров'я. Крім того, без повноцінних керівників залишається Фонд держмайна (після відставки І. Білоуса) та Державна фіскальна служба (після гучної історії з Р. Насіровим).

Шоста сесія, втім, стала рекордною за кількістю скандалів. Наприклад, питання, пов'язане з блокуванням територій ОРДЛО, безпосередньо торкнулося парламенту. Там зіткнулися ініціатори блокування і противники. Серйозний конфлікт виник у зв'язку з урівнюванням громадських організацій з держчиновниками в питаннях е-декларування (норма була скасована).

Останні пленарні тижні роботи парламенту ознаменувалися гучними скандалами щодо голосувань за позбавлення депутатської недоторканності низки народних депутатів, представників різних фракцій та політичних сил. Депутатського імунітету були позбавлені чотири з шести народних депутатів, щодо яких було висунуто звинувачення з боку Генеральної прокуратури. Щоправда, дозвіл на арешт парламент надав лише щодо М. Добкіна, а ось у випадках представника «Волі народу» О. Довгого, «фронтовика» М. Полякова та виключеного з БПП Б. Розенблата парламент прийняв половинчасте рішення: недоторканність з них зняв, але затримувати та арештовувати їх не дозволив. Звинувачення відносно депутата з «Народного фронту» Є. Дейдея і «радикала» А. Лозового з приводу негараздів з їх е-

деклараціями парламентарі визнали недостатніми для зняття з них недоторканності.

Водночас в ГПУ заявили, що представлений перелік народних обранців, яких підозрюють у скоєнні корупційних злочинів, геть не повний, і пообіцяли нові подання щодо зняття депутатської недоторканності вже восени. Втім, на думку політолога О. Радчука, зважаючи, що обіцянки зняти недоторканність із депутатів лунають ще з початку 2000-х років, але й досі не реалізовані, можна припустити, що саме питання щодо зняття депутатської недоторканності стане тим суттєвим подразником, який може спричинити справжній вибух народного обурення вже до кінця цього року. „В нардепів цього скликання буде вибір – або дослухатися до вимог громадян і зайвий раз не дражнити їх своїм привілейованим становищем, або знову піти на конфлікт із непередбачуваними наслідками. Позачергові вибори в такому разі стануть найбільш простим виходом зі складної ситуації”, – прогнозує політолог (<https://www.slovoidilo.ua/2017/07/17/kolonka/aleksandr-radchuk/polityka/letarhichnomu-sni-yakumu-rezultatamy-pishla-kanikuly-verhovna-rada>).

О. Радчук констатує, що соціологічні опитування фіксують дедалі більшу зневіру громадян у спроможності Верховної Ради бути драйвером у реформаторських процесах. Так, за даними травневого дослідження Центру Разумкова, парламенту як інституту законодавчої влади довіряють лише 9% опитаних, тоді як рівень недовіри становить 86,6%.

Наголошують на негативних процесах у Верховній Раді й західні партнери України. Так, голова представництва Європейського Союзу в Україні Х. Мінгареллі нещодавно наголосив на неефективній законодавчій роботі парламенту, що гальмує процес змін у державі. «Коли ми намагаємося перевірити гармонізацію українського законодавства з ЄС, ми розуміємо, що в профільних міністерствах законопроекти вже створені, вони зареєстровані в Раді, але глава комітету Ради вирішив не просуватися вперед через наявність власних інтересів, і він не хоче сприяти реформам», – заявив він під час однієї з прес-конференцій у Києві. До слова, головною перепоною Х. Мінгареллі назвав якраз не процедурні питання, а брак політичної волі до впровадження реформ.

Представники парламентських фракцій, коментуючи роботу Верховної Ради протягом шостої сесії, висловили різні оцінки. Так, на думку лідера фракції БПП А. Герасимова, діючий парламент – найкращий з усіх попередніх, окрім першого. «Цей парламент набагато кращий за будь-яке попереднє скликання, окрім першого, яке голосувало за незалежність і підтримувало незалежність України. Чому я маю підстави так казати? Дійсно, цей парламент є майже повністю демократичним, цей парламент приймає надважливі рішення по захисту України і підтримує Президента України у тому, щоб ми захистилися від зовнішнього ворога», – сказав він у коментарі «5-му каналу» (<http://uainfo.org/blognews/1500302870-yak-pratsyuvala-rada-deputati-otsinili-rezultati-svoeyi-roboti.html>).

У «Народному фронті» також задоволені результатами діяльності ВРУ восьмого скликання. Один із лідерів «фронтників» А. Тетерук переконаний, що кожне рішення, яке під час цієї сесії Ради набрало більшість голосів, робило Україну сильнішою. «Всі зусилля, які ми робимо, є надзвичайно важливими. Неможливо щось поставити попереду іншого», – зазначив депутат.

Не настільки результативною, як у БПП та НФ, роботу Ради вважають в РПЛ, «Самопоміч» та «Батьківщині», хоча й там визнають: деяких позитивних результатів для українців таки вдалося досягнути. О. Ляшко, зокрема, заслугою фракції Радикальної партії вважає схвалення «металургійного» закону та рішення про заборону експорту деревини. «Рада прийняла наш «металургійний» закон, який вирішить проблему дефіциту сировини та дозволить зберегти більше 300 тисяч робочих місць для металургів. Раніше парламент підтримав нашу заборону на вивезення із України лісу-кругляка. Завдяки цьому закону ми відновимо в Україні деревообробну і меблеву промисловість та дамо мільйонам українців роботу», – заявив нардеп.

У фракції «Самопоміч» задоволені тим, що вдалося захистити антикорупційне законодавство. «Я дуже задоволений, що нам вдалося захистити законодавство про протидію корупції, яке ми створили після Євромайдану. Зокрема, відкритість е-деклараций та незалежність НАБУ і САП», – відзначив Є. Соколов у коментарі телеканалу «112 Україна».

Народний депутат від «Батьківщини» І. Крулько, у свою чергу, вважає, що робота Верховної Ради протягом шостої сесії не була ефективною, через парламент протягувались законопроекти, які лобювали інтереси тих чи інших представників політичних кіл. Разом з тим, відзначив нардеп, протягом роботи сесії його фракція змогла відстояти інтереси пересічних українців. «Це питання виділення коштів на освіту, медицину, інші питання соціальної політики. Мова також іде про скасування податку для працюючих пенсіонерів, і ми в межах пенсійної реформи добились цього», – сказав політик у коментарі інтернет-телебаченню INTV. А однофракцієць І. Крулька І. Луценко найвизначнішою подією в історії діючого парламенту назвав зняття недоторканності з низки народних депутатів.

В «Опозиційному блоці» вже за традицією розкритикували провладну коаліцію. Зокрема, на думку В. Новинського, Рада не прийняла жодного потрібного для українців закону.

Якщо говорити загалом про завершення політичного сезону, то впродовж нього найважливішою для України виявилася зовнішньополітична складова. По-перше, це завершення остаточної процедури ратифікації угоди про асоціацію й отримання безвізового режиму з ЄС. По-друге, нарешті вдалося вийти на певний рівень діалогу зі Сполученими Штатами, аналізує політолог О. Яхно.

Що стосується Верховної Ради, зауважує експерт, то тут варто згадати про старт певних процесів, таких як пенсійна, медична, земельна реформи. Звичайно, конкретних результатів поки що нема, але навіть те, що ці питання

перебувають на рівні обговорення, по них йдуть напрацювання – це вже краще, ніж узагалі нічого.

Позитивом завершеного політичного сезону з точки зору політолога О. Кочеткова стала спроба боротися з корупцією. Очевидно, що боротьба не зовсім успішна, не зовсім системна, але вона є, говорить політолог. Негатив у цьому процесі, на думку В. Карасьова, полягає в блокуванні парламентом розбудови антикорупційної структури в частині надання НАБУ технічних можливостей (прослуховування), для проведення досудових слідчих дій, а також неспроможність створити Антикорупційний суд.

Політолог Є. Магда назвав минулий політичний сезон періодом великих очікувань, багато з яких так і не втілено. Водночас завершено процес ратифікації Угоди про асоціацію України з Євросоюзом, надано безвізовий режим поїздок до ЄС. Україна повернулася до північноатлантичного вектора у безпековій політиці, розпочато заочний судовий процес над експрезидентом В. Януковичем (<http://wz.lviv.ua/interview/203529-politiki-roztrinkuyut-dorogotsinnij-dlya-krajini-chas>).

На початку осені парламент, очевидно, повернеться до розпочатих та призупинених реформ, адже їх реалізація перебуває під пильною увагою західних партнерів та українського суспільства. Згідно з календарним планом наступна сесія розпочнеться 5 вересня і триватиме до 2 лютого 2018 р.

Т. Гранчак, ст. наук. співроб. СІАЗ НБУВ

Санкційний етюд: США починають...

Резонансною подією світового масштабу в останній тиждень липня стало ухвалення Палатою представників Конгресу США 419 голосами проти трьох законопроектів стосовно санкцій проти Росії, Ірану й КНДР. Відповідний законопроект було проголосовано 26 липня.

Як інформують «РІА Новости», під санкції потраплять ті, хто причетний до «російським кібератак» на адресу США, а також пов'язаний з порушеннями прав людини і корупцією в Росії. Згадані також особи, які ведуть справи з російською розвідкою і оборонним сектором.

Після узгодження документу з сенатом він надійшов на підпис президенту США Д. Трампу, який 2 серпня його підписав.

Слід зазначити, що новий пакет санкцій став наймасштабнішим з початку 2014 р. Обмеження в основному стосуються енергетики. Зокрема:

1. Американським компаніям і фізичним особам будуть заборонені операції з російськими банками, що перебувають під секторальними санкціями, з наданням фінансування довше, ніж на 14 днів. В даний час це обмеження становить 90 днів.

2. Пропонується обмежити тривалість угод з наданням фінансування російським енергетичним компаніям під секторальними санкціями з 90 до 60

днів. Ця норма дещо пом'якшилася в порівнянні з першою версією законопроекту, де був прописаний максимальний термін в 30 днів.

3. Забороняється законопроектом надання резидентами США товарів, послуг (крім фінансових сервісів) і технологій для нових проектів з видобутку нафти на шельфі Арктики і глибині. А також – сланцевої нафти в разі, якщо російські компанії під секторальними санкціями володіють в проекті 33 і більше відсотками. Планка в 33 відсотка дозволяє вивести з-під удару ряд проектів – наприклад, «Сахалін-1», де оператором є Еххон, а «Роснефть» володіє 20 відсотками, або «Шах-Деніз» в Азербайджані, де 10 відсотками володіє «ЛУКОЙЛ».

4. Президент США отримує право вводити санкції щодо того, хто разово інвестував від 1 млн дол. в будівництво Росією експортних трубопроводів або надав для цих цілей обладнання, в тому числі в лізинг, технології або послуги. Гранична сума для таких транзакцій протягом року – 5 млн дол.

5. США також мають намір допомагати Україні і своїм союзникам і партнерам в Європі знижувати залежність від російських енергоресурсів. Особливо від природного газу. За два тижні до появи законопроекту про нові санкції партнери по проекту «Північний потік - 2» підписали угоду про дефіцитне фінансування будівництва на той випадок, якщо не вистачить проектного фінансування. Угоду було укладено 2 червня на полях Петербурзького міжнародного економічного форуму. Крім «Газпрому» і проектною компанії Nord Stream 2 AG, в число учасників угоди входять європейські енергетичні гіганти Engie, OMV, Shell, Uniper, Wintershall.

6. Заборонені інвестиції на суму від 10 млн дол., якщо вони прямо або побічно дають Росії можливість приватизувати активи способом, який приносить «необґрунтовану вигоду» урядовцям, їх близьким та родичам.

7. Нове положення документа обмежує повноваження президента США. Він не зможе послабити або скасувати санкції проти Росії без згоди Конгресу.

Кілька пунктів нового законопроекту можуть мати відкладені наслідки. У документі говориться, що не пізніше 180 днів після дати ухвалення закону міністр фінансів за підсумками консультацій з директором національної розвідки і держсекретарем повинен представити до відповідних комітетів Конгресу звіт. У ньому повинен детально описуватися потенційний ефект розширення санкцій за рахунок включення суверенного боргу і всіх можливих прив'язаних до суверенного боргу РФ продуктів.

Після того, як з'явилася перша редакція проекту, Росія розмістила євробонди на 3 млрд дол. Причому, значну частку випуску придбали інвестори з США. Мінфін США в ті ж терміни має подати звіт, що містить інформацію про головні фігури зовнішньої політики і олігархів, їх стан, взаємовідносини з В. Путіним «і іншими членами російської правлячої еліти». Мінфін повинен буде проаналізувати наслідки можливого введення санкцій проти «російських олігархів, навколдержавних організацій, держкомпаній».

Посилення антиросійських санкцій, ініційоване Вашингтоном, дозволить США потіснити російський «Газпром» на європейському енергоринку і в Україні. Це вирішить проблему підвищення конкурентоспроможності американської економіки і зміцнить зовнішню політику країни. Нові санкції США хоче ввести у відповідь на ймовірне втручання Росії у президентську кампанію 2016 р., факт якого Москва неодноразово заперечувала.

Санкції спрямовані проти ключових секторів російської економіки: гірничодобувної промисловості, металургії, морського і залізничного транспорту. Конкретний список компаній, відносно яких пропонується ввести обмеження щодо залучення кредитів, буде встановлювати Міністерство фінансів США.

У тексті законопроекту, опублікованому на сайті американського Конгресу, йдеться про те, що США продовжуватимуть «виступати проти трубопроводу «Північний потік – 2» через його шкідливий вплив на енергетичну безпеку Євросоюзу, розвиток газового ринку в Центральній і Східній Європі та на енергетичні реформи в Україні».

У законопроекті є розділ, присвячений проблемі «протистояння російському впливу в Європі та Євразії». У ньому стверджується, що «Конгрес виявив спроби Росії вплинути на політичні процеси в Європі та Євразії шляхом надання ресурсів політичних партій, «мозкових центрів», групам громадянського суспільства, які «сіють недовіру до демократичних інститутів, просувають ксенофобські та неліберальні погляди, підривають європейську єдність».

Також законопроект передбачає щорічну підготовку низки доповідей президента і уряду США з питань, що стосуються Росії та російської правлячої еліти.

Відповідно до результатів опитування авторитетних економістів, проведеного журналістами Reuters, експерти вважають, що на тлі нових санкцій набагато швидше, ніж очікувалося раніше, почне девальвацію російська національна валюта. Згідно з прогнозом експертів, в РФ рівень споживчої інфляції до кінця поточного року складе 4,2 відсотка, хоча ще місяць тому експерти говорили про те, що абсолютно неможливо, щоб цей показник перевищив 4,1%.

Але в новому пакеті американських санкцій важливою є не лише енергетична частина, звертає увагу О. Хара, експерт фонду «Майдан закордонних справ». Важливіше те, що законопроект формує загальне бачення політики щодо Росії, оскільки в ньому зазначено, що президент США повинен вимагати від Росії вивести свої війська не лише з території східної України й Криму – в документі йдеться також про Південну Осетію і й Придністров'я.

Реакція Росії на перспективу посилення санкцій була виявилась прогнозовано негативною.

За інформацією «РИА Новости», глава комітету Ради Федерації з міжнародних справ К. Косачов заявив, що Росія повинна офіційно

відреагувати у разі прийняття в США закону про санкції і вжити відповідних заходів. За його словами, такі заходи вже почали обговорювати в СФ.

При цьому, на його думку, російській стороні не слід вплутуватися в симетричну гру. «Це не буде відповідати нашим національним інтересам, по-перше, і нашим можливостям, по-друге. Тому я є рішучим прихильником асиметричних відповідей в цьому випадку», – підкреслив сенатор.

Він зазначив, що дзеркальні заходи в цьому випадку можливі тільки в частині, що стосується дипломатичних відносин. «Я симетрію готовий вітати тільки в частині, що стосується наших відповідей на висилку російських дипломатів і на арешт російського майна. Тут я прихильник виключно симетричних відповідей, я вважаю, що їх час прийшов», – заявив К. Косачов.

Про те, що у відповідь на нові санкції Росія може вислати з країни 35 американських дипломатів, а також заарештувати нерухомість посольства США, з посиланням на джерела в МЗС писав «Комерсант».

За даними видання, заходи Москви у відповідь будуть враховувати і дипломатичний скандал кінця минулого року, коли американська влада вислала з країни 35 російських дипломатів і заарештувала два об'єкти діпвласності.

«Оскільки документ робить фактично неможливим повернення Росії її дипломатичної нерухомості в США, заарештованої ще при колишній адміністрації, влада Росії може накласти арешт на дачний комплекс американського посольства в Срібному Бору і їх складські приміщення», – йдеться в матеріалі.

Крім того, влада обговорює «можливість обмежити максимальну кількість співробітників американської дипмісії в Москві».

Як розповів заступник голови комітету Держдуми з міжнародних відносин О. Чепа, симетрична відповідь на позбавлення російської діпвласності була підготовлена ще раніше. За словами парламентарія, заходи у відповідь створюють максимум незручностей перебування американських дипломатів в Росії.

Згодом видання «Meduza» повідомило, що чисельність співробітників дипломатичних представництв США буде скорочено у зв'язку з вимогою МЗС РФ скоротити їх кількість до 455 осіб – саме стільки росіян, як було сказано, працюють в дипломатичних установах в США. Точна кількість співробітників американського посольства і генеральних консульств в Росії невідома. За інформацією різних ЗМІ, під скорочення підпаде близько 750 співробітників дипломатичних представництв, при цьому з них лише частина – громадяни США, яким доведеться виїхати, а інші – громадяни РФ. Крім того, американцям заборонили користуватися посольською дачею в Срібному бору і складськими приміщеннями в Москві.

Що ж до несиметричних кроків у відповідь на нові санкції, то, за словами прес-секретаря президента РФ Д. Пескова, «рішення в області зовнішньої політики приймає президент Російської Федерації, і в разі, якщо і коли вони будуть прийняті, ми повідомимо. Всі інші заяви – вони цілком зрозумілі, заяви наших парламентаріїв, сенату – цілком зрозумілі. Йдеться

про надзвичайно недружні прояви, тому реакція очевидна. ...Поки все субстантивно, ми нічого поки говорити не будемо. Не будемо забігати вперед».

Не в захваті від американської санкційної ініціативи і європейські партнери США. У Брюсселі застерігають, що нові антиросійські санкції США несуть небезпеку нових розколів. З одного боку, всередині ЄС між державами з більш жорстким і принциповим підходом і країнами, що ведуть із Москвою ділові відносини. З іншого – між ЄС та Вашингтоном.

Євросоюз стурбований намірами США запровадити нові санкції проти Росії, побоюючись, що вони можуть зашкодити енергетичним компаніям.

Президент Єврокомісії Ж.-К. Юнкер заявив, що «ЄС повністю прихильний режиму санкцій проти Росії», проте побоюється «непередбачуваних односторонніх наслідків, що вплинуть на європейські інтереси у сфері енергетичної безпеки».

Стурбованість висловили і окремі країни ЄС, зокрема Німеччина, яка попередила про можливі дії у відповідь, якщо нові санкції США проти Росії торкнуться німецьких фірм, які беруть участь у будівництві цього газопроводу. Там побоюються, що американські санкції можуть перешкодити розвитку системи трубопроводів, що постачають російський газ через Україну в Європу – наприклад, обмеживши доступ цих компаній до американських банків. Міністр закордонних справ Німеччини звинуватив США у меркантильності, у тому, що нові санкції мають на меті лише просування американського експорту скрапленого газу в Європу. Французький уряд поставив під сумнів законність санкцій.

Поки що ЄС висловлює своє занепокоєння через дипломатичні канали. Проте Ж.-К. Юнкер заявив, що якщо позицію ЄС на цьому етапі не візьмуть до уваги, він «готовий діяти належним чином».

«Те, що “Америка перша”, не має означати, що інтереси Європи мають бути у кінці», – цитує президента Єврокомісії видання «ВВС Україна».

Стурбованість європейців небезпідставна, адже санкції загрожують штрафами європейським інвесторам у енергетичні проекти, в яких російські підприємства мають принаймні 33% акцій. Серед них – німецькі компанії Uniper і Wintershall, австрійська компанія OMV, французька Engie та англо-нідерландська компанія Shell, тобто ті підприємства, які залучені в проект будівництва трубопроводу «Північний потік - 2» з Росії до Німеччини. За словами експерта з енергетичної безпеки з Центру стратегічних досліджень в Гаазі Сейбрен де Йонга, нові санкції – це попередження Євросоюзу. Європейські компанії мають зважити ризики, які несе залучення до «Північного потоку - 2».

Не виключено, що перспектива втрати прибутків через необхідність виходу з проекту змушує окремих єврочиновників апелювати до потреби забезпечення енергетичної безпеки. Ідеться про те, що впровадження нових санкцій може призвести у перспективі до скорочення частки російських енергоносіїв у Європі, натомість збільшення частки енергоносіїв США, які, в такий спосіб, витискають конкурента з європейського ринку. У Брюсселі

заявляють, що стурбовані можливим впливом цих санкцій на всю енергетичну безпеку європейської співдружності.

«Ми стежимо за цим процесом із деяким занепокоєнням щодо енергетичної незалежності та інтересів енергетичної безпеки Європейського Союзу», – пояснив представник Єврокомісії М. Схінас.

Своєю чергою, голова Мюнхенської конференції з безпеки В. Ішінгер висловив думку, що схвалені Сенатом антиросійські заходи зруйнують відносини Європи і США і поставлять під загрозу енергетичну незалежність Європи. А санкції щодо російських трубопроводів, які запропонували в американському Сенаті, – це «не те питання, яке повинні вирішувати у Вашингтоні». «Це європейське питання, яке повинні вирішувати європейці на підставі європейських законів і норм», – підкреслив В. Ішінгер.

З іншого боку, аналітик з питань енергетичної безпеки в Центрі європейських політичних досліджень (CEPS) К. Егенгофер вважає, що в тривалій перспективі санкції матимуть позитивний ефект в плані енергетичної незалежності від Росії. При цьому експерт погоджується з тим, що з впровадженням санкцій внутрішньо європейські дискусії загострюватимуться. Зокрема, на його думку, можна прогнозувати посилення тиску з боку країн Балтії та Польщі, що виступають проти Росії та «Північного потоку - 2».

Серед можливих кроків у відповідь з боку ЄС на нові американські санкції, що зачіпають інтереси європейських компаній, є можливе ухвалення закону, аби обмежити юрисдикцію США у цій справі, або ж впровадження аналогічних обмежень щодо американських фірм.

Втім, як переконують експерти, ці заходи навряд чи зможуть отримати необхідну підтримку в Європейській раді на тлі протидії газпромівському проекту «Північний потік - 2» з боку держав-членів Центральної та Північної Європи.

Ці країни відстоюють позицію незгоди із газпромівськими проектами в Європі, оскільки це веде до концентрації на одному напрямі, тобто до Німеччини, надходження 70 відсотків газу з Росії. Київ та низка європейських столиць застерігають, що це створить умови, в яких Росія успішно використовуватиме ціни на газ або його відімкнення для політичного шантажування й просування своїх інтересів.

З іншого боку, реалізація «Північного потоку - 2» завдала б економічної шкоди Україні, позбавляючи її транзитних прибутків.

Логічний ланцюжок накреслив євродепутат Я. Сарюш-Вольські, за словами якого «втрата Україною платежів за транзит послабить її економіку, енергетичну безпеку, а отже, підірве політику ЄС щодо Києва».

Отже, на перший погляд, впровадження нового пакету санкцій відносно Росії для України може бути корисним. Як мінімум, вона зможе зберегти статус країни-транзитера енергоресурсів, з якою Росія змушена буде рахуватись, подобається це останній чи ні. Вона, також, зможе продовжувати отримувати прибуток за транзит російського газу.

Крім цього, витискання Росії з європейського енергоринку в перспективі може зробити більш незалежною від Кремля позицію окремих європейських держав, в чому Україна також зацікавлена.

До того ж, розширення санкцій вчергове засвідчує незмінність позицій США щодо російсько-українського конфлікту і додає впевненості Україні в цьому протистоянні, оскільки мінімізує ризики сепаратної угоди в обхід України.

Президент України П. Порошенко назвав рішення Палати представників Конгресу США щодо санкцій проти Росії важливим, бо розплата Росії за агресію має зростати: «Важливим є рішення Конгресу США щодо санкцій проти Росії за потужної двопартійної підтримки. Ціна агресії має збільшуватися!», – написав він у мережі Twitter 26 липня.

Водночас окремі політологи й оглядачі не виключають, що в рамках несиметричної відповіді на дії США Росія може перевести в гарячу фазу збройний конфлікт на Донбасі.

Зокрема видання «Страна.ua» звертається в цьому контексті до статті представника близького до кремлівського куратора ситуації на Донбасі В. Суркова Центру політичної кон'юнктури РФ політолога О. Ігнатова «Як Конгрес девальвував мінські угоди».

Основна її ідея – В. Путін стримано поведився по відношенню до України, виключно сподіваючись на примирення з Заходом, як мінімум, у форматі мінських угод. Утім якщо позбавити його такої перспективи, то надалі стримувати себе по відношенню до України не буде сенсу.

«Якщо з точки зору Заходу раніше Росія не хотіла йти на поступки (і саме в цьому він бачив причину глухого кута в мінських угодах), то який сенс йти на них тепер? Якщо закон вступить в силу, Сполучені Штати позбавлять Росію будь-яких стимулів для пошуку компромісу по Донбасу», – пише О. Ігнатов.

На його думку, ця ситуація несе ризики відновлення війни на Донбасі і остаточний крах мінського процесу.

«Законодавче оформлення санкцій радикально змінює умови для дипломатичного припинення конфлікту в Донбасі. Всі попередні публічні заяви і неопублічні обіцянки західних політиків, які погоджують скасування санкцій з виконанням мінських угод Росією (під цим евфемізмом розуміється відновлення Києвом повного контролю над своїм кордоном) схоже більше можна не брати в розрахунок. Ні президент США, ні тим більше глави Франції і Німеччини не можуть взагалі більше гарантувати Росії, що американські санкції будуть ослаблені або скасовані в обмін на щось. Це питання тепер перебуває повністю у веденні Конгресу. По суті, виникає патова ситуація, яка загрожує швидким детонуванням мінського процесу і “нормандського формату” вже не з вини Києва або “республік”, а через дії міжнародних гравців, перш за все, Сполучених Штатів. Наслідки вступу в силу закону можуть бути вкрай негативні. Головний і очевидний ризик – відновлення війни в Донбасі», – зазначає О. Ігнатов.

Його підтримує вітчизняний політолог М. Погребинський. «Ще кілька місяців тому я говорив про те, що нормальна Україна повинна бути зацікавлена в зниженні напруги між Росією і США. Що означає можливість компромісу між Кремлем і Білим домом? Тільки наявність стримуючого фактора. Росія буде вести себе більш стримано, виключно сподіваючись на компроміс», – упевнений експерт.

За його словами, якщо Росія зрозуміє, що компромісу не буде, то цілком можливе відновлення активної фази бойових дій на Донбасі.

«Путін до останнього моменту розраховував, що буде компроміс. Але якщо Захід дає зрозуміти, що мовляв, що б ви не робили, на які поступки б не йшли, ми все одно будемо вас мочити, то, власне, навіщо стримуватися. Це якась самогубна радість з боку наших “патріотів”, що проти Росії прийняли жорсткі санкції. Ви не тіштеся з цих санкцій! Тому що може дійти до того, що Росії стане плювати на позицію Заходу. Сьогодні Путін каже, що не треба рвати всі зв'язки з Україною. Але не можна забувати, що він є прихильником несподіваних рішень. Тому санкції – це не тільки великий удар по Росії, але і величезна проблема для України», – застерігає М. Погребинський.

Того, що протиріччя США і РФ матимуть негативний вплив на мінський процес, не виключив також політолог-міжнародник А. Кучухідзе.

«Чим більше суперечностей у великих гравців, тим менше шансів на стабілізацію конфліктів. Але на даний момент неможливо однозначно сказати, наскільки ці протиріччя будуть негативними для мирного врегулювання в Україні. З одного боку, США і РФ публічно виступають за мінські угоди, але, з іншого боку, сьогодні ми всі в очікуванні того, які рекомендації представить пан Волкер уряду США по тому, як прискорити мінський процес і які сам Трамп зробить висновки», – зазначив А. Кучухідзе.

Водночас політолог В. Карасьов не думає, що Росія піде на ескалацію конфлікту, оскільки в довгостроковій перспективі їй це не вигідно.

«Уявімо, що Росія пішла на ескалацію конфлікту – і що далі? Україна отримує летальну зброю. А що потім? – задається питанням експерт. – Тому тут не все так однозначно. Ні Європа, ні США від Мінська не відмовляються. На даному етапі Мінськ залишається безальтернативною платформою для вирішення конфлікту на Донбасі. По окремих положеннях санкцій, звичайно, будуть протиріччя – особливо, що стосується енергоринку. Але на Донбасі це, ризикну припустити, навіть в середньостроковій перспективі істотно не відіб'ється. Тому по Донбасу з більшою чи меншою залученістю США залишається мінський формат. І ключова стратегія Росії – затягування часу, гра на виснаження сторін, щоб отримати стратегічні переваги і посилити свою переговорну позицію».

Не виключає можливого загострення на Донбасі, проте вважає таку імовірність досить низькою політолог В. Фесенко. Він зауважив, що Кремль раніше ніколи не відповідав на санкції агресією. В інтерв'ю «Народній Правді» В. Фесенко зазначив, що «Росія відповідала контрсанкціями. Швидше за все, в даному випадку буде так само. Інше питання, якими контрсанкціями зможе відповісти Москва? На відміну від європейців,

американці не дуже сильно залежать від росіян. Єдине, де вони можуть завдати серйозної шкоди США – припинити співпрацю в космічній сфері. Але треба розуміти, що для Росії, для її космічної галузі це буде ще більшим ударом», – прогнозує В. Фесенко.

Отже, враховуючи мінімальні втрати США від можливих контрініціатив РФ, експерт не виключає, що цього разу Кремль може обрати іншу тактику. За його словами, «цей варіант (агресія на сході України, – ред.) був можливий завжди», хоча реалізація такого варіанту викличе в свою чергу конфронтацію Росії навіть не з США, а з Європою.

З усіма наслідками, що впливають для Москви, в тому числі посиленням санкцій з боку ЄС, припиненням проекту «Північний потік - 2» вже самою Європою. Це означатиме консолідацію позиції Заходу, що суперечить перспективним інтересам Кремля.

Отже, наразі можна прогнозувати, швидше, посилення інформаційного тиску на Україну та країни Європи через розгортання інформаційної кампанії стосовно можливості поновлення масштабних бойових дій, всередині України – щодо примирення та компромісу за будь-яку ціну, в інформаційному середовищі країн Євросоюзу – щодо несиметричної політики та тиску США і необхідності підтримувати Росію як противагу атлантичному впливу.

Економічний ракурс

С. Кулицький, ст. наук. співроб. СІАЗ НБУВ

Макрофінансова ситуація в Україні: тенденції та проблеми розвитку

(Закінчення)

3. Фіскальні відносини: тенденції розвитку

Суттєвий вплив на розвиток макрофінансової ситуації в Україні справляють фіскальні відносини у суспільстві, особливо ступінь збалансованості доходів і видатків державного й місцевих бюджетів. Причому, як свідчить вітчизняний (і не лише вітчизняний) досвід, дуже часто існує загроза порушення зазначеного балансу саме через випереджаюче зростання бюджетних видатків і, як наслідок цього, макрофінансової дестабілізації у державі. А нинішня економічна та соціально-політична ситуація в Україні і навколо неї є вельми сприятливою саме для випереджаючого зростання бюджетних видатків.

Як зазначають, наприклад, фахівці НБУ, «у поточному році факторами підвищених витрат державного сектору можуть стати суттєве зростання пенсій, високі видатки на житлові субсидії та потреби держбанків у

докапіталізації». Адже, наголошують ці експерти, «нинішня пенсійна система є хронічним джерелом ризиків для фінансової стабільності. Середній розмір пенсії в Україні – один із найнижчих у Європі. Але видатки Пенсійного фонду України (ПФУ) у пропорції до ВВП – одні з найвищих. Перерахування з бюджету до ПФУ торік становили близько 6% ВВП. Навантаження пенсіонерів на платників єдиного соціального внеску (ЄСВ) також високе: на початок цього року в Україні зайняте населення у віці 15 – 70 років становило близько 16,1 млн осіб, платників ЄСВ нараховувалося лише 12,8 млн, а число пенсіонерів – 11,9 млн. Несприятлива демографічна ситуація та значна частка тіньової економіки можуть не тільки надовго законсервувати наявні диспропорції, а й збільшити їх. Це створює високі ризики для фінансової стабільності як у короткостроковому періоді, так і на тривалу перспективу».

Водночас фахівці НБУ наголошують, що з початку минулого року ставку ЄСВ уніфіковано та знижено до 22%. Це збільшило доходи населення і бізнесу, але не призвело до детінізації зарплат і економіки в очікуваних масштабах. Тому надходження до соціальних фондів знизилися, а власні надходження ПФУ торік покривали менше половини загальних видатків на пенсійні виплати. Із початком 2017 р. запроваджено ще одне нововведення: мінімальну заробітну плату (МЗП) підвищили удвічі. Завдяки цьому та іншим факторам за січень – травень надходження від ЄСВ зросли на 34% в розрахунку рік до року (р/р). Якщо така динаміка збережеться, то за результатами року ПФУ отримає додатково близько 42 млрд грн. Це знизить дефіцит фонду, але не усуне його, оскільки для цього потрібна учетверо більша сума.

Причому, за словами міністра соціальної політики А. Реви, «ми маємо проблему не з поганою демографією, як деякі намагаються нас переконати, а в тому, що від 6 до 7 млн працездатного населення перебуває в тіні і не платить внески в пенсійну систему. Тому підвищені вимоги до страхового стажу створюють умови, за яких працівники вимагатимуть від роботодавця виконувати свої зобов'язання перед ними і оформляти їх офіційно на роботу». «При розробці проекту пенсійної реформи уряд ставив за мету не зменшення кількості пенсіонерів через підвищення пенсійного віку, а розширення кола платників єдиного соціального внеску. Підвищення пенсійного віку, крім того, не вирішило б причину проблем Пенсійного фонду, до того ж поставило б у однаково програшне становище і тих, хто мінімізував витрати за несплату внесків, і тих, хто працював чесно все життя і заробляв на пенсію. Зате мотивація людей брати участь в пенсійній програмі дозволить створити збалансовану систему пенсійного забезпечення», – підсумував міністр.

Як наголошують експерти НБУ, «розпочинається реформування пенсійної системи для зменшення дефіциту Пенсійного фонду та створення більш справедливої системи виплат... На сьогодні уряд зосереджений на реформуванні пенсійного законодавства. Зміни торкнуться розміру та принципів нарахування пенсій та страхового стажу, необхідного для виходу

на пенсію. Такий підхід не вирішить проблему повністю у короткостроковій перспективі. Тим не менше, пенсійна реформа, запропонована урядом, – хороша відправна точка для того, щоб збалансувати пенсійну систему й нівелювати ризики для фінансової стабільності». Таким чином, поки йдеться про реформування солідарної пенсійної системи, або, як її ще визначають – системи першого рівня.

Хоча, на думку колишнього в.о. міністра фінансів України І. Уманського, «в Україні сьогодні вирішити проблеми солідарної системи в повному обсязі неможливо. Необхідно переходити на другий рівень, створювати для цього умови. Принаймні на першому етапі в добровільній формі дати людині право вибирати, куди відправляти частину своїх внесків. Інше питання (і тут, я боюся, буде основний камінь спотикання), хто і яким чином буде використовувати цей ресурс ... Свого часу була хвиля підготовки до другого рівня пенсійного забезпечення. Масово створювалися приватні пенсійні фонди, які отримали пільги з оподаткування. В кінцевому підсумку це все призвело до появи чергового інструменту для оптимізації податків усередині країни. Хто і як буде керувати пенсійними накопиченнями? З урахуванням культури, в тому числі і ведення бізнесу, з урахуванням всіх ризиків, без розвиненого фондового ринку ... Це питання досить важливе...»

При цьому він визнав, що «навіть приватний фонд Національного банку – однієї з найбільш системних на сьогодні державних установ – і той не впорався. Коли є ресурс, який, за великим рахунком, не пов'язаний з конкретними витратами, як бюджет, а пов'язаний віддаленими зобов'язаннями, тоді є спокуса його використовувати некоректно... Тут повинні бути закладені механізми захисту. Хоча без інструментів середньої та довгострокової ліквідності говорити про нормальний розвиток кредитування не доводиться. Ліквідності сьогодні в банках багато, але вона вся коротка і сконцентрована по суті тільки в п'яти установах. Середньої і довгої гривні в економіці немає».

Таким чином, і фахівці в цьому, мабуть, одностайні, найближчими роками в Україні навряд чи отримає значного розвитку мережа приватних пенсійних фондів, без яких практично не можна перейти до багаторівневої пенсійної системи.

Водночас для підтримання стабільної макрофінансової ситуації в Україні вельми актуальним є вдосконалення й ряду інших напрямків витрат бюджетних коштів. Зокрема, згідно з оцінкою НБУ, «система субсидій чинить надмірний тиск на бюджет і потребує вдосконалення ... У 2017 р. потреба у видатках на фінансування субсидій населенню на оплату житлово-комунальних послуг значно перевищує закладені у бюджеті показники. Із запланованих на рік коштів 75% витрачено вже за перші чотири місяці. Навіть якщо у травні – грудні витрати зберуться на рівні минулорічних, то це потребуватиме додаткових ресурсів у розмірі принаймні 0,5% ВВП. Наявна система субсидій занадто витратна й потребує вдосконалення, зокрема з урахуванням фактичного споживання послуг житлово-комунального господарства. Підтримку держави часто отримують ті, хто не

потребує її. Наприклад, до зловживань вдаються люди, які мають високі доходи в тіньовому секторі економіки, хоча, за офіційними даними, отримують тільки мінімальну заробітну плату... Щоб послабити навантаження на бюджет, Кабінет Міністрів України з 1 травня знизив соціальні нормативи використання газу, теплової та електричної енергії. До кінця липня 2017 р. у планах уряду – перегляд інших параметрів системи субсидій, щоб підвищити її адресність».

Слід також звернути увагу на таке вельми специфічне явище української економіки, що за своєю природою є трансформаційною, як так званий квазіфіскальний дефіцит державного бюджету. Він виникає тоді, коли держава емітує облігації внутрішньої державної позики (ОВДП) для поповнення статутного капіталу підприємств державної форми власності чи інших подібних цілей. Потенційно, у випадку монетизації цих ОВДП, квазіфіскальний дефіцит може перетворитись на реальний бюджетний дефіцит. Цього року, як зазначається у документах НБУ, подолати квазіфіскальний дефіцит поки не вдалося. Як очіувалося, на докапіталізацію Ощадбанку та Укресімбанку у 2017 р. витрачено 16,6 млрд грн (менше 1% ВВП). Але після переходу Приватбанку в державну власність відновлення його фінансової стійкості потребує додаткових коштів. Торік держава витратила на це 107 млрд грн, цього року – 9,8 млрд грн. Надалі Приватбанк потребуватиме додаткових вливань для доведення адекватності капіталу до 7% на 1 січня 2018 р. та 10% на 1 січня 2019 р. Тому незначний обсяг квазіфіскального дефіциту збережеться на наступний рік. У середньостроковому періоді завдяки зваженішій кредитній політиці державні банки повинні поліпшити результати своєї діяльності і більше не потребуватимуть фінансової підтримки.

До переходу Приватбанку в державну власність НБУ поступово зменшував свій портфель ОВДП. Проте наприкінці 2016 р. Національний банк був змушений монетизувати частину держоблігацій, випущених для докапіталізації Приватбанку. Це дало змогу останньому відновити ліквідність, сформувати обов'язкові резерви та поповнити каси й банкомати. Значного впливу на фінансовий ринок ця операція не мала.

Таким чином, на сьогодні квазіфіскальний дефіцит державного бюджету, пов'язаний з докапіталізацією державних банків, не вплинув на стабільність макрофінансової ситуації в Україні.

Важливим напрямком витрат державного бюджету є обслуговування державних боргів. Загальновідомо, що Україні вдалося домовитись щодо відтермінування сплати частини зовнішніх державних боргів, хоча й доводиться сплачувати відсотки за цими боргами. При цьому деякі експерти наголошують, що у нас дуже високі навантаження з обслуговування боргу – приблизно 5% ВВП. Як зазначає, наприклад, керівник аналітичного департаменту інвестиційної компанії Concorde Capital O. Парацій, Україні в цьому році на відсотки і тіло боргу треба витратити десь 2 млрд дол., то наступного – вже буде 3,5 млрд дол., а в 2019 р. – вже 5,5 млрд дол. Загалом же, Україна тільки у період з 2017 по 2019 рр. для обслуговування і

погашення державного боргу в іноземній валюті повинна виплатити 12,8 млрд дол. Про це під час брифінгу в НБУ на початку квітня нинішнього року повідомив заступник голови НБУ О. Чурій.

Зі свого боку, «міжнародне рейтингове агентство Standard & Poor's (S&P) Global Ratings оцінює виплати Україною основної суми боргу та відсотків за зобов'язаннями протягом 2017-2020 рр. у більш ніж в \$20 млрд, або близько 21% ВВП у 2017 р.... Агентство при цьому очікує, що Україна повністю виконає свої короткострокові зобов'язання щодо суверенного боргу в 2017 р. (за оцінками S&P країні належить виплатити \$2,6 млрд) і в 2018 р. (\$3,9 млрд), враховуючи кошти офіційних кредиторів, існуючі резерви іноземної і національної валюти НБУ, а також здатність уряду залучати фінансування на внутрішньому і зовнішньому ринках. S&P також очікує в цьому році успішного розміщення українським урядом єврооблігацій, що дозволить протестувати ситуацію на ринку.

У той же час, повідомляється в огляді агентства, виплати зобов'язань в 2019 р. в сумі \$7,5 млрд – головним чином основної суми боргу за суверенними єврооблігаціями і виплати міжнародним фінансовим інститутам, включаючи \$1 млрд Агентству США з міжнародного розвитку (USAID) - залежать від здатності уряду проводити реформи, передбачені програмою співробітництва з Міжнародним валютним фондом, і здатності рефінансувати частину боргу за допомогою коштів, залучених на міжнародних ринках».

Також поки не вирішене й таке важливе з точки зору підтримання стабільної макрофінансової ситуації у державі питання, як борг України на 3 млрд дол. за облігаціями, випущеними наприкінці 2013 р. як частина допомоги режиму В. Януковича з боку Росії в обмін на відмову української сторони від укладання Угоди про асоціацію з Європейським Союзом. У 2015 р. Росія відмовилася піти на реструктуризацію цієї заборгованості, на відміну від інших комерційних кредиторів України. Україна своєю чергою відкинула можливість погашення боргу і ввела мораторій на його виплату. Тоді Росія подала позов до України у Високий суд Лондона. І 29 березня 2017 р. суддею цього суду Блером було ухвалено рішення про розгляд цієї справи за прискороною процедурою. Однак 23 червня Міністерство фінансів України подало від імені України в англійський Апеляційний суд необхідні документи для ініціювання апеляційного оскарження рішення англійського суду, прийнятого 29 березня 2017 р. суддею Блером в судовому процесі по єврооблігаціях на суму 3 млрд дол. Слухання апеляції попередньо призначене на другу половину січня 2018 р. Тобто, актуальним розв'язання цього питання стане не раніше лютого 2018 р., а можливо – й пізніше.

Згадуване вище міжнародне рейтингове агентство Standard & Poor's Global Ratings також відзначає великий обсяг умовних державних боргових зобов'язань України, які на цей час знаходяться на розгляді в судах: випущені Україною єврооблігацій на суму \$3 млрд, держателем яких є Російська Федерація, і щодо позову ПАТ «Газпром» до НАК «Нафтогаз України» у зв'язку з неплатежами за контрактом «бери або плати» у розмірі \$31,8 млрд.

При цьому фахівці S&P вказують, що «зазначені зобов'язання являють собою ризик для показників бюджету і стійкості боргу». Тим не менш, «навіть несприятливе для України рішення арбітражного суду щодо єврооблігацій не погіршить її здатність обслуговувати реструктуризовані і знову випущені облігації, оскільки заморожування цих платежів за рішенням суду юридично неможливо», – повідомляється в огляді S&P. При цьому варто згадати, що раніше міжнародне рейтингове агентство S&P Global Ratings підтвердило довгострокові і короткострокові рейтинги України в іноземній і національній валюті на рівні В-/В. А прогноз по довгострокових рейтингах – «стабільний».

Водночас доволі обнадійливі для підтримання макрофінансової стабільності в Україні повідомлення надходять із Стокгольму. «Арбітражний інститут торговельної палати Стокгольму у проміжному рішенні від 31 травня задовольнив позов «Нафтогазу України» до «Газпрому» стосовно скасування положення “бери або плати” при постачанні російського газу в Україну. Зустрічна вимога «Газпрому» до України про виплату понад 45 млрд дол. США була відкинута. Ціна спожитого російського газу з початку 2014 року повинна бути переглянута з урахуванням ринкових умов... Рішення усуває значні потенційні ризики для фінансової стабільності з боку платіжного балансу та державних фінансів», – зазначається у «Звіті про фінансову стабільність. Червень 2017», підготовленому Національним банком України.

Розглядаючи у контексті розвитку макрофінансової ситуації в Україні стан витрат державного бюджету, не можна не зупинитись на динаміці його виконання. Наприклад, як зазначається у документах НБУ, у травні 2017 р. державний бюджет другий місяць поспіль виконано з профіцитом (7,0 млрд грн). Головним чином це відбулося внаслідок збільшення податкових надходжень завдяки суттєвому зростанню надходжень від податку на прибуток підприємств на тлі поліпшення їх фінансового стану. Перерахування прибутку НБУ за минулий рік також було вагомим фактором. Загальні доходи місцевих бюджетів і далі зростали, насамперед завдяки офіційним трансфертам. Зростання власних доходів дещо сповільнилося, утім, залишилося суттєвим завдяки високим темпам зростання ПДФО та податку на прибуток підприємств, податку на майно та єдиному податку. Водночас зростання видатків прискорилося. Місцеві бюджети виконані з додатним сальдо (4,9 млрд грн), хоча воно дещо зменшилося порівняно з квітнем через збільшення видатків, у тому числі на капітальні інвестиції. В результаті профіцит зведеного бюджету становив 11,9 млрд грн у травні, сягнувши за підсумками січня – травня 2017 р. 50,5 млрд грн.

Зростання обсягів видатків державного бюджету у травні дещо прискорилося (до 15,1% у розрахунку рік до року – р/р) насамперед за рахунок поточних трансфертів та видатків на оплату праці (відповідно й нарахувань на оплату праці). Однак водночас у травні 2017 р. випереджаючими темпами тривало зростання доходів державного бюджету (на 39,6% р/р), яке, на відміну від попереднього місяця, наголошують експерти НБУ, було забезпечено насамперед податковими надходженнями.

Таким чином, проведений вище аналіз фіскальних відносин в Україні засвідчив наявність позитивних змін у їх розвитку, що відбулись протягом 2016 – 2017 рр. і, в основному, сприяли стабілізації макрофінансової ситуації в нашій державі.

4. Очікування підприємців та населення

Як свідчить світовий та вітчизняний досвід, потужний вплив на хід економічних процесів, особливо на фінансову стабільність у суспільстві, справляють відповідні очікування підприємців і домогосподарств (населення). Департаментом статистики та звітності Національного банку України регулярно проводяться щоквартальні опитування керівників підприємств щодо оцінки ними поточної та майбутньої ділової активності, інфляційних і курсових очікувань, змін економічної ситуації в країні. На підставі опитування визначався ряд індикаторів економічної поведінки підприємств, таких як, наприклад, індекс ділових очікувань і баланс очікувань. Індекс ділових очікувань (ІДО) – агрегований показник за результатами опитувань підприємств щодо перспектив їх розвитку в наступні 12 місяців. Розраховується як середнє арифметичне балансів відповідей на питання щодо фінансово-економічного стану підприємства, загальних обсягів реалізації продукції (послуг), інвестиційних видатків на виконання будівельних робіт, інвестиційних видатків в обладнання та інвентар, кількості працівників. Значення індексу вище 100 означає перевагу в суспільстві позитивних економічних настроїв, а нижче 100 – негативних економічних настроїв. Такі індекси, як ІДО, є випереджаючими індикаторами щодо розвитку економіки, на них орієнтуються під час прийняття рішень інвестори на фінансових ринках, підприємці під час планування своєї діяльності та органи державної влади, що здійснюють економічну політику. А баланс очікувань підприємців є різницею між відсотком відповідей респондентів «збільшилося»/ «покращилося»/ «добре» та відсотком відповідей «зменшилося»/ «погіршилося»/ «погано».

Наприкінці червня 2017 р. останні результати такого опитування були офіційно оприлюднені за I квартал 2017 р. (Час проведення – 7 лютого – 6 березня 2017 р.). Утім, враховуючи певну інерційність соціально-психологічних процесів, їх аналіз дає певні уявлення про поточні настрої та очікування у вітчизняному бізнес-середовищі, а отже – й про їх вплив на розвиток економічних процесів в Україні у другій половині 2017 р. – першій половині 2018 р.

Так, за результатами опитування «респонденти поліпшили очікування щодо макроекономічної ситуації в Україні та розвитку своїх підприємств у наступні 12 місяців. У наступні 12 місяців очікується: продовження зростання обсягів виробництва товарів та послуг в Україні: баланс очікувань – 6,1% (у IV кварталі 2016 року – 11,1%)». Зокрема, на зростання обсягів виробництва очікують респонденти підприємств переробної промисловості, енерго- та водопостачання, торгівлі, а також інших видів діяльності. За

розміром це, переважно – великі та середні підприємства, а за напрямом діяльності – підприємства, які здійснюють експортні та імпорتنі операції, а також лише імпорتنі операції. З іншого боку, зменшення обсягів виробництва прогнозують респонденти добувної промисловості, сільського господарства, транспорту та зв'язку, будівництва.

Водночас фахівці Національного банку звертають увагу на пожвавлення ділової активності в Україні. За результатами проведеного у I кварталі цього року опитування керівників підприємств, «індекс ділових очікувань підвищився до 113,3% (у IV кварталі 2016 р. – 108,7%). Зростання індексу відбулося в основному через підвищення прогнозів респондентів щодо загальних обсягів реалізації продукції, фінансово-економічного стану підприємства, а також відновленню очікувань щодо збільшення кількості працівників... Пожвавлення ділової активності очікують респонденти всіх видів економічної діяльності. Найоптимістичніші прогнози у підприємств транспорту та зв'язку (ІДО – 118,6%) та переробної промисловості (118,3%)».

Оцінюючи ситуацію в країні, опитані у I кварталі цього року керівники підприємств прогнозують уповільнення темпів інфляції. Протягом наступних 12 місяців вони очікують зростання споживчих цін на 15,6% (у IV кварталі – 16,2%). При цьому «збільшилася частка респондентів (54,0%), які прогнозують, що зростання споживчих цін не перевищить 15%, або вони знизяться (у IV кварталі – 50,7%)... Основними факторами впливу на зростання цін залишаються обмінний курс (77,9% відповідей) та витрати на виробництво (70,9%), водночас очікується деяке послаблення впливу курсу гривні (зменшення на 3,6 п. п.)». Водночас, на думку респондентів, протягом наступних 12 місяців значно посилиться вплив податкових змін на зростання інфляції в Україні (30,2% відповідей, збільшення на 10,4 п. п.)».

Також очікується «незначне посилення девальваційних процесів: середнє значення обмінного курсу гривні – 29,44 грн/дол. США (у IV кварталі – 29,16 грн/дол. США)». Правда, «частка респондентів, які очікують знецінення гривні до долара США в наступні 12 місяців, зменшилася до 86,5% (у IV кварталі 2016 року – 89,0%)». Правда, «у період проведення опитування середньозважений курс на міжбанківському валютному ринку в середньому становив 27,06 грн/дол. США. Щоденні коливання не перевищували 1,2% від середнього значення (у IV кварталі 2016 р. – 25,78 грн/дол. США, щоденні коливання – у межах 3%)».

При цьому опитані керівники підприємств очікують зростання цін як на покупні товари і послуги (сировину, енергоносії та комплектуючі), «так і на продукцію власного виробництва: баланси відповідей становили 91,3% та 69,6% (у IV кварталі 2016 року – 92,1% та 71,3% відповідно). Найвищі очікування щодо зростання цін як на покупну продукцію, так і на продукцію власного виробництва у респондентів будівництва (баланси відповідей 96,6% і 82,8%) та переробної промисловості (96,5% і 81,9%)». При цьому, на думку опитаних НБУ керівників підприємств, «основними негативними чинниками розвитку підприємств є занадто високі ціни на енергоносії та сировину і матеріали». Однак, попри очікуване зростання сукупних витрат на

виробництво товарів і послуг, «очікування щодо зростання витрат на одиницю продукції практично залишилися на рівні попереднього кварталу. Баланс відповідей – 63,5% (у IV кварталі 2016 року – 63,1%)». А «очікування щодо збільшення майбутніх витрат на оплату праці одного найманого працівника дещо послабилися. Баланс відповідей – 68,1% (у IV кварталі 2016 року – 71,7%)». Тобто, очікуване респондентами зростання сукупних витрат підприємств обумовлене очікуваним збільшенням обсягів реалізації їх продукції, що, в цілому, й підтвердило представлені в цій роботі результати опитування керівників підприємств, проведеного НБУ.

Хоча при цьому слід відмітити, що інфляційні та девальваційні очікування, як такі, у вітчизняному підприємницькому середовищі є вельми усталеними, можна сказати – навіть традиційними. Їх величина, як правило, змінюється залежно від складності та напруженості макроекономічної, й зокрема макрофінансової, ситуації в Україні в цілому. Хоча на нинішньому етапі інфляційні та девальваційні очікування опитаних керівників підприємств, у цілому, відносно невисокі. При цьому інфляційні очікування вищі у тих галузях, де товаровиробники мають хорошу можливість відносно легко компенсувати зростання вартості покупної продукції відповідним (а то й вищим) зростанням ціни продукції власного виробництва.

«Респонденти позитивно оцінюють поточний фінансово-економічний стан своїх підприємств третій квартал поспіль. Баланс відповідей залишився на рівні попереднього кварталу – 2,3%... Підвищилися оцінки респондентів щодо майбутніх обсягів реалізації продукції власного виробництва, фінансово-економічного стану підприємств, кількості працівників та інвестиційних видатків на проведення будівельних робіт на своїх підприємствах». В цілому респонденти очікують погвавлення економічної активності в наступні 12 місяців.

Тому, як цілком закономірно показали результати цього опитування, потреба підприємств у позикових коштах продовжує зростати. Зокрема, «респонденти підвищили свої очікування щодо зростання потреби в позикових коштах найближчим часом: баланс відповідей – 36,7% (у IV кварталі 2016 року – 33,5%)». Найбільша потреба в запозиченнях: за видами економічної діяльності спостерігається «у підприємств будівництва (баланс відповідей – 55,6%); за розміром – у малих підприємств (40,0%); за напрямом діяльності – у підприємств, що здійснюють лише імпорتنі операції (47,2%). Найменшою є потреба: за видами економічної діяльності – у підприємств інших видів економічної діяльності (баланс відповідей – 25,6%); за розміром – у великих підприємств (35,3%); за напрямом діяльності – у підприємств, що не здійснюють експортно-імпорتنі операції (32,5%)».

У звіті НБУ за результатами опитування зазначається, що «частка респондентів, які планують брати кредити, залишилася практично на рівні попереднього кварталу – 34,0% (у IV кварталі 2016 року – 34,6%). Найбільше планують брати кредити: за видами економічної діяльності – підприємства переробної промисловості (51,7% відповідей); за розміром – великі підприємства (44,2%); за напрямом діяльності – підприємства, що

здійснюють експортні та імпорتنі операції (48,0%)...» При цьому «частка респондентів, які збираються залучати кошти за кордоном, зменшилася до 8,1% (у попередньому кварталі – 8,9%)».

Водночас «частка респондентів, які планують брати кредити в національній валюті, збільшилася до 85,3% (у IV кварталі 2016 року – 84,4%). Найбільше планують брати кредити в національній валюті: за видами економічної діяльності – підприємства сільського господарства (96,4%); за розміром – малі підприємства (94,1%); за напрямом діяльності – підприємства, що не здійснюють експортно-імпорتنі операції (93,8%)». А «в іноземній валюті найбільше планують брати кредити: за видами економічної діяльності – підприємства транспорту та зв'язку (29,4% відповідей); за розміром – великі підприємства (26,4%); за напрямом діяльності – підприємства, що здійснюють експортні та імпорتنі операції (23,4%)».

З іншого боку «найсуттєвішою перешкодою для залучення нових кредитів залишаються занадто високі ставки за кредитами (67,2% респондентів)». Суттєвими факторами впливу на формування зазначених рішень також були: «наявність інших джерел фінансування – для підприємств добувної промисловості та інших видів діяльності (33,3 і 31,3% відповідей відповідно)» і «невпевненість у спроможності вчасно виконувати боргові зобов'язання – для підприємств транспорту й енерго- та водопостачання (28,4 і 26,5% відповідей)».

Тим часом, як зазначається в «Опитуванні про умови кредитування» за II квартал 2017 р., проведеному фахівцями НБУ, «у I кварталі 88% опитаних банків очікували поживлення споживчого кредитування в наступні 12 місяців. Баланс відповідей становив 50% – найвище значення з початку 2015 року. Корпоративне кредитування, на думку респондентів, також зростатиме, хоча очікування банків більш стримані (61% опитаних проти 71% у минулому кварталі). Приблизно однакова частка респондентів прогнозували поліпшення якості кредитного портфеля корпоративних клієнтів та домогосподарств (баланси відповідей 28% та 25% відповідно). Банки сподіваються, що в наступні 12 місяців збільшаться депозити корпорацій та населення (баланси відповідей 32% та 31% відповідно)». Як бачимо, оцінки найближчих перспектив розвитку грошово-кредитних відносин в Україні у представників реального і банківського секторів вітчизняної економіки дещо різні.

В цілому ж переважну частину економічних очікувань в українському підприємницькому середовищі можна охарактеризувати як помірно оптимістичні. Причому інфляційні та девальваційні очікування керівників вітчизняних підприємств порівняно невисокі. Такі соціально-психологічні настрої у вітчизняному бізнес-середовищі, в цілому, сприятливі для підтримки стабільної макрофінансової ситуації в Україні.

Також новітня вітчизняна історія переконує, що економічні очікування та настрої населення є потужним чинником, який впливає на розвиток фінансово-економічної ситуації в Україні. Тому буде цілком логічно звернутись до результатів відповідних соціологічних досліджень, що

проводяться у нашій країні. Зокрема й тих, які щомісяця здійснює компанія GfK Ukraine. Ця компанія проводить соціологічні опитування, на підставі яких розраховує відповідні показники, що у кількісній формі характеризують динаміку різних аспектів споживчих настроїв населення України.

Як повідомляється на сайті компанії GfK Ukraine, «у травні 2017 року споживчі настрої українців дещо покращилися: індекс споживчих настроїв (ІСН) становив 58,0, що на 3,2 п. більше від квітневого показника». При цьому «найбільше змінилися індекс очікуваного розвитку економіки країни та очікування щодо безробіття. Індекс поточного становища (ПС) збільшився на 1 п. і становив 51,2. Складові цього індексу змінилися наступним чином: індекс поточного особистого матеріального становища склав 47,7, що на 4,7 п. вище за квітневий показник; індекс доцільності великих покупок зменшився на 2,7 п. та встановився на позначці 54,7. Індекс економічних очікувань (ІЕО) збільшився на 4,6 п. та становив у травні 62,6. Складові цього індексу змінилися наступним чином: індекс очікуваних змін особистого матеріального становища збільшився на 5,4 п. порівняно з минулим місяцем та дорівнює 62,3; індекс очікуваного розвитку економіки країни протягом найближчого року зріс на 10,8 п. та склав 56,1; індекс очікуваного розвитку економіки країни впродовж найближчих 5 років зменшився на 2,3 п., сягнувши позначки 69,2».

«Очікування українців щодо безробіття в травні 2017 р. покращилися – показник індексу очікуваної динаміки безробіття склав 135,7, що менше за показник минулого місяця на 6,7 п.». Дещо послабшали напередодні літа й інфляційні очікування українців, хоча вони й залишаються традиційно доволі значними. Зокрема «індекс інфляційних очікувань становить 181,1, що на 2,8 п. нижче від квітневого рівня. Очікування українців щодо курсу гривні впродовж найближчих 3 місяців дещо погіршилися: індекс девальваційних очікувань збільшився на 2,6 п. – до значення 142,7». Останнє, мабуть, пояснюється традиційним очікуванням зростання попиту на вільноконвертовану валюту в Україні напередодні літніх закордонних подорожей, в тому числі й завдяки впровадженню безвізового режиму з Європейським Союзом для України.

Зі свого боку аналітики GfK Ukraine наступним чином коментують результати своїх досліджень: «У травні 2017 року значення індексу особистого матеріального становища, очікуваних змін особистого матеріального становища та розвитку економіки найближчого року сягнули максимального рівня за останні 2 роки (з травня 2015 року). Водночас індекс очікуваної динаміки безробіття зафіксовано на мінімальному рівні. Цей результат свідчить, що у сприйнятті громадян стан справ у економіці поліпшується, а кризовий час пройдено».

Таким чином, аналіз результатів досліджень компанії GfK Ukraine свідчить, що оцінки населенням України поточної економічної ситуації, власного матеріального стану та його економічні очікування на найближчу перспективу наприкінці весни 2017 р. поліпшились. Однак його економічні очікування на віддалену перспективу (5 років) дещо погіршились, що,

мабуть, відображає інтуїтивну реакцію громадян нашої держави на ту невизначеність перспектив розвитку вітчизняної економіки, яка зберігається в українському суспільстві через гібридну агресію Росії проти нашої держави та інші значні зміни у життєдіяльності українського суспільства, що відбуваються останніми роками.

Зі свого боку, опитані НБУ менеджери українських банків зазначають, що «попит домогосподарств на кредити надалі зростає, баланс відповідей становив 15% для іпотечного кредитування та 22% для споживчого. Основним чинником підвищення попиту на іпотеку було зниження ставок за кредитами та пожвавлення на ринку нерухомості, свідчать результати опитування. Підвищення витрат на товари тривалого вжитку, споживацька впевненість разом з нижчими відсотковими ставками були основними рушіями збільшення попиту на споживчі кредити...»

Тому для забезпечення стабільності макрофінансової ситуації в Україні велике соціально-психологічне значення має закріплення позитивних змін, що намітились останнім часом у суспільній свідомості нашої держави. Тим більш, що потенційні доволі потужні внутрішні й, особливо, зовнішні чинники, здатні порушити стабільність фінансової ситуації в Україні, нікуди не поділись, а просто перейшли у латентний стан.

5. Оцінка перспектив розвитку макрофінансової ситуації в Україні

Специфіка соціально-економічних, політичних і військових процесів у нашій країні, а також навколо неї обумовлює диференціацію різних сценаріїв розвитку макрофінансової ситуації в Україні залежно від горизонту її прогнозування. Звичайно, різна ступінь невизначеності реалізації коротко-, середньо- і довготермінових прогнозів цілком звичне явище у практиці прогнозування діяльності. Однак, у нинішньому випадку різниця у ступенях невизначеності коротко-, середньо- і довготермінових прогнозів розвитку макрофінансової ситуації в Україні значно посилюється внаслідок гібридної війни Росії проти нашої держави. За таких обставин ступінь невизначеності реалізації прогнозів стрімко зростає залежно від терміну прогнозування.

До того ж, на відміну від попередніх періодів новітньої української історії, на сучасному її етапі саме військовий чинник стає каталізатором зростання невизначеності розвитку соціально-економічних, в тому числі й фінансово-економічних процесів в Україні. Загалом, у нинішніх умовах як така можлива зміна впливу військового чинника на перебіг соціально-економічних процесів у нашій державі залежно від масштабів і характеру військової агресії Росії проти України. Так, зараз ця російська агресія значною мірою має завуальований та обмежений зоною проведення АТО на Донбасі характер.

У ЗМІ періодично обговорюють перспективи розширення російської агресії, включаючи великомасштабне вторгнення російських військ в Україну. Але доволі багато політологів та інших експертів дотримуються думки, що до проведення президентських виборів у Росії у березні 2018 р.

значне розширення російської агресії, включаючи великомасштабне вторгнення російських військ в Україну, надзвичайно мало ймовірне. Такі дії можуть радикально змінити у гіршу для режиму Путіна сторону міжнародний та внутрішній стан Росії. До того ж російський «бліцкриг» в Україні неможливий. Тому найімовірніше, що гібридна агресія Росії проти України буде продовжуватись з одночасною зміною методів і прийомів її реалізації, але й надалі у відносно обмежених масштабах. При цьому в цій гібридній війні Росія нині робить ставку на використання механізмів довготермінової дії (економічних, соціально-політичних, інформаційних тощо) з метою виснаження української економіки та суспільства. Причому цілком ймовірно, що російська сторона використовуватиме у своїх інтересах наближення майбутніх президентських і парламентських виборів в Україні у 2019 р.

З наведеного випливає потреба у неоднакових підходах до прогнозування ймовірного розвитку макрофінансової ситуації в Україні на найближчу і більш віддалену перспективу. Зокрема, найімовірніше, що розвиток макрофінансової ситуації в Україні у 2017 р. – на початку 2018 р. визначатиметься інерційним впливом нині діючих економічних, соціально-політичних, військових та інформаційно-психологічних чинників. А десь приблизно з квітня 2018 р. Росія може намагатись суттєво змінити акценти своєї гібридної агресії проти України, в тому числі й через значну активізацію військово-політичних засобів впливу.

Тому за основу визначення напрямків розвитку макрофінансової ситуації у нашій державі на нинішній рік доцільно спиратись на останній прогноз НБУ, згідно з яким в Україні «у поточному році економічне зростання уповільниться до 1,6%. Перегляд прогнозу відбувся через гірші результати економічної активності у першій половині року, зокрема у сфері послуг, та через перегляд оцінок урожаю зернових. Збережуться низькі показники діяльності галузей, найбільш вразливих до розриву виробничих зв'язків з неконтрольованими територіями (гірничо-металургійний комплекс, енергетика, транспорт)... Національний банк очікує, що інфляція у 2017-2018 роках перебуватиме в межах оголошених цільових орієнтирів, визначених Основними засадами грошово-кредитної політики на 2017 рік та середньострокову перспективу ($8\% \pm 2$ в.п. на 2017 рік та $6\% \pm 2$ в.п. на 2018 рік). Так, Національний банк зберіг незмінними прогнози інфляції на 2017 – 2018 роки – на рівні 9,1% і 6,0% відповідно... До кінця 2017 року інфляція в річному вимірі буде досить мінливою, як і в першому півріччі. Упродовж III кварталу поточного року вона залишатиметься на двозначковому рівні, проте в IV кварталі повернеться до однознакових показників... Ризики для прогнозу інфляції на цей рік як у бік підвищення, так і зниження оцінюються як однаково ймовірні».

Також фахівці НБУ звертають увагу на існування більш сприятливої, ніж очікувалося, ситуації на валютному ринку України. Зазначається, що «дефіцит поточного рахунку збережеться на рівні близько 4% ВВП у 2017-2018 роках. Він повністю покриватиметься надходженнями за фінансовим

рахунком, що забезпечить подальше нарощення міжнародних резервів. Ключовим припущенням цього прогнозного сценарію є подальша співпраця з Міжнародним валютним фондом, що залишається важливим джерелом поповнення міжнародних резервів країни. Разом із профіцитом зведеного платіжного балансу отримання фінансування за програмою EFF дасть змогу збільшити міжнародні резерви до 20 млрд дол. США на кінець 2017 року та до 27 млрд дол. США на кінець 2018 року. Також накопиченню резервів сприятиме використання урядом коштів від спецконфіскації безпосередньо для здійснення виплат за державним боргом», – зазначається у прес-релізі НБУ. Відповідним чином можна очікувати й на відносну стабільність обмінного курсу гривні до кінця 2017 р. Тим більш, що, згідно з оцінками експертів, Україна зможе виконати умови МВФ, необхідні для отримання п'ятого траншу у вересні-жовтні цього року.

Таким чином, нині є вельми вагомими підстави вважати, що до кінця 2017 р. макрофінансова ситуація в Україні буде доволі стабільною. А ключові економічні показники, які насамперед впливають на ринкову поведінку підприємців і населення, як то рівень інфляції, обмінний курс гривні до долару США та інших вільноконвертованих валют тощо, будуть знаходитись у межах, що не будуть призводити до потужних сплесків панічної поведінки суб'єктів української економіки.

Стосовно ж розвитку макрофінансової ситуації в Україні, починаючи з 2018 р., то слід враховувати, що вона може розвиватись під впливом різних за потужністю економічних, інформаційно-психологічних, соціально-політичних і, особливо, військових чинників, ймовірність прояву і ступінь впливу яких на сьогодні достеменно визначити вкрай важко, а доволі часто – й взагалі неможливо. Тому для прогнозування розвитку макрофінансової ситуації в Україні починаючи з 2018 р. доцільно вдаватися до вельми поширеного у таких випадках сценарного підходу.

Саме тому «Прогноз економічного і соціального розвитку у 2018 – 2020 роках», схвалений постановою Кабінету Міністрів України від 31.05.2017 р. № 411 розроблено за трьома сценаріями. Зазначений «Прогноз...» входить до пакету документів, на базі яких Міністерством фінансів було підготовлено «Основні напрями бюджетної політики на 2018 – 2020 роки». Сценарії 1 і 2 передбачають активне впровадження економічних і соціальних реформ в Україні. При цьому сценарій 1 (базовий) є більш помірним, що пояснюється відповідними темпами адаптації вітчизняного бізнесу до нових умов з урахуванням збереження в українській економіці викликів і ризиків, пов'язаних з її трансформацією. Сценарій 2 більш оптимістичний щодо адаптації українського суспільства до нових економічних і соціальних умов його життєдіяльності. А сценарій 3 «враховує нестійкість тенденцій світової економіки і передбачає дещо гірші умови розвитку, ніж у сценаріях 1 і 2. Негативний вплив зовнішньої кон'юнктури послаблюватиме фінансові можливості впровадження реформ», – підкреслюється у зазначеному вище документі.

Тому за сценарієм 1ВВП України у 2018 р. зросте на 3,0 %, у 2019 р. – на 3,6 % і у 2020 р. – на 4,0 %. Приріст ВВП за сценарієм 2 по відповідних роках становитиме 4,0 %, 4,0 % і 5,0 %, а згідно зі сценарієм 3 приріст ВВП відповідно складатиме 1,2 %, 1,0 % і 1,7 %. Згідно з базовим сценарієм прогнозу індекс споживчих цін у 2018 р. становитиме 107,0 % (тобто, інфляція – 7,0 %), у 2019 р. – 105,9 % і у 2020 р. – 105,0 %, а індекс цін виробників, відповідно, 109,0 %, 107,2 % і 106,0 %. Принагідно нагадаємо, що НБУ на 2018 р. прогнозує приблизно такі ж рівні інфляції. Середньорічний обмінний курс гривні до долару США за сценарієм 1 у 2018 р. 29,3 грн./дол., у 2019 р. – 30,5 грн./дол., а у 2020 р. – 31,0 грн./дол.

Передбачається, що у 2017 – 2020 рр. зростатимуть обсяги української зовнішньої торгівлі. Причому очікується, що до 2019 р. імпорт товарів і послуг не лише перевищуватиме їх експорт, а й зростатиме швидше, ніж їх експорт. І хоча прогнозується, що у 2020 р. темпи експорту товарів і послуг зростатимуть швидше, ніж їх імпорт, однак це все одно радикально не вплине на зміну від'ємного сальдо зовнішньої торгівлі України товарами і послугами. Очікується, що, відповідно до сценарію 1, у 2018 р. від'ємне сальдо зовнішньої торгівлі України товарами і послугами становитиме 7387 млн дол., у 2019 р. – 7931 млн дол., а у 2020 р. – 7677 млн дол.

Через наявність усталеного від'ємного сальдо зовнішньої торгівлі України товарами і послугами, за прогнозами НБУ, «дефіцит поточного рахунку зберігатиметься на рівні понад 4,0 млрд дол. США протягом кількох найближчих років. Скорочення дефіциту найближчими роками практично неможливе. Питання фінансування дефіциту поточного рахунку стає ключовим – економіка потребуватиме сталого притоку боргового капіталу в приватний сектор та/або прямих іноземних інвестицій для збереження збалансованості валютного ринку та стабільності обмінного курсу».

Тому у представлених Міністерством фінансів України «Основних напрямках бюджетної політики на 2018 – 2020 роки» наголошується, що «ключовим викликом для боргової політики України в найближчі роки є суттєве зростання виплат по зовнішньому боргу починаючи з 2019 року». Причому міжнародне рейтингове агентство Standard & Poor's (S&P) Global Ratings оцінює виплати Україною основної суми боргу та відсотків за зобов'язаннями у 2017 – 2020 рр. на загальну суму більш ніж в 20 млрд дол. США, або близько 21% ВВП України у 2017 р. Водночас агентство S&P очікує, що Україна повністю виконає свої короткострокові зобов'язання щодо суверенного боргу в 2017 – 2018 рр. на загальну суму (за оцінками S&P) у 6,5 млрд дол.

Зі свого боку, вже згадуваний вище керівник аналітичного відділу інвестиційної компанії Concord Capital О. Паращій вважає, що в разі припинення співпраці з МВФ у 2020 р. Україна знову зіткнеться з такою самою жорсткою фінансовою кризою, як у 2015 р. Ймовірність такого перебігу подій він аргументує наміченими на 2019 р. президентськими і парламентськими виборами, що, на його думку, може призвести до значного

скорочення офіційних резервів України задля забезпечення соціальної стабільності у нашій державі.

Зазначимо також, що наведені вище сценарії прогнозів економічного розвитку України різняться між собою, в основному, залежно від дії зовнішньоекономічних чинників і побудовані без урахування ймовірності загострення військової складової українсько-російських відносин. Однак, наприклад, у прогнозних документах Національного банку України наголошується, що «як і раніше, вагомим є ризик безпосередньої ескалації бойових дій на сході України». Керівники Міністерства оборони України і Генерального штабу також не відкидають імовірності розширення географії російської військової агресії проти України.

Таким чином, проведений вище аналіз дає підстави очікувати на збереження доволі стабільної макрофінансової ситуації в Україні у 2017 р. У подальшому ж може посилитись вплив чинників, які будуть дестабілізує впливати на макрофінансову ситуацію. Такими головними дестабілізуючими чинниками є зовнішньоекономічні фактори і російська гібридна агресія проти України. Кожен з цих факторів заслуговує у подальшому на окремий аналіз (*При підготовці цієї роботи була використана інформація з таких джерел: Міністерство фінансів України (<https://minfin.gov.ua>); Національний банк України. Офіційне інтернет-представництво (<http://www.bank.gov.ua>); Дзеркало тижня. – 2017. – № 25; Дзеркало тижня ([http:// dt.ua](http://dt.ua)). – 2017. – 30.06; Левый берег (<http://Lb.ua>). – 2017. – 16.05; 20, 23, 26, 30.06; 04, 05, 07.07; Liga.net (<http://news.liga.net>). – 2017. – 26.06; Новое время (<http://nv.ua>). – 2017. – 13.05; 23, 30.06; Остроф (<http://www.ostro.org>). 2017. – 05.07; УНІАН (<https://www.unian.ua>). – 2017. – 19, 27.06; GfK Ukraine (http://www.gfk.ua/public_relations/press)).*

А. Рябоконт, мл. науч. сотр. „СІАЗ” НБУВ

Украинский ГМК в условиях блокады ОРДЛО (статистика и оценки в СМИ)

Украинская металлургия в первом полугодии 2017 г. понесла серьезные потери от экономического кризиса, блокады Донбасса и военной операции на востоке страны. Еще в начале года Украина уступила Италии десятое место в списке крупнейших производителей стали. После начала торгово-экономической блокады оккупированных районов Донбасса стало очевидным, что в ближайшее время Украина не скоро вернется в мировую десятку.

По итогам первого полугодия украинские горно-металлургические предприятия сократили производство стали на 17 % по сравнению с аналогичным периодом 2016 г. – до 10,277 млн т, сообщили в объединении металлургических предприятий «Укрметаллургпром». Также сократился

выпуск проката и чугуна – на 20 % (до 8,728 млн т) и 21 % (до 9,404 млн т) соответственно. Производство кокса снизилось на 22 % - до 5,037 млн т.

Единственной продукцией отрасли, которая показала рост, было производство труб. За указанный период выпуск вырос на 27 % - до 506 тыс. т. ГМК Украины даже в условиях блокады и экономического кризиса занял второе место по поступлениям валютной выручки.

Недавно Соединенные Штаты продлили на год соглашение о приостановке действия пошлины на импорт в США нефтегазовых труб происхождением из Украины. Согласно решению Министерства торговли США Соглашение будет действовать до 10 июля 2018 г.

«Мы благодарим Президента и правительство Украины за поддержку украинских производителей на международном уровне. Это пример эффективного взаимодействия бизнеса и власти по защите торговых интересов Украины на внешних рынках, – говорит Ф. Храйбе, генеральный директор «Интерпайп». – Мы также признательны властям США за шаг навстречу Украине. Это позитивный сигнал о поддержке нашей страны».

В рамках соглашения украинские компании продолжают продажи нефтегазовых труб по справедливым рыночным ценам – минимальные цены на такую продукцию согласовывает Министерство торговли США. Таким образом, соглашение позволяет избежать демпинга цен и приостанавливает действие пошлины для Украины в размере 7,47 %, введенной по итогам антидемпингового расследования против ряда стран-экспортеров стальных труб, в том числе Украины.

Валюта металлургов до недавнего времени давала возможность удерживать стабильным курс гривны. На проблемы в металлургии уже успел отреагировать НБУ, ухудшив прогноз роста ВВП с 1,9 % до 1,6 %. И это притом, что в начале года власти ожидали рост в 3 %. Такое двукратное падение прогнозов свидетельствует о том, что последствия блокады ОРДЛО, которая разрушила всю производственную цепочку металлургической отрасли, оказались сильно недооценены. «Блокада привела к резкому сокращению доходов украинского бюджета – примерно на 33 миллиардов гривен в год. А значит, дисбалансы в бюджете значительно увеличились. Это привело к значительному снижению валютных поступлений от экспорта предприятий, которые находились на Донбассе. Блокада также создала кризисную ситуацию в энергетике, поскольку тепловые станции лишились поставок антрацита, поскольку его добывают на территории, которая пребывает под контролем сепаратистов», - заявил в интервью РИА Новости Украина экс-министр экономики В. Сулов.

В августе 2017 г. украинские металлургические предприятия планируют произвести 1,7 млн т стали. Такой прогноз содержится в материалах ОП «Укрметаллургпром» к ежемесячному итоговому совещанию. При этом выпуск чугуна составит порядка 1,6 млн т, проката – 1,4 млн т «при сохранении сложившейся в данный момент ситуации».

На июль «Укрметаллургпром» прогнозировал уровень производства чугуна порядка 1,6 млн т, стали – 1,7 млн т, проката – 1,4 млн т. Согласно

краткому анализу работы предприятий ГМК за июнь и 6 месяцев 2017 г., производство основных видов продукции в июне 2017 г. незначительно уменьшилось по сравнению с предыдущим месяцем и составило: чугуна – 1,5 млн т (ср. сут. пр-во – 50,4 тыс. т; -0,2 тыс. т/сут. или 100 % к уровню мая); стали – 1,6 млн т (53,1 тыс. т; -0,9 тыс. т/сут. или -2 %); проката – 1,35 млн т (44,9 тыс. т; -1,0 тыс. т/сут. или -2 %).

Производство за 6 месяцев 2017 г. составило: чугун – 9,4 млн т (79 % к аналогичному периоду 2016 г.); сталь – 10,3 млн т (83 %); прокат – 8,7 млн т (80 %).

Текущий среднесуточный объем производства металлопродукции (за 10 суток июля) находится на уровне июньских показателей. По состоянию на 11.07.17. в работе находятся 16 из 28 действующих доменных печей (57 %), 11 конвертеров из 21-го (52 %), 7 мартеновских печей из 9-ти (78 %) и 7 электропечей из 15 (47 %). Кроме того, по-прежнему 7 доменных печей находятся на длительной консервации (не работают более одного года).

Объем поставок украинского железорудного сырья в июне составил 1,8 млн т (-200 тыс. т к маю), а за 6 месяцев – 12,1 млн т (-1,9 млн т или -14 % к аналогичному периоду 2016 г.). В июне, как и в предыдущем месяце, импортных поставок ЖРС не было. За 6 месяцев импорт ЖРС составил 90 тыс. т (-1,1 млн т или -92 % к аналогичному периоду 2016 г.). Экспорт ЖРС в июне составил 3,4 млн т (-220 тыс. т к маю), а за 6 месяцев – 20,5 млн т (102 % к аналогичному периоду 2016 г.).

Поступление украинских углей на коксохимические предприятия в июне составило 340 тыс. т, а за 6 месяцев – 1,9 млн т (-1,1 млн т или -36 % к аналогичному периоду 2016 г.). Объем импортных поставок углей для коксования в июне составил 780 тыс. т, а за 6 месяцев – 5,1 млн т (-1 млн т или -17 % к аналогичному периоду 2016 г.). Всего в июне украинские КХЗ получили 1,1 млн т углей для коксования (на уровне мая), а за 6 месяцев – 7 млн т (-2,1 млн т или -23 % к аналогичному периоду 2016 г.). При этом доля импортных углей в общем объеме составила 73 % против 67 % за 6 месяцев 2016 г. Остатки углей для коксования на складах украинских КХЗ по состоянию на 01.07.17 составили порядка 480 тыс. т.

Объем поставок металлургам украинского кокса в июне составил 720 тыс. т (+20 тыс. т к маю). За 6 месяцев поставлено 4,2 млн т украинского кокса (-1,3 млн т или -23 % к аналогичному периоду 2016 г.). По импорту в июне завезено порядка 80 тыс. т (как и в мае), а за 6 месяцев – 430 тыс. т (-100 тыс. т или -19 % к 6 месяцам 2016 г.). С учетом импортных поставок общее поступление кокса на метпредприятия за 6 месяцев составило 4,6 млн т (-1,4 млн т или -23 % к объему поставок в аналогичном периоде 2016 г.).

В июне металлургическим предприятиям было поставлено 280 тыс. т металлолома (как и в мае), что составило 102 % к расчетной потребности метпредприятий. За 6 месяцев металлургам было поставлено 1,6 млн т лома (89 % от потребности предприятий и 104% к объему поставок в аналогичном периоде 2016 г.). Запасы металлолома на складах метпредприятий в течение июня увеличились на 20 тыс. т и по состоянию на 01.07.17. составили

порядка 120 тыс. т (на начало года – составляли 190 тыс. т). На экспорт в июне было поставлено 22 тыс. т металлолома (-20 тыс. т к маю). Всего за 6 месяцев на экспорт поставлено 131 тыс. т лома против 233 тыс. т за 6 месяцев 2016 г.

Объем потребленного металлургами природного газа в июне сохранился на уровне предыдущего месяца и составил порядка 125 млн куб. м. Среднесуточное потребление природного газа в июне составило 4,2 млн куб. м. Всего за 6 месяцев металлурги потребили 880 млн куб. м природного газа, что составило 102 % к объему потребления в аналогичном периоде 2016 г. Среднесуточное потребление составило 4,9 млн куб. м против 4,7 млн куб. м за 6 месяцев 2016 г. Потребление электроэнергии за 6 месяцев составило 5,7 млрд кВт-ч (89 % от объема потребления за 6 месяцев 2016 г.).

Общую ситуацию в отрасли демонстрирует в динамике отчет за 5 месяцев работы ГМК Главного управления статистики в Донецкой области. Согласно отчету, восстановленная в металлургическом комплексе в 2016 г. положительная динамика производства сохранялась и в начале 2017 г. Прирост металлургического производства и производства готовых металлических изделий Донецкой области (здесь и ниже информация приведена без учета части зоны проведения антитеррористической операции) в 2016 г. по сравнению с предыдущим годом составил 9,0 %, в январе-феврале 2017 г. по сравнению с аналогичным периодом 2016 г. – 16,0 %.

Однако блокада грузовых перевозок на линии разграничения негативно сказалась на всех звеньях технологической цепочки «уголь-кокс-металл». Вместе с тем, в отличие от угольной и коксохимической промышленности, запас прочности в металлургическом комплексе еще позволил в январе-марте 2017 г. сохранить прирост по сравнению с январем-мартом предыдущего года на 5,0 % (хотя в марте по сравнению с мартом 2016 г. производство сократилось на 12,4 %). Но в дальнейшем ситуация продолжала ухудшаться: в январе-апреле 2017 г. по сравнению с аналогичным периодом предыдущего года спад составил 2,4 %, в январе-мае – 5,7 %, а в мае 2017 г. по сравнению с маем 2016 г. – 16,4 %.

В мае 2017 г. по сравнению с аналогичным месяцем 2016 г. выплавка чугуна снизилась на 21,7 %, стали – на 18,4 %, выпуск готового проката сократился на 24,9 %. С начала года производство сократилось также на всех переделах металлургического цикла. Выплавка чугуна в январе-мае 2017 г. по сравнению с аналогичным периодом 2016 г. уменьшилась на 13,5 % и составила 3,4 млн т. Выплавка стали, составив 3,5 млн т, сократилась на 6,4 %. Производство готового проката снизилось по сравнению с январем-маем 2016 г. на 7,9 % и составило 1,9 млн т.

Несмотря на сокращение физического объема производства, металлургический комплекс был и остается важной базовой отраслью экономики Донецкой области. В январе-мае 2017 г. предприятиями металлургического производства и производства готовых металлических изделий реализовано продукции на 46,7 млрд грн, что составило 46,6 % общего объема реализации промышленной продукции региона и 31,3 %

реализованной продукции металлургического комплекса Украины. От экспорта черных металлов за этот период получено \$1,3 млрд, или 78,8% валютных поступлений от экспортных поставок всех товаров предприятиями области.

В январе-мае 2017 г. по сравнению с январем-маем предыдущего года валютная выручка от экспорта черных металлов увеличилась на 55,9 %, однако по сравнению с январем-маем 2014 г. она сократилась в 2,2 раза. При этом и в нынешнем году динамика весьма противоречива. Экспорт черных металлов в долларовом исчислении в Италию возрос по сравнению с январем-маем 2016 г. в 1,8 раза, в Российскую Федерацию – в 1,9 раза, в США – в 2,9 раза, а поставки в Турцию, которая всегда была важным торговым партнером отечественных металлургов, сократились на 12,0 %; утрачены и другие рынки сбыта в Азии и Африке.

Для восстановления и развития производства металлургический комплекс нуждается в значительных средствах. За 1 квартал 2017 г. предприятиями металлургического производства и производства готовых металлических изделий было использовано 427,6 млн грн капитальных инвестиций против 541,1 млн грн в 1 квартале предыдущего года (в действующих ценах соответствующих лет). Это составило 32,7 % общего объема капитальных инвестиций в промышленность (год назад – 43,7 %). Удельный вес металлургии региона в инвестировании металлургического комплекса Украины уменьшился с 30,3 % в 1 квартале 2016 г. до 16,8 % в 1 квартале 2017 г.

На инвестиционную активность негативно влияет неудовлетворительное финансовое состояние предприятий. За 2016 г. убытки металлургических предприятий региона превысили прибыль на 3,5 млрд грн, а в I квартале 2017 г. отрицательный финансовый результат работы отрасли уже достиг 7,7 млрд грн. Удельный вес убыточных металлургических предприятий в I квартале 2017 г. составил 59,3 %.

Сокращение производства и сложное финансовое состояние предприятий пока не сказались на уровне и динамике оплаты труда металлургов. В мае 2017 г. на предприятиях металлургического производства и производства готовых металлических изделий региона было занято почти 35 тыс. человек. Их средняя заработная плата составила 9200 грн, что на 18,0 % больше, чем в мае 2016 г.

Отметим, что с мая 2017 г. в украинских статистических показателях учитываются лишь предприятия, находящиеся на подконтрольной Украине территории.

«Что осталось от отечественной металлургии после блокады? Шесть заводов: «АрселорМиттал Кривой Рог», мариупольские меткомбинаты «Азовсталь» и ММК им. Ильича, Днепропетровский меткомбинат, «Запорожсталь» и «Интерпайп сталь». Остальное осталось «там», - констатируют в «Укрметаллургпроме».

В то же время предприятия, которые остались, показывают в целом неплохую производственную динамику – выплавка стали снизилась лишь на 7 %, чугуна – на 10 %, проката – на 10 %.

При этом есть все предпосылки для улучшения. В таких условиях подсчета, в мае украинские металлурги показали рост производства впервые с января, то есть в постблокадный период.

Увеличили и будут наращивать загрузку мариупольские активы «Метинвеста». Авдеевский коксохимический завод, обеспечивающий ММКИ и «Азовсталь» коксом, возобновил работу второго производственного крыла благодаря завершению строительства ЛЭП с подконтрольной Украине территории.

В то же время «Укрзалізниця» пока не может обеспечить прохождение через перегон Камыш-Заря – Волноваха, единственного железнодорожного пути на Мариуполь, достаточного количества пар грузовых поездов. Это не позволяет наращивать поставки кокса из Авдеевки и железной руды из Криворожья для роста загрузки мощностей мариупольских металлургических комбинатов.

Из наиболее негативного следует отметить отсутствие ясности в вопросе перезапуска простаивающего Днепровского меткомбината. Раньше его собственнику, корпорации ИСД, не хватало оборотных средств. Сейчас, после возмещения около 1,5 млрд грн НДС, остается открытым вопрос снабжения сырьем из-за несогласованности порядка погашения долгов ДМК.

В результате транспортной блокады в ОРДЛО остались три предприятия отрасли: Енакиевский и Донецкий метзаводы, а также Алчевский меткомбинат.

Террористические организации «ДНР» и «ЛНР» объявили о национализации этих активов, но как минимум до мая они простаивали. Главной проблемой была поставка железной руды. Раньше она поставлялась из Кривого Рога.

Сведений о том, что происходит на неподконтрольной территории, мало. Тем не менее, из источников в СМИ известно, что куратором этих предприятий назначено ЗАО «Внешторгсервис» из Южной Осетии.

Кто стоит за этой структурой, доподлинно не известно, но, по информации liga.net, она принадлежит беглому бизнесмену С. Курченко, на которого якобы возложена миссия по снабжению метзаводов рудой, сбыту металлопродукции в РФ и, по возможности, на экспортных рынках.

Схема поставок руды следующая: российские горнодобытчики отгружают сырье не напрямую в ОРДЛО, а в адрес Росрезерва, который распределяет ее по предприятиям на оккупированных территориях.

При этом РЖД предоставило 25-процентную скидку на перевозку ЖРС со станции Череповец-2 на станцию Успенская в Ростовской области и со станции Костомукша-товарная на станцию Лиски в Воронежской области.

Эти станции обслуживают в основном активы российской компании «Северсталь», куда также может поставлять сырье Ковдорский ГОК «Еврохима», расположенный в Мурманской области.

В конце апреля на ЕМЗ начали раздувку доменной печи №5. В этой процедуре принял участие «глава ДНР» А. Захарченко. Он заявил, что 70 % продукции будет использоваться «для внутреннего рынка».

Согласно неофициальной информации, в мае потребность метзавода в руде, 160 тыс. т в месяц, была полностью закрыта. Однако предприятие запустило только одну домну из-за того, что не решена проблема сбыта продукции. Сортовой и фасонный прокат вывозится в Ростовскую область, но там лежит на складах без особого движения.

Тем не менее, кураторы ЕМЗ рассчитывают нарастить выпуск чугуна в июне до 75 тыс. т по сравнению с 27 тыс. т в мае с соответствующим приростом в разливке стали.

Возобновил работу и Донецкий метзавод. Он запустил доменную печь № 2, более полугодом находившуюся в резерве. Пока агрегат работает на пониженных мощностях – объем выплавки чугуна не превысил 20 тыс. т. В июне планируется вывести домну на полную загрузку – 50 тыс. т.

Однако это будет зависеть от того, сможет ли ДМЗ продавать продукцию на внешних рынках. По сообщениям трейдеров, донецкий чугун после трехмесячного перерыва появился на экспорте. Один турецкий покупатель рискнул купить около 5 тыс. т этого товара. Также сообщается о поставках в Италию.

При этом продукция из порта в Ростовской области поставляется с существенным дисконтом. Например, рыночные котировки чугуна составляют около 350 долл/т, тогда как товар ДМЗ торгуется в лучшем случае по 330 долл/т. Демпинг связан с репутационными издержками, на которые покупателям придется идти, соглашаясь приобретать товар с неподконтрольной Украине территории.

Еще меньше информации об Алчевском меткомбинате, который, несмотря на объявленную "национализацию", до сих пор принадлежит ИСД. По крайней мере, корпорация не объявляла о потере контроля над этим активом с момента остановки алчевского кластера предприятий в середине февраля. Правда, о возобновлении производства также не сообщалось.

Сохранение прав собственности на АМК можно увязать с тем, что половину акций ИСД контролируют структуры, связанные с Внешэкономбанком РФ. К тому же для ИСД критически важно договориться с поставщиками сырья о формате запуска ДМК на подконтрольной территории, а уже потом заняться проблемой Алчевска. Хотя АМК важен для корпорации с той точки зрения, что может выпускать стальные полуфабрикаты, необходимые европейским прокатным заводам ИСД в Польше, Венгрии и Чехии.

В сложившихся условиях падения производства и экспорта украинской металлургии стоит посмотреть на основные тенденции мирового рынка, где, на данный момент, преобладают позитивные тренды.

За 5 месяцев 2017 г. глобальные производственные тренды остались позитивными: по данным World Steel Association, выплавка стали в мире (относительно января-мая-2016) выросла на 4,6 %, до 694,9 млн т. Так,

например Китай, несмотря на все сокращения мощностей, увеличила выплавку на 4,2 %, до 346,8 млн т. Это снова дает экспертам повод говорить, что анонсированная программа секвестра мощностей на деле позволяет Пекину избавиться от устаревших неэффективных мощностей – и развивать современные, только усиливая давление на международный металлорынок.

Индия в отчетный период тоже нарастила выплавку, на 7,4 %, до 41,8 млн т, Япония – на 1,5 %, до 43,9 млн т, Турция – на 11,5 %, до 15,1 млн т, Иран – на 13,1 %, до 8,2 млн т. К слову, Тегеран продолжает попытки закрепиться на региональном рынке металлопродукции после прошлогоднего снятия многолетних западных санкций, делая ставку на реализацию полуфабрикатов. А вот внутрииранский рынок развивается не слишком быстро.

Запад тоже показывает положительную динамику. В Евросоюзе выплавка стали в указанный период выросла на 4,1 %, до 71,7 млн т, в США – на 2,2 %, до 34 млн т. Обратим внимание, сколь невелики металлургические показатели в крупнейшей экономике мира: основная часть потребления обеспечивается импортом. Но в последнее время американские лоббисты резко усилили протекционистскую политику; сейчас Вашингтон проводит расследование ввоза металлопродукции в соответствии со статьей 232 свода торгового законодательства страны, и достаточно вероятно введение защитных пошлин «в интересах национальной безопасности». Президент American Iron and Steel Institute (AISI) Т. Джибсон в этой связи заявляет: нынешняя защитная система действует методом «затыкания дыр», и нет смысла закрывать рынок от поставок из Китая или Индии лишь для того, чтобы на освободившееся место приходили поставщики из других стран, либо через них реэкспортировались подсанкционные товары.

Брюссель и другие заинтересованные стороны сходятся в том, что новые меры будут нацелены прежде всего против китайцев, которых поддерживает и субсидирует их государство. Однако новые «заграждения» ударят и по еврометаллургам, поскольку вытесненный металл происхождением из КНР может снова хлынуть в Европу, давя на местные меткомпании, начавшие приходить в себя после кризиса регионального спроса в 2015 г.

Возвращаясь к повсеместному росту производства стали, отметим, что это отчасти отражает общую тенденцию стабилизации мировой экономики, которая все-таки выбирается из последствий кризиса-2008. Даже Россия, несмотря на постепенно усиливающиеся санкции и проблемы на внутреннем рынке, показала прирост на 2 %, до 29,8 млн т стали. Правда, аналитики допускают, что итогом года может стать спад на 1-2 % – после прошлогоднего символического увеличения на 0,3 %, до 69,6 млн т. В экономике РФ продолжается затяжной экономический кризис, стартовавший еще в 2013-м, и западные санкции лишь усугубили его, но не стали его причиной. Среди важных факторов этого кризиса – сохранение ориентации федеральной экономики на зависимость от экспорта углеводородов, а также недостаточно эффективная система привлечения и распределения инвестиционно-финансовых ресурсов в рамках большой страны, включая

коррупційні елементи. Це впливає і на російську металургію, яка характеризується порівняльно високою технологічністю (як для СНГ) і вагомою долей внутрішніх продаж (свище 50 % від виробничих об'ємів) – але все порівно залежить від макроекономічної і управлінської обстановки в державі.

А Україна за I півроку продемонструвала обвал сталеплавильної динаміки (мінус 17,2 %, до 10,277 млн т), зв'язаний з випадінням із статистичного балансу метпредприємств в неконтрольованій Києві частині Донбасу і зупинкою значущої частини потужностей. І якщо в початку року можна було очікувати подальшого зростання виплавки сталі, то тепер на це рахуватися не доводиться, оптимістичним варіантом буде мінімізація зменшення в порівнянні з 2016-м.

Що стосується прогнозів, то американський інвестбанк Morgan Stanley виявив очікування зростання глобального випуску металопродукції в 2017-м на 3 %, до 1,65 млрд т, а в 2018-м – на 1 %, до 1,65 млрд т. Прогнозується і пропорційний зростання споживання, на 3 % до 1,6 млрд т в поточному році. При цьому передбачається, що в Китаї виплавка сталі в 2017-2018 гг. стабілізується на позначці 825 млн т/рік, а потім почне зменшуватися, в середньому на 2,5 % щорічно. Це впливає на весь міжнародний металориниок, послаблюючи сьогоднішній профіцит і злегчаючи експортну роботу іншим країнам (При підготовці матеріала використані такі джерела: Металл України <https://ukrmet.dp.ua/>, РІА Новини Україна: <http://rian.com.ua>, Мінпром <http://minprom.ua>, UaProm <http://uaprom.info/>, ЛігаНем <http://biz.liga.net>).

До нових стандартів самоврядування

В. Пальчук, ст. наук. співроб. СІАЗ НБУВ

Бюджети об'єднаних територіальних громад: особливості формування дохідної бази

У рамках проведення реформи з децентралізації на місця передаються ресурси, повноваження, фінанси. Наприкінці грудня 2014 р. за поданням КМУ Верховна Рада прийняла зміни до Бюджетного та Податкового кодексів України. Зміни забезпечили передачу органам місцевого самоврядування додаткових бюджетних повноважень і закріпили стабільні джерела доходів для їх реалізації. Так, 2015 р. став роком впровадження першого етапу фінансової децентралізації.

Органи місцевого самоврядування отримали повну бюджетну самостійність щодо наповнення своїх бюджетів та здійснення видаткових повноважень, зросла кількість джерел формування дохідної бази місцевих

бюджетів за рахунок передачі окремих доходів з державного бюджету, запроваджено новий вид податку – акцизний податок з кінцевих продажів, розширено базу оподаткування податком на нерухомість.

Систему тотального збалансування усіх місцевих бюджетів замінено системою горизонтального вирівнювання податкоспроможності територій залежно від рівня надходжень на одного жителя. При цьому вирівнювання здійснюється лише за одним податком – податком на доходи фізичних осіб, решта платежів залишилися в повному розпорядженні місцевих органів влади.

Запроваджено нові субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам – освітню та медичну – з метою здійснення видатків на делеговані державою повноваження в галузях освіти та охорони здоров'я.

Підвищено фіскальну незалежність органів місцевого самоврядування щодо місцевих податків та зборів, зокрема шляхом надання права самостійного визначення ставок податків та встановлення пільг з їх сплати.

Завдяки цим законодавчим новаціям об'єднані територіальні громади (далі – ОТГ) отримали можливість:

- перейти на прямі міжбюджетні відносини з державним бюджетом;
- отримувати з державного бюджету кошти на формування інфраструктури згідно з планом соціально-економічного розвитку територіальної громади;
- самостійно вирішувати питання розвитку своєї території та виконувати власні повноваження;
- економити бюджетні кошти на утримання органів управління та інфраструктури;
- виконувати делеговані державні повноваження, зокрема: надавати соціальну допомогу населенню через територіальні центри (в громадах); адміністративні послуги через центри їх надання (в громадах); управляти школами та дитсадками; організувати діяльність закладів первинної медичної допомоги; утримувати та організувати роботу будинків культури, клубів, бібліотек, стадіонів, спортивних залів, інших закладів та установ.

Як зазначають у Мінрегіоні України, 3 роки тому 70 % податків йшло до центру, а потім розподілялося між регіонами, звичайно ж, не без корупційної складової. «Раніше сільському або міському голові потрібно було чекати на прийняття бюджету країни, щоб подивитися, на які кошти він може розраховувати, а потім йому доводилося бігати по всіляких коридорах і вибивати гроші – на дороги, на додаткову підтримку освіти та охорони здоров'я, на соціальний захист. Зараз 65 % податків залишається на місцях, частка місцевих бюджетів у головному фінансовому документі країни становить 50 %, а власні надходження громад за три роки зросли удвічі», – зазначив віце-прем'єр-міністр Г. Зубко.

За його словами, перш за все зростання доходів відбулося за рахунок зменшення тіньового сектора. «Ось, наприклад, акцизний збір місцеве самоврядування раніше не цікавив. Єдине питання, яке їх хвилювало при відкритті МАФу або магазину, – яку вигоду можна отримати від цього. А

скільки пляшок горілки продає в цьому МАФі підприємець, було вже неважливо. Зараз, коли акцизний збір наповнює бюджети громад, місцева влада зацікавлена вже не в особистих дивідендах, а у збільшенні числа робочих місць, а також у зростанні продажів підакцизної продукції», – підкреслив Г. Зубко.

Другим фактором зростання доходів громад називають переоблік нерухомості. Виявилось, що безліч земельних ділянок використовується безкоштовно, навіть без будь-яких договорів. «Той, хто використовує їх, багато років тому заплатив хабар якомусь чиновнику, і все. Зараз місцеве самоврядування зацікавлене в укладанні орендних договорів та стягнення орендної плати», – пояснюють у Мінрегіоні України.

Аналіз виконання місцевих бюджетів за 2015 р. показав, що приріст надходжень до загального фонду у порівнянні з 2014 р. становить 29,6 млрд грн, або 42,1 %, тоді як за експертною оцінкою фахівців Міністерства фінансів він прогнозувався в сумі 22,4 млрд грн. Загалом у 2015 р. до загального фонду місцевих бюджетів надійшло 99,8 млрд грн, що становить 116,0 % до річних призначень, затверджених місцевими радами. Збільшилися також інвестиційні ресурси місцевих бюджетів. Обсяг капітальних видатків за 2015 р. становить 32,2 млрд грн або 11,5 % від обсягу видатків загального та спеціального фондів місцевих бюджетів. Це на 18,6 млрд грн або на 136,8 % більше, ніж було у 2014 р.

Результати 2016 р.: надходження власних доходів місцевих бюджетів України зросли на 48,5 млрд грн (+ 49,3%) порівняно з 2015 р. та становлять 146,6 млрд грн.

У першому кварталі 2017 р. до місцевих бюджетів надійшло 41,6 млрд грн, що майже на 40 % більше, ніж у першому кварталі минулого року. Доходи бюджетів ОТГ зросли на 700 млн грн, або більше ніж на 52 %. Тільки на Тернопільщині надходження до бюджетів ОТГ у січні–березні становлять 121,2 млн грн, а у минулому році за цей період надійшло 71,9 млн грн.

Експерти виокремлюють фінансові результати ОТГ за різні роки, оскільки їх кількість та законодавчі інструменти надходження різні. Так, власні ресурси місцевих бюджетів 159-ти ОТГ, які утворені у 2015 р. (ці громади вийшли на прямі міжбюджетні відносини з 1 січня 2016 р.), зросли на 49,7 % або на 302 млн грн і становили 910 млн грн. Власні ресурси місцевих бюджетів 207 ОТГ, які утворені у 2016 р. (ці громади вийшли на прямі міжбюджетні відносини з 1 січня 2017 р.), зросли у 3,2 рази (+681 млн грн) та становлять 994 млн грн. З урахуванням трансфертів з державного бюджету, доходи загального фонду місцевих бюджетів 207-ми ОТГ становлять 2,2 млрд грн, що у 7 разів більше у порівнянні з надходженнями І-го кварталу 2016 р. до бюджетів місцевих рад, які увійшли до складу ОТГ.

На думку експертів, такі фінансові результати є позитивною динамікою зростання обсягів місцевих бюджетів у 2017 р. і це гарні результати для початку бюджетного періоду. «Подивіться на результати минулого року – фінансова децентралізація і, як наслідок, зростання місцевих бюджетів, дало змогу втілити понад 2 тисячі різноманітних проектів на місцях – від ремонту

будівель соціальної інфраструктури до будівництва нових доріг. І це не майбутнє, а сьогодні», – прокоментувала Я. Казюк, координатор з фінансової децентралізації Центрального офісу реформ.

Надходження власних ресурсів всіх місцевих бюджетів у I кварталі 2017 р. у порівнянні з аналогічним періодом 2016 р.: усього – 41,6 млрд грн (зростання на 38 % або на 11,4 млрд грн), зокрема: податку на доходи фізичних осіб надійшло 22,7 млрд грн (зростання на 43 % або на 7 млрд грн); плати за землю – 6 млрд грн (зростання на 21 % або на 1 млрд грн); єдиного податку – 5,5 млрд грн (зростання на 55 % або на 2 млрд грн); податку на нерухоме майно – 0,4 млрд грн (зростання на 57 %).

Надходження власних ресурсів місцевих бюджетів 159-ти ОТГ у I кварталі 2017 р. у порівнянні з аналогічним періодом 2016 р.: усього – 910 млн грн (зростання на 49,7 % або на 302 млн грн), зокрема: податку на доходи фізичних осіб надійшло 494,5 млн грн (зростання на 50 %); плати за землю – 137 млн грн (зростання на 22 %); акцизного податку – 103 млн грн (зростання на 52 %); єдиного податку – 136,6 млн грн (зростання на 83 %).

З урахуванням трансфертів з державного бюджету, за I-й квартал 2017 р. доходи загального фонду місцевих бюджетів 159-ти ОТГ становили 1,8 млрд грн. Надходження власних ресурсів місцевих бюджетів 207-ми ОТГ у I кварталі 2017 р. у порівнянні з аналогічним періодом 2016 р.: усього – 994 млн грн (зростання у 3,2 рази або на 681 млн), зокрема: податку на доходи фізичних осіб надійшло 527 млн грн; плати за землю – 151,5 млн грн (зростання на 23 %); акцизного податку – 95 млн грн (зростання на 61 %); єдиного податку – 174 млн грн (зростання на 72 %).

Крім того, місцеві бюджети, які зросли в 3–7 разів, отримують додаткові надходження у вигляді субвенції на соціально-економічний розвиток, субвенції на розвиток інфраструктури ОТГ, фінансування проектів із Державного фонду регіонального розвитку (далі – ДФРР).

За результатами 2016 р. ресурси місцевих бюджетів перших 159 ОТГ (з трансфертами) зросли майже у 7 разів, порівняно з надходженнями 2015 р. до бюджетів місцевих рад, які увійшли до складу ОТГ, та становили 7,1 млрд грн. У 2016 р. держава виділила 1 млрд грн субвенції на розвиток інфраструктури ОТГ. За ці кошти громади реалізували 1383 проекти: ремонт та будівництво шкіл, дитячих садків, фельдшерсько-акушерських пунктів, амбулаторій, доріг, облаштували Центри надання адміністративних послуг, звели лінії вуличного освітлення, водогони, закупили спеціалізовану техніку.

У 2017 р. держава виділила 1,5 млрд грн субвенції на розвиток інфраструктури ОТГ.

У 2016 р. ДФРР становив 3 млрд грн. Ці кошти, відповідно до стратегій регіонального розвитку, області вклали в проекти в сферах освіти, охорони здоров'я та соціального захисту, транспортної інфраструктури, водопостачання та водовідведення, культури, спорту, енергопостачання та ін. – понад 800 проектів. У 2017 р. ДФРР становить вже 3,5 млрд грн. Але при цьому варто зауважити, що ці кошти розраховані на набагато більшу кількість громад, ніж у 2016 р.

У результаті громади отримали якісні зміни – відбудовані дороги, дитсадки, школи, лікарні. Приклад дитячого басейну Козівської школи (Тернопільська область), який майже 30 років стояв довгобудом, а нині відкритий, завдяки коштам ДФРР, тому підтвердження. Уніфікований спортивний майданчик у смт Козова, збудований за кошти субвенції з державного бюджету на соціально-економічний розвиток (684 тис. грн) та за співфінансування з бюджету Козівської селищної ради (203 тис. грн) і спонсорські кошти.

«Уперше за всі роки існування сільської ради у нас в громаду зайшло майже 12 млн грн на розвиток інфраструктури», – зазначив голова Білозірської сільської ОТГ В. Міцук.

За словами голови Старосинявської селищної ОТГ В. Здебського, громадам давали раніше на соціально-економічний розвиток 1 млн грн, які заходили в кінці року, і були в грудні місяці. Якщо ви не встигли їх освоїти, 25–28 грудня кошти поверталися до державного бюджету. На цей час громадам держава дала 17,7 млн грн на розвиток інфраструктури. На 98 % їх використали.

У 2016 р. Народицькій ОТГ з державного бюджету було виділено близько 22 млн грн, за рахунок яких громада реалізувала ряд соціальних проектів. Як повідомив голова Народицької ОТГ А. Леончук, у минулому році у громаді реалізовано та відновлено 27 об'єктів із запланованих 29 проектів. На це використали 21 млн 665,7 тис. грн державних коштів. Серед відновлених соціальних об'єктів – 10 проектів у галузі освіти, 4 – у галузі охорони здоров'я, 2 – у культурі, капітальний ремонт доріг. З майже 22 млн гривень невикористаними залишилися лише 49 тис. грн, причому ці залишки – це економія коштів з проектів», – наголошує голова ОТГ.

А. Леончук додає, що найбільше коштів у 2016 р. використано для: капітального ремонту приміщення освітніх закладів – Народицької гімназії (1 млн 417,5 тис. грн), ДНЗ «Сонечко» у смт Народичі (1 млн 419,5 тис. грн), Базарської НВК ЗНЗ I-III ст. ДНЗ (766,8 тис. грн); капітального ремонту приміщень Селецького сільського будинку культури (1 млн 491,1 тис. грн) та Ласківського сільського будинку культури (1 млн 487,2 тис. грн); капітального ремонту водогінної мережі у смт Народичі – 1 млн 495,7 тис. грн; капітального ремонту доріг вулиці Героїв Пожежних в смт Народичі (1 млн 446,5 тис. грн), вулиці Молодіжна в с. Норинці (909,2 тис. грн), вулиці Юрченка у смт Народичі (625,7 тис. грн); реконструкції котелень Народицької гімназії (672,8 тис. грн), Базарського НВК ЗНЗ I-III ступенів ДНЗ (932,6 тис. грн), Норинцівської ЗОШ I-III ст. (576,3 тис. грн); реконструкції системи теплопостачання з встановленням теплогенератора модульного для опалення приміщень Народицької ЦРЛ – 1 млн 238,6 тис. грн; капітального ремонту водогінної мережі у смт Народичі – 1 млн 495,7 тис. грн. Також за кошти державної субвенції придбано шкільний автобус для Базарського НВК вартістю 1 млн 350,0 тис. грн, екскаватор БАМ-2014 з комплектуючими для КП «Народичікомунсервіс» вартістю

918,0 тис. грн та автомобіль ГАЗ-3309 (самоскид) для КП «Народи-чікомунсервіс» вартістю 737,0 тис. грн.

Наступний крок – формування єдиних освітньо-спортивно-культурних просторів у громадах. Це вже не точкове вирішення проблем, а комплексний розвиток території. Мета – надати якісні послуги в усіх галузях, реалізувати освітній, туристичний, спортивний, культурний потенціал громади.

На сьогодні стоїть завдання щодо створення ефективної системи планування регіонального розвитку через встановлення відповідних критеріїв та вимог до проектів. З поліпшенням якості підготовки та відбору регіональних проектів, що фінансуються за рахунок ДФРР, здійснюється концентрація бюджетних та місцевих ресурсів на пріоритетних напрямках. Це поліпшення якості послуг, створення нових робочих місць, підвищення конкурентоспроможності регіонів. Вінниччина одна із 2-х областей України, що забезпечила попередній розгляд та оцінку інвестиційних проектів та подала пропозиції для фінансування за рахунок ДФРР у 2017 р.

З правильного формування бюджету, раціонального використання коштів та фінансової прозорості ОТГ у різних регіонах проводяться навчальні семінари. За словами заступника директора та начальника бюджетного управління департаменту фінансів Вінницької ОДА О. Горба, департамент створив спеціальний відділ, який опікується фінансами об'єднаних громад, консультує фінансові органи ОТГ. Під час таких семінарів аналізують ситуацію з виконанням доходів до бюджетів об'єднаних громад.

Так, за загальним фондом цей показник не зріс лише в 4-х ОТГ Вінницької області із 21, у більшості ж суттєво збільшився: у Ковалівській ОТГ зростання становить 182 %, серед лідерів Мельниківська, Вороновицька, Джулинська, Шпиківська, Немирівська, Хижинецька, Дашівська, Райгородська та інші. Відчутно зросли і надходження до бюджетів ОТГ від акцизного податку – в середньому на 137 %. Надходження від єдиного податку (основу його складає переважно фіксований податок на сільськогосподарські землі) в середньому зріс на 164 %, а в Бабчинецькій та Жданівській громадах – більш як на 320 %. Темпи росту надходжень від податку на доходи фізичних осіб у громадах теж зросли – в середньому на 145 %.

Станом на 5 квітня поточного року найбільше перевиконання по доходах загального фонду по ОТГ у с. Ковалівка (Немирівський район) – 205,5 %, ОТГ с. Мельниківці (Немирівський район) – 200,6 %, ОТГ смт. Вороновиця (Вінницький район) – 159,3 %, ОТГ смт Дашів (Іллінецький район) – 158,7 %, ОТГ м. Немирів (Немирівський район) – 146,9 %. Найнижчий відсоток виконання – по ОТГ с. Бабчинці (Чернівецький район) – 103,3 %, ОТГ м. Іллінці (Іллінецький район) – 104,8 %, ОТГ м. Калинівка (Калинівський район) – 112,8 %, ОТГ м. Тульчин (Тульчинський район) – 114,8 %.

У Вінницькій ОДА зазначають, що надходження доходів загального фонду, порівняно з відповідним періодом минулого року (у співставних

умовах), зросли на 438,1 млн грн або на 48,8 %. Найбільший приріст доходів по Оратівському району (90,6 %), Крижопільському (86,2 %), Барському (84,7 %), Калинівському (79,5 %), Літинському (77,4 %), а найнижчий – по м. Козятин (27,7%), Гайсинському району (31,7 %), Вінницькому (33,9%), м. Ладижин (35,0%) та Піщанському району (40,4 %).

Найбільший приріст доходів по ОТГ с. Мельниківці (Немирівський район) (147,8 %), ОТГ с. Ковалівка (Немирівський район) (93,2 %), ОТГ с. Війтівці (Хмільницький район) (86,4 %), ОТГ с. Райгород (Немирівський район) (78,1%) та ОТГ с. Бабчинці (Чернівецький район) (76,8%); найнижчий – по ОТГ смт Шпиків (Тулчинський район) (34,5%), ОТГ с. Студена (Піщанський район) (37,1%), ОТГ смт Вапнярка (Томашпільський район) (38,0%), ОТГ м. Калинівка (Калинівський район) (43,4%), ОТГ смт Дашів (Іллінецький район) (45,3%).

За I квартал 2017 р. надходження доходів загального фонду збільшились проти I кварталу 2016 р. по ОТГ Вінницької області на 55,9 %, по містах обласного значення – на 43,0 %, по районних бюджетах – на 59,3 %, по обласному бюджету – на 38,8 %. З них проведено видатків розвитку в сумі 144,5 млн грн, що становить 9,9 % плану на рік з врахуванням змін (заплановано 1463,2 млн грн) та 50,9 % до планових показників на 3 місяці (заплановано 283,8 млн грн), що більше проти 3-х місяців 2016 р. (коли було проведено 108,5 млн грн) на 36,0 млн грн, або на 33,1 %, а проти 3-х місяців 2015 р. (коли було проведено 110,1 млн грн) – на 34,4 млн грн, або на 31,2 %.

Забезпечено в повному обсязі фінансування захищених статей видатків бюджету, зокрема повнота та своєчасність виплати заробітної плати з нарахуваннями, розрахунків за спожиті енергоносії, виплат населенню по соціальному забезпеченню (стипендій, пільгових пенсій тощо).

Вигоди від фінансової децентралізації відчули ОТГ на Кіровоградщині, їхній бюджет виріс утричі до 103 млн грн. Зі створенням Новоукраїнської ОТГ бюджет зріс із 32 до 105 млн грн. За словами голови О. Корінного, це – додаткові можливості для розвитку інфраструктури та реалізації інших важливих для громади соціальних проектів. У громаді планують найближчим часом здійснити реконструкцію будівлі дошкільного навчального закладу «Зернятко» і лікарської амбулаторії загальної практики – сімейної медицини № 2, що розташовані на території селища цукрового заводу Новоукраїнки.

Про зростання місцевого бюджету стверджують у громадах Полтавської області. Так, за інформацією Глобинського міського голови С. Джуся, загалом бюджет 2015 р. становив 18,8 млн, за прогнозними розрахунками 2016 р. планували отримати 53, але загалом до бюджету надійшло 83 млн грн власних доходів, не рахуючи субвенцій на освіту і медицину, які спрямувала держава.

Сьогодні ОТГ та органи місцевого самоврядування вмотивовані на те, щоб здійснювати управління землею, адже 100 % від оренди землі залишаються в місцевих бюджетах. Так, у Підгаєцькому районі Тернопільської області, який є одним із найскладніших районів з точки зору

надходжень до бюджету, через проведення прозорих аукціонів на право оренди землі залучили до місцевого бюджету близько 3 млн грн. «І тепер у них не виникає питання, де взяти кошти на співфінансування проектів регіонального розвитку. Тому варто працювати в цьому напрямі й далі», – зазначив голова Тернопільської ОДА С. Барна.

За його словами, сьогодні політика держави зводиться не лише до децентралізації та передачі повноважень на місця, але й до чіткого регулювання цінової політики передачі землі в оренду. Держава чітко ставить питання, що орендна ставка землі має бути не менше 3 %, а об'єднанні територіальні громади, органи місцевого самоврядування її занижують. «У нашому випадку це нелогічно, адже йдеться про наповнення бюджету, тому ми всі боремося за те, щоб ці показники зростали. І в нас уже є позитивна практика – ми почали продавати право оренди землі на торгах, організованих Головним управлінням Держгеокадастру у Тернопільській області», – підкреслив він.

При цьому експерти зазначають, що найбільшим позитивом децентралізації влади є передача до місцевих бюджетів акцизного податку, а також податку на нерухомість. «За рахунок передачі громадам акцизу та податку на нерухомість багато громад буквально озолотилися. Це певні «фішки» фінансової децентралізації, які відзначають усі представники місцевого самоврядування, з котрими мені доводилося спілкуватися», – зазначив експерт Інституту політичної освіти О. Солонтай.

Водночас експерти сходяться на висновку, що, як засвідчує бюджетний процес (якщо судити за бюджетами більшості міст обласного значення та обласних центрів), пік фінансового росту бюджетів, який припав на 2015–2016 рр., вже пройдено. Тепер ситуація інша, і вже не варто сподіватися на те, що за рахунок змін до законодавства до бюджету міста потрапить черговий мільйон чи навіть мільярд, якщо це місто велике. Громади дедалі частіше замислюються над тим, як самим заробити гроші.

У зв'язку з такими висновками в уряді України висловлюють основне побажання: зробити громади такими, що спроможні сплачувати податки й утримувати себе, щоб не ходити з простягнутою рукою по державних установах. Друге побажання – зробити так, щоб до кінця нинішнього року понад 50 % населених пунктів України увійшли до складу об'єднаних територіальних громад. Це дозволить Міністерству фінансів працювати з такими громадами напряму, відмовившись від цілого ряду тимчасових інструментів, що застосовуються під час перехідного періоду. Наприклад, від так званої дотації на вирівнювання платоспроможності громад. Це кошти, які скеровуються на підтримку повноважень, що їх уряд вже передав на місця. А це близько 15 млрд грн.

Розповідаючи про механізми підвищення платоспроможності громад, заступник міністра фінансів України С. Марченко наголосив на тому, що громади мають об'єднуватися виключно за перспективними планами. Адже практика показує, що більшість неплатоспроможних громад створені з відхиленнями від планів.

Слід наголосити, що ефективність фінансової децентралізації передбачає відкритість бюджету та бюджетного процесу. Прозорість бюджету дозволяє громадськості мати уявлення про складність та альтернативи бюджетних рішень і впливати на процес їхнього прийняття.

У експертному середовищі підтримують думку щодо необхідності забезпечення прозорості бюджетного процесу на місцях. Під цим розуміється можливість: кожному громадянину розуміти мову і дані бюджету, а також бачити послуги, виконані за рахунок зібраних податків; представникам влади керуватись громадською думкою при прийнятті остаточних бюджетних рішень (основні напрямки розподілу видатків); відслідковування якості бюджетних рішень на стадії прийняття та слідкувати за їх виконанням; формування довіри населення до місцевих органів влади, тому що розуміння дій представників влади є передумовою громадської підтримки; поліпшення соціальної політики і розподілу коштів бюджету.

При цьому прозорість фінансової операції має бути досягнута на всіх стадіях її реалізації. Стосовно бюджетного процесу, це є участь громадськості в розробці напрямів соціально-економічного розвитку країни, регіону, території; участь громадськості та науковців у підготовці проектів бюджетів; обговорення проектів бюджетів; доступ населення до інформації з питань бюджету й витрачання бюджетних коштів на всіх рівнях і в усіх ланках бюджетної системи.

Законодавчими нормами щодо участі громадян в державному управлінні є: Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» – визначає важливість залучення громадськості, зазначаючи що «громадяни України реалізують своє право на участь у місцевому самоврядуванні за належністю до відповідних територіальних громад»; Бюджетний кодекс України – встановлює, що одним із принципів бюджетної системи є принцип публічності та прозорості, який передбачає інформування громадськості з питань складання, розгляду, затвердження, виконання державного бюджету та місцевих бюджетів, а також контролю за виконанням державного бюджету та місцевих бюджетів (ст. 7 Кодексу). Ст. 28 Кодексу визначено, що органи місцевого самоврядування забезпечують публікацію інформації про місцеві бюджети, у тому числі рішень про місцевий бюджет та періодичних звітів про їх виконання.

Основні вимоги щодо оприлюднення інформації про бюджет полягають в наступному:

– місцеві державні адміністрації, органи місцевого самоврядування забезпечують публікацію інформації про місцеві бюджети, в тому числі рішень про місцевий бюджет та квартальних звітів про їх виконання. Рішення про місцевий бюджет має бути оприлюднене не пізніше, ніж через десять днів з дня його прийняття у газетах, визначених відповідними місцевими радами;

– інформація про виконання місцевих бюджетів (крім бюджетів сіл і селищ) підлягає обов'язковій публікації не пізніше 1 березня року, що настає за роком звіту у газетах, визначених відповідними місцевими радами;

– головні розпорядники коштів місцевих бюджетів (у разі застосування програмно-цільового методу у бюджетному процесі):

– здійснюють публічне представлення та публікацію інформації про бюджет за бюджетними програмами та показниками, бюджетні призначення щодо яких визначені рішенням про місцевий бюджет, відповідно до вимог та за формою, встановленими Міністерством фінансів України, до 15 березня року, що настає за звітним;

– оприлюднюють шляхом розміщення на своїх офіційних сайтах паспорти бюджетних програм на поточний бюджетний період (включаючи зміни до паспортів бюджетних програм) у триденний строк з дня затвердження таких документів та звіти про виконання паспортів бюджетних програм за звітний бюджетний період у триденний строк після подання таких звітів до місцевих фінансових органів.

Разом з інформацією про бюджет головні розпорядники бюджетних коштів публікують оголошення про час та місце проведення публічного представлення такої інформації:

– публічне представлення інформації про виконання місцевих бюджетів (крім бюджетів сіл і селищ) відповідно до показників, бюджетні призначення щодо яких затверджені рішенням про місцевий бюджет, здійснюється до 20 березня року, що настає за звітним. Інформація про час і місце публічного представлення такої інформації публікується разом з інформацією про виконання відповідних бюджетів;

– публічне представлення інформації про виконання бюджету села, селища здійснюється у порядку, визначеному відповідною місцевою радою.

Умови та порядок забезпечення доступу до інформації про використання коштів державного і місцевих бюджетів визначаються Законом України «Про відкритість використання публічних коштів». Відповідно до цього Закону, інформація оприлюднюється на єдиному веб-порталі використання публічних коштів, який є офіційним державним інформаційним ресурсом у мережі Інтернет.

З 2011 р. набрав чинності Закон України «Про доступ до публічної інформації», метою якого є забезпечення прозорості та відкритості суб'єктів владних повноважень і створення механізмів реалізації права кожного на доступ до публічної інформації. Частиною 1 ст. 6 Закону встановлено, що не може бути обмежено доступ до інформації про розпорядження бюджетними коштами, володіння, користування чи розпорядження державним, комунальним майном, у т. ч. до копій відповідних документів, умови отримання цих коштів чи майна, прізвищ, імен, по-батькові фізичних осіб та найменувань юридичних осіб, які тримали ці кошти або майно. Тобто законом чітко визначено обов'язок розпорядників інформації щодо використання бюджетних коштів надавати та оприлюднювати інформацію про розпорядження бюджетними коштами, володіння, користування чи розпорядження державним, комунальним майном. Ст. 14 Закону передбачено обов'язок розпорядника інформації надавати достовірну, точну та повну інформацію.

Проте, незважаючи на існуючі законодавчі норми щодо участі громадян у державному управлінні, фахівці зазначають, що на практиці роль громадськості в прийнятті рішень надзвичайно обмежена. У той же час, активна участь всіх зацікавлених сторін є важливою умовою для розробки ефективного та реалістичного бюджету й планування напрямів розвитку громади.

Є цілий ряд методів покращення прозорості бюджету. Найголовніші з них такі:

ЗМІ – участь ЗМІ у всіх обговореннях та зустрічах з бюджетних питань, доступ до бюджетних документів (особливо схваленого бюджету), які не заборонені законом.

Підготовлена інформація – інформація про проекти або збірки «Коротко про бюджет», в яких наводяться основні позиції рішень про бюджет, підсумовуються доходи і видатки.

Громадські слухання – пряме залучення громадян до процесу прийняття рішень, що гарантує кращу поінформованість населення. Крім того, таким чином місцева влада може дізнатись думку своїх громадян про проекти місцевих бюджетів та взяти до уваги їхні коментарі.

Зустрічі – акцент робиться на вирішенні конкретного питання (наприклад, план розвитку міста, села), дає можливість обговорити питання детально та одразу побачити ставлення громадян та отримати їхні коментарі з проблеми, а також критичні зауваження, факти і думки.

Список громадських думок виборців – збір інформації про народне ставлення до певної проблеми.

Дорадчі комітети – зустрічі з групою людей, які постійно представляють територіальну громадськість, або з робочою групою з вирішення конкретного питання.

Експерти наголошують, що дотримання принципу публічності та прозорості на практиці є запорукою надійності бюджету, оскільки це забезпечує довіру громадськості до державної бюджетної політики, сприяє збільшенню надходжень до бюджетів різних рівнів, а також посилює ефективність державного та громадського контролю над державними фінансами.

Таким чином, зростання надходжень до місцевих бюджетів ОТГ засвідчило ефективність реформи з децентралізації. Водночас, подальше забезпечення оптимального рівня цих надходжень передбачає компетенцію новостворених фінансових органів ОТГ. У цьому контексті експерти наголошують, що найбільшим негативом є нерозуміння посадовими особами, які контролюють витрачання грошей на місцях, сутності поняття розвитку громади. Не розуміють, у що треба вкласти гроші сьогодні, щоб завтра отримати з цього прибуток. Важливим також залишається впровадження принципів доступності та прозорості фінансової інформації для громадськості, яка здатна самостійно контролювати ефективність виконання функцій органом місцевого самоврядування (*Матеріал підготовлено за інформацією таких джерел: Тернопільська обласна державна адміністрація*

(<http://www.oda.te.gov.ua/main/ua/news/detail/133452.htm>); Точка Доступу (<http://dostyp.com.ua/novini/vighodi-dietsentralizatsiyi-pislia-stvoriennia-otg-na-kirovogradshchini-iogho-biudzhiet-viris-utrichi-do-103-mil-ioniv-ghrivien-foto>); Децентралізація влади (<http://decentralization.gov.ua/news>); Вінницька облдержадміністрація (<http://www.vin.gov.ua>); Українські Національні Новини (<http://www.unn.com.ua/uk/news/1655654-vidatki-na-tergromadi-u-2017-rotsi-stanovlyat-1-5-mlrd-grn-v-groysman>); Чернігівщина: події і коментарі (<http://pik.cn.ua/27208/tri-roki-detsentralizatsiyi-tri-roki-diy-i-yakisnih-peretvoren/>).

Наука – суспільству

До 100-річчя НАН України

Аспекти миру та безпеки в діяльності НАН України

На шпальтах газети «Дзеркало тижня» (№28, 22 липня – 11 серпня 2017 р.) вийшла друком стаття «Україна: від штучної та реальної конфронтації до консолідації», яку підготували віце-президент НАН України, голова Секції суспільних наук НАН України академік С. Пирожков і провідний науковий співробітник відділу філософської антропології Інституту філософії імені Г. Сковороди НАН України доктор філософських наук, професор Н. Хамітов.

Ключову ідею своєї публікації автори сформулювали таким чином: «Для того, щоб бути суб'єктом історії і геополітики, Україна повинна втілювати власний цивілізаційний проект, основою якого є стратегія гідної самореалізації суспільно консолідованих громадян».

У статті розглянуто методологію осмислення такої консолідації, відмінність між координацією та субординацією та їхнє співвідношення в суспільстві за звичайних і кризових умов, різницю між консолідацією, глобалізацією й інтеграцією, концепт ноосферної цивілізації академіка В. Вернадського та значення, якого він (концепт) нині набуває, співвідношення понять «суспільна консолідація», «суспільна єдність» і «суспільне партнерство», особливості суспільної консолідації в демократичних, авторитарних і тоталітарних політичних режимах тощо, а також наголошено на необхідності консолідації українського суспільства на демократичних засадах: «Консолідаційні процеси в демократичному суспільстві зумовлені ціннісним плюралізмом і спільністю мети, яка не передбачає антагоністичного ставлення до опонента. Це робить таку консолідацію найменш штучною, бо вона стає доволі динамічною і розгорнутою, відповідає структурі суспільства та його розвитку, а процеси субординації і координації в ній є збалансованими й відображають взаємодію держави й громадянського суспільства».

Метою консолідації взагалі має бути «не прагнення до світового військового або цивілізаційного панування, а об'єднання світу у вільну, посправжньому демократичну культурну цілісність на основі цінностей духовного зростання, соціальної відповідальності, толерантності, екологічної безпеки та економічного вдосконалення, що означає вихід на новий онтологічний рівень еволюціонування». На думку авторів, велику роль у консолідаційних процесах повинна відігравати національна гуманітарна інтелігенція як природний елемент громадянського суспільства й інтелектуальний посередник між ним і державою (*Національна академія наук України* (<http://new.nas.gov.ua/UA/Messages/news/Pages/View.aspx?MessageID=3356>). – 2017. – 28.07).

Міжнародне співробітництво в галузі науки і освіти

21 липня 2017 р. в Адміністрації Президента України в межах офіційного візиту до України президента Республіки Білорусь О. Лукашенка відбулося підписання Угоди про наукове співробітництво між Національною академією наук України і Національною академією наук Білорусі.

З боку НАН України Угоду підписав президент НАН України академік НАН України Б. Патон, із боку НАН Білорусі – голова Президії НАН Білорусі академік НАН Білорусі В. Гусаков.

Метою Угоди є посилення науково-технічних потенціалів її сторін, розвиток і розширення відносин між науковими установами обох академій, сприяння науковому співробітництву та практичній реалізації спільних наукових розробок у сферах, які становлять взаємний інтерес.

Основні завдання такої співпраці – створення сприятливих умов для організації спільних досліджень і розробок, комерціалізація результатів спільної діяльності в Україні, Республіці Білорусь і третіх країнах, обмін ідеями, інформацією і технологіями, спільне використання наукової інфраструктури обох сторін.

Угодою визначено, що двостороння наукова співпраця здійснюватиметься на принципах довгострокового партнерства, взаємної вигоди відповідно до законодавства двох країн.

Зазначеним документом регулюються, зокрема, шляхи реалізації такого двостороннього співробітництва, а також питання, що стосуються виконання спільних проектів НАН України та НАН Білорусі й інтелектуальної власності на наукову інформацію, отриману в результаті співпраці.

Угода набрала чинності від дня її підписання (*Національна академія наук України* (<http://new.nas.gov.ua/UA/Messages/news/Pages/View.aspx?MessageID=3345>). – 2017. – 24.07).

6 липня 2017 р. в будівлі Президії НАН України відбулася зустріч представників Національної академії наук України і Федерального міністерства освіти та наукових досліджень Німеччини (BMBF).

Українську сторону під час зустрічі представляли віце-президент НАН України, директор Інституту теоретичної фізики імені М. Боголюбова НАН України академік А. Загородній, виконувач обов'язків директора державної наукової установи «Київський академічний університет НАН України та МОН України» (КАУ) член-кореспондент НАН України О. Кордюк, заступник директора з наукової роботи Інституту математики НАН України, активний учасник робочої групи зі створення КАУ доктор фізико-математичних наук О. Антонюк і помічник начальника Відділу міжнародних зв'язків НАН України В. Христич.

Від німецької сторони були присутні керівник реферату 213 «Міжнародне співробітництво з країнами східного партнерства, Росією та Центральною Азією» BMBF доктор З. Кіфер, заступник керівника реферату 213 BMBF доктор Т. Абендшайн-Ангерштайн, співробітник Робочої групи «Росія та СНД» в Німецькому агентстві авіації та космонавтики, відповідальний за співробітництво з Україною, доктор Т. Райнеке, радник з питань науки Посольства ФРН в Україні М. Лещенко та експерт з питань кооперації в галузі наукових досліджень Посольства ФРН в Україні Е. Бістрікер.

Привітавши зарубіжних гостей, академік А. Загородній коротко поінформував їх щодо історії, завдань, структури й напрямів діяльності НАН України, серед яких важливе місце посідає міжнародне наукове та науково-технічне співробітництво. Регулярну активну взаємодію налагоджено між Академією та її численними німецькими партнерами, в тому числі університетами й науково-дослідними установами. Ще одним перспективним напрямом двосторонньої співпраці Академія вважає технопарки. Розглядаються й інші можливі активності. А. Загородній висловив глибоку вдячність німецьким колегам і Посольству ФРН в Україні, завдяки долученню яких у березні 2015 р. відбувся семінар «Визначення підходів для оцінювання ефективності наукової діяльності Національної академії наук України». Важливо зауважити, що саме у співпраці з німецькою стороною було розроблено нову методіку оцінювання ефективності діяльності установ НАН України – за зразком відповідного механізму, застосовуваного в Асоціації Ляйбніца.

Голова німецької делегації З. Кіфер розповіла про процес запровадження подібної методіки після об'єднання Німеччини, коли постала потреба оцінити наукові установи колишньої НДР. За словами гості, процес оцінювання був досить непростим, однак загалом його можна назвати «історією успіху», оскільки в підсумку переважна більшість учених залишилися задоволені результатами його проведення.

Член-кореспондент НАН України О. Кордюк докладніше розповів про історію та сучасність КАУ (попередні назви установи – Київське відділення

Московського фізико-технічного інституту, Фізико-технічний навчально-науковий центр НАН України), участь якого в чинному спільному українсько-німецькому структурному проекті обговорювалася з німецькою делегацією на ранковій зустрічі в Міністерстві освіти і науки України. Визначальна особливість університету полягає в тому, що під час навчання студенти мають змогу не лише отримати якісну базову вищу освіту за певним напрямом, а й набути значний досвід науково-дослідної роботи. Для нашої країни КАУ є унікальною установою, покликаною посприяти, з одного боку, активнішому залученню молоді до наукової діяльності та тіснішій інтеграції наукової й освітньої сфер, а з іншого – інтеграції вітчизняної наукової сфери до європейського і світового дослідницького простору та зміні процесу відтоку кадрів їх циркуляцією, зокрема завдяки поглибленню та систематизації співпраці з українською науковою діаспорою (наприклад, створенні своєрідної мережі – alumni network, – чимало представників якої, до речі, підтримують цю ідею, адже прагнуть не розривати зв'язків із Батьківщиною). При КАУ та у співпраці з Малою академією наук України й Інститутом теоретичної фізики імені М. Боголюбова НАН України планується також організувати роботу Малою академічного університету, в якому навичок науково-дослідної роботи набуватимуть здібні учні. Крім цього, КАУ вже активно залучений до науково-популяризаційної діяльності. Передбачається й налагодження взаємодії з представниками вітчизняної бізнес-спільноти та іноземними партнерами.

Доктор фізико-математичних наук О. Антонюк представила проект спеціалізованого наукового і технологічного парку ACADEM.CITY, який планується втілити як науковий хаб і проект-сателіт КАУ, аби університет міг відігравати позитивну роль в національному економічному розвитку та трансфері технологій. У КАУ триває розроблення власної бізнес-стратегії. Згодом там запрацюють грантовий офіс, офіс із трансферу технологій, бізнес-інкубатори, майданчики для комунікації між науковцями, студентами, підприємцями. За словами О. Антонюк, можливості Академії в цьому напрямі великі, інтелектуальний потенціал значний, проте миттєвого успіху очікувати не варто: «Наша першочергова мета – створення сприятливого середовища, зручного майданчика для комунікації між освітою, наукою та бізнесом. Без взаємодії між бізнесом та наукою неможливо досягти успіху в побудові в Україні конкурентноспроможної економіки. Це – колосальне завдання, тому ми починаємо з малого, того, що вже маємо на даний момент. Далі будемо розвиватися та вчитися на світовому досвіді та власних помилках. Буде важко, проте ми обов'язково повинні спробувати, інакше ніколи не досягнемо поставлених цілей». Проект ACADEM.CITY покликаний також привабити молодь у науку – з метою подальшого залучення нових кадрів. Реалізація проекту спиратиметься на найкращий зарубіжний досвід, – підсумувала О. Антонюк.

Німецька сторона позитивно оцінила ініціативи представників КАУ.

Зокрема, доктор Т. Райнеке зазначив, що вражений їхніми ідеями й ентузіазмом, однак, за його словами, знайти партнерів у приватному секторі

важко, а отже, слід, у першу чергу, заручитися підтримкою на державному рівні.

Доктор З. Кіфер висловила готовність надати українським колегам необхідну підтримку, в тому числі організувати передачу німецького досвіду.

А радник з питань науки Посольства ФРН в Україні М. Лещенко запевнив, що німецьке представництво посприє в налагодженні двосторонніх зв'язків.

На завершення зустрічі академік А. Загородній подякував зарубіжним гостям за досвід і рекомендації, якими вони поділилися, та підкреслив, що підтримка ВМВФ є надзвичайно важливою для НАН України (*Національна академія наук України* (<http://new.nas.gov.ua/UA/Messages/news/Pages/View.aspx?MessageID=3336>). – 2017. – 20.07).

Перспективні напрями розвитку української науки

31 липня 2017 р. Інтернет-платформа «Дім інновацій» опублікувала статтю «Мікрокосм на орбіті», присвячену деяким дослідженням у галузі космічної біології, які здійснюють учені НАН України.

Освоєння космічного простору, зокрема облаштування постійних колоній на інших планетах Сонячної системи, потребуватиме створення там умов, за яких людина зможе повноцінно жити, – фактично, штучної біосфери. Перші кроки в цьому напрямі роблять і вітчизняні дослідники – фахівці Інституту ботаніки імені М. Холодного НАН України, Національного ботанічного саду імені М. Гришка НАН України, Національного технічного університету України (НТУУ) «Київський політехнічний інститут (КПІ) імені Ігоря Сікорського», Національного університету «Києво-Могилянська академія» – у співпраці з литовськими колегами з Центру дослідження природи (м. Вільнюс).

У виконуваних експериментах використовуватимуться наносупутники, сконструйовані в НТУУ «КПІ імені Ігоря Сікорського», на яких у космос планується запускати спеціальні гермоблоки з мікрокосмами на борту. Мікрокосм – це спрощена модель екосистеми, головним елементом якої наразі є орхідеї. Щоб експеримент був вдалим, екосистема має проіснувати щонайменше рік. При культивуванні на Землі – в умовах мікрогравітації – потрібний результат уже досягнуто й навіть перевершено.

Вчені стверджують, що такі експерименти, на відміну від традиційних біологічних досліджень у космічному просторі, не потребуватимуть складного обладнання й участі людини, – керувати ними, змінюючи різноманітні параметри (освітлення, кількість тепла, циркуляцію повітря всередині гермоблоку) науковці зможуть дистанційно. У світі подібні випробування досі не проводилися (*Національна академія наук України* (<http://new.nas.gov.ua/UA/Messages/news/Pages/View.aspx?MessageID=3359>). – 2017. – 2.08).

Здобутки української археології

На території Білгород-Дністровської (Аккерманської) фортеці, що на Одещині, тривають розкопки, які проводить Білгород-Дністровська археологічна експедиція Інституту археології НАН України. Про мету й попередні результати цих робіт пишуть керівник цієї експедиції – науковий співробітник Інституту археології НАН України кандидат історичних наук І. Тесленко та завідувач кафедри історії України Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Ушинського (м. Одеса) кандидат історичних наук, доцент А. Красножон.

У Східній Європі Білгород-Дністровська фортеця є однією з найбільших фортець XV ст., що збереглися до наших днів. Фортеця є пам'яткою архітектури національного значення з охоронним № 560. З 2009 р. територія фортеці та прилегла зі сходу і південного сходу зона є пам'яткою археології національного значення «Городище антична Тіра – середньовічний Білгород» (відповідно до постанови Кабінету Міністрів України № 928 від 3 вересня 2009 р., охоронний № 150007-Н).

На початку липня 2017 р. роботу на цій пам'ятці розпочала Білгород-Дністровська археологічна експедиція Інституту археології НАН України під керівництвом наукового співробітника цього інституту кандидата історичних наук І. Тесленко. Участь у розкопках беруть також студенти Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Ушинського під керівництвом завідувача кафедри історії України цього університету кандидата історичних наук, доцента А. Красножона.

Роботи проводяться за підтримки Одеської обласної ради (голова – А. Урбанський) і Білгород-Дністровської міської ради (міський голова – А. Гінак) та відповідно до договору з КП «Фортеця», в користуванні якого з 2011 р. перебуває згадана пам'ятка. Заплановано розкопки на площі 160 кв. м.

Основною метою робіт стало поновлення досліджень залишків Султанської мечеті, зведеної, як вважається, султаном Баязидом II наприкінці XV ст., а також руїн християнської церкви, котрі перебувають під мечеттю – на території Цивільного двору – для подальшої їх реставрації та експонування. Крім того, планується вивчити культурні нашарування з зовнішнього боку північної стіни цитаделі, де будуватимуться укріпні споруди. Головна наукова мета археологічних робіт пов'язана з отриманням детальної стратиграфії на обох ділянках, уточненням хронологічної позиції архітектурних об'єктів і їхніх конструкційних особливостей.

Розкопки було розпочато в північній та північно-східній частинах мечеті – на ділянках, які, згідно з архівними даними, ще не досліджувалися. Науковці повністю відкрили контур північної та частково східної стін, розчистили підлогу всередині будівлі, попередньо визначили можливе місце розташування входу, а також дослідили конструкційні особливості

фундаментів мечеті, кладки яких, як виявилось, було перев'язано дерев'яними балками, з'єднаними масивними залізними цвяхами.

Під західною стіною мечеті вчені виявили фундаменти капітальної споруди, побудованої до турецької облоги фортеці у серпні 1484 р. На окремих ділянках отримано стратиграфічні розрізи на глибину до 3 м. Під середньовічними нашаруваннями виявлено залишки античної Тіри.

В результаті здійснених досліджень вдалося з'ясувати, що стіни апсиди християнського храму збереглися на висоту до 1,2 м.

Серед знахідок увагу привертають середньовічні й античні монети, наконечник стріли, фрагменти фресок, залізні та скляні вироби, різноманітна кераміка, значну частину якої складають середньовічний полив'яний посуд, синхронний періодові зведення й функціонування як храму, так і мечеті (XV ст., рубежу XV–XVI ст.ст. і XVII–XVIII ст.ст.). Це переважно витвори місцевих майстрів, а також імпорт із території Іспанії та Анатолії (*Національна академія наук України* (<http://new.nas.gov.ua/UA/Messages/news/Pages/View.aspx?MessageID=3349>). – 2017. – 26.07).

Цього року Житомирська археологічна експедиція Інституту археології НАН України продовжила досліджувати Північне городище літописного міста Возв'язель (нині – м. Новоград-Волинський Житомирської області). Про хід і результати розкопок пишуть у своїй статті для веб-сайту Національної академії наук України керівник цієї експедиції, старший науковий співробітник відділу давньоруської археології Інституту археології НАН України кандидат історичних наук А. Петраускас і старший викладач кафедри всесвітньої історії Житомирського державного університету імені І. Франка М. Хададова.

Городище в околицях Новограда-Волинського відоме ще з XIX ст. Археологічні обстеження пам'ятки проводяться з другої половини XX ст. В результаті було зафіксовано виразні ознаки припинення функціонування міста в середині XIII ст. – згорілі житлові, побутові, оборонні споруди, велику кількість речових знахідок зі слідами перебування в пожежі, рештки мешканців міста, загиблих внаслідок нападу. Все це співвідноситься з літописними повідомленнями про знищення міста військом князя Данила Галицького. Виявлено також численні знахідки, що репрезентують матеріальну культуру населення цього міста в середині XIII ст. Серед них велику цінність має комплекс прикрас знатної жінки XIII ст., знайдений у підкліті житлової споруди. Вчені визначали час функціонування міста в межах XII–XIII ст.ст., хоча більш ранні знахідки датуються IX–X ст.ст.

Цьогорічні ж дослідження тривали на Північному городищі літописного міста, яке в 2007–2008 рр. обстежувалося лише візуально й незначними площами. Фахівці провели наукову атрибуцію скарбу стародавніх прикрас, що походить із Північного городища та зберігається у фондах Новоград-Волинського краєзнавчого музею, візуальне обстеження

городища, фотофіксацію за допомогою квадрокоптера, дослідження культурних нашарувань за допомогою металодетекторів, обстеження площі городища за допомогою георадару й магнітометра, а також археологічні розкопки.

За підсумками візуального обстеження Північного городища археологи встановили значні ушкодження поверхні ґрунту внаслідок незаконних розкопувань поверхневого шару з метою вилучення металевих предметів на території дитинця городища, інших складових оборонного комплексу, а також на посаді. Крім грабіжницьких ям, залишених після використання металодетектора, було зафіксовано чимало свіжих і давніх котлованів незаконних розкопувань території городища для отримання стародавніх знахідок. Частина котлованів має значну площу та глибину, більшість із них розташовані на дитинці й барбакані городища.

Обстеження за допомогою квадрокоптера дало вченим змогу зафіксувати значні розміри руйнації культурних нашарувань городища грабіжницькими розкопуваннями, зробити тривимірну зйомку пам'ятки, встановити значний ступінь підйому майданчика городища над навколишньою місцевістю. Це до певної міри уможливорює співвіднесення Північного городища з так званим типом «стіжкових» городищ, які набули поширення у Східній Європі саме з XIII ст.

Після обстеження верхніх горизонтів культурних нашарувань городища за допомогою металодетекторів різних конструкцій і потужностей, археологи виявили велику кількість речових знахідок, що мають високу експозиційну цінність та істотно змінюють наші уявлення про специфіку розвитку середньовічного міста і його матеріальну культуру. Особливо цікавими є два предмети, що належать до кола «золотоординських» старожитностей і представлені уламком чавунного казана. За типологічними ознаками він відповідає казанам, знайденим на багатьох пам'ятках (зокрема, в Озаричах, Комарівці, Торговиці), але за умов існування Возвягля належить до початку – другої половини XIII ст., що свідчить про більш ранню дату появи чавуну на давньоруських землях (тобто разом із появою монголо-татар) і можливість уточнення датування чавунних виробів саме від середини XIII ст. та введення цієї дати до наукового обігу. Важливо, що у Возвяглі було також знайдено фрагмент срібного золотоординського дзеркала із арабським написом. Аналогії таких дзеркал є серед матеріалів інших пам'яток золотоординського часу.

Виявлені артефакти можна інтерпретувати як ознаку піднесення торгівлі, котра набуває інтенсивного розвитку в середині XIII ст. на північному відрізку Шовкового шляху, де, власне, й розташовувався літописний Возвягель. Імовірно, саме боротьба за контроль над пересуванням товарів цим шляхом стала основною причиною суперечок між населенням міста і Данилом Галицьким. Зруйнувавши місто, князь таким чином усував посередників та конкурентів у торгівлі між Сходом і Заходом (*Національна академія наук України*)

(<http://new.nas.gov.ua/UA/Messages/news/Pages/View.aspx?MessageID=3360>).
– 2017. – 2.08).

Питання екології та уникнення техногенних катастроф

26 липня 2017 р. в інформаційній агенції «Голос. UA» відбулася прес-конференція, присвячена безпечності відпочинку на українських пляжах, у межах якої було також обговорено екологічний стан водойм нашої країни в цілому та її столиці зокрема. Спікерами заходу стали генеральний директор КП «Плесо» (Комунального підприємства виконавчого органу Київської міської ради (Київської міської державної адміністрації) з охорони, утримання та експлуатації земель водного фонду м. Києва) Д. Пікалов, начальник головного управління Державної служби України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів (Держпродспоживслужби) в м. Києві О. Рубан і заступник директора Інституту гідробіології НАН України доктор біологічних наук В. Юришинець.

Приводом для скликання прес-конференції послугувала оголошена міською владою заборона купання на 11 столичних пляжах. Як повідомив Д. Пікалов, КП «Плесо» наполегливо рекомендувало киянам і гостям міста утриматися від купання в цих місцях, оскільки у Дніпрі було зафіксовано перевищення встановленої нормою кількості лактозопозитивних бактерій групи кишкової палички, що є не лише умовно патогенним маркером бактеріологічного забруднення води, а й може свідчити про наявність у ній різноманітних мікроорганізмів, потенційно небезпечних для здоров'я людини (наприклад, ротавірусів, ентеровірусів, лептоспір, стафілококів тощо). Крім того, у річці спостерігається черговий пік цвітіння синьо-зелених водоростей. За словами О. Рубана, ситуація з ними постійно погіршується впродовж останніх 10 років.

В. Юришинець наголосив, що екологічні проблеми українських водойм, а також пляжів часто пов'язані з тим, що забезпечення умов безпечного користування ними не може стосуватися якоїсь окремої місцевості. У провідних країнах світу (в тому числі в Європейському Союзі) нині активно запроваджується інтегрована система управління водними ресурсами, оскільки керувати процесами у природі потрібно комплексно: зокрема, щодо водних ресурсів – за так званим басейновим принципом, тобто в межах не конкретних населених пунктів, чи інших місцевостей, а всього басейну тієї чи іншої річки або озера. Адже ситуація в певній точці завжди залежить від поверхневого стоку, водності року, температур, притоку біогенів тощо. Саме такий підхід дає змогу виявляти й ефективно вирішувати наявні проблеми. Вчений також зауважив, що синьо-зелені водорості, які цвітуть у Дніпрі, становлять загрозу для людини не тільки під час купання, а й при споживанні води з цієї водойми як питної, оскільки містять низку токсичних речовин (наприклад, нейро- і гепатотоксинів), метаболіти цих

водоростей в процесі хлорування при водопідготовці здатні утворювати низку небезпечних хлорорганічних сполук. Контакт людини з водою, яка «цвіте» синьо-зеленими водоростями, може спричинити алергійні реакції організму. Загалом, як підкреслив В. Юришинець, екологічні проблеми водойм є наслідком повсюдного порушення норм національного законодавства, яке також потребує вдосконалення, – використання фосфатовмісних мийних засобів, будівництва у водоохоронних зонах, неналежного зведення очисних споруд або їх відсутності тощо. Додатковий чинник – неконтрольоване застосування добрив у сільському господарстві, які з поверхневим стоком в великих кількостях змиваються у водойми і створюють сприятливу ситуацію для розвитку різних видів водоростей (улітку – переважно синьо-зелених), які є короткоциклічними, а отже, досить швидко розвиваються. Особливо з огляду на зростання середньорічних температур, яким супроводжуються глобальні кліматичні зміни.

За повідомленням О. Рубана, на київському відрізку течії Дніпра постійно спостерігається фосфатне забруднення з водостоків невідомого походження. Д. Пікалов додав, що відповідні контрольні органи регулярно виявляють і ліквідують несанкціоновані врізки в систему столичної каналізації.

В. Юришинець також прокоментував можливість прогнозування екологічного стану водойми й, відповідно, ризиків її використання, зокрема й для купання. Він зауважив, що система такого прогнозування в майбутньому зможе часто давати й малоймовірні передбачення, якщо максимально не виключити, наприклад, незаконні врізки у водогін, залпові забруднення й інші чинники. Адже у США, де подібна система прогнозування ефективно використовується, здійснюється постійний моніторинг, а діяльність водокористувачів суворо контролюється.

Крім Дніпра, на території Києва нараховується близько 300 малих водойм – переважно озер, значна кількість яких теж використовується для контактної рекреації (тобто відпочинку у вигляді активної взаємодії з довкіллям). Триває робота з поліпшення екологічного стану цих водойм, до якої залучено вчених НАН України, – повідомив Д. Пікалов. Зокрема, розпочато експеримент на о. Тельбін (глибина водойми – 12 м), яке вважається модельним, еталонним для столиці. Влітку екосистема цього озера страждає від стратифікації води: кисень присутній тільки у водній товщі не глибше 2 м від поверхні, внаслідок чого трапляються замори риби. В подальшому планується поширити роботи й на інші озера – Вербне, Райдужне тощо. Проте, як наголосили всі спікери прес-конференції, комплексне вирішення екологічних проблем українських водойм потребує стратегічних рішень на загальнодержавному рівні (*Національна академія наук України* (<http://new.nas.gov.ua/UA/Messages/news/Pages/View.aspx?MessageID=3362>). – 2017. – 2.08).

Охорона здоров'я

У липні 2017 р. фаховий рецензований журнал «Scientific Reports», що належить до групи «Nature», опублікував статтю українських авторів, присвячену дослідженню клітинних і молекулярних механізмів хронічного болю при так званому «синдромі спастичності».

Спастичність – підвищений тонус та довготривалі спазми м'язів при скороченні – є характерним ускладненням після пошкодження спинного мозку й часто супроводжується хронічним болем. Фізіологічне походження цього болю залишається невідомим, що є критичним для його лікування.

Групі вчених з Інституту фізіології імені О. Богомольця НАН України та Інституту нейрохірургії імені академіка А. Ромоданова НАМН України вдалося показати, що хронічний біль, який супроводжує синдром спастичності після травми спинного мозку, є результатом перебудови сенсорних мереж заднього рогу, в яких інтегруються ноцицептивні (больові) входи з периферії. Науковці довели, що хронічний біль при спастичності пов'язаний із підвищеною збудливістю одного типу й гальмуванням другого типу інтернейронів заднього рогу спинного мозку – двома взаємно протилежними процесами, які відбуваються синхронізовано у двох принципових типах нервових клітин. В основі таких змін на клітинному рівні лежить перебудова роботи певних глутаматних рецепторів у синапсах цих нейронів, що забезпечує підвищення активності збудливих інтернейронів із одночасним пригніченням гальмівних після пошкодження спинного мозку.

Загалом, у згаданій публікації висловлюється гіпотеза про те, що одночасне перемикання синхронізованого збудження/гальмування певних типів нейронів, які здійснюють обробку сенсорної інформації у спинному мозку, є фундаментальним нейрофізіологічним механізмом хронічного болю при спастичності.

Цей напрям досліджень є вкрай важливим для розуміння механізмів виникнення та підтримання хронічного болю при пошкодженні спинного мозку, а також для пошуку нових засобів боротьби проти болю (*Національна академія наук України* (<http://new.nas.gov.ua/UA/Messages/news/Pages/View.aspx?MessageID=3350>). – 2017. – 26.07).

Наука і влада

26 липня 2017 р. відбулася зустріч керівництва Національної академії наук України із першим віце-прем'єр-міністром України – міністром економічного розвитку і торгівлі України С. Кубівим, за підсумками якої було підписано Угоду про співпрацю між Академією та Міністерством.

Участь у зустрічі взяли президент НАН України академік Б. Патон, перший віце-президент НАН України, голова Секції фізико-технічних і математичних наук НАН України академік А. Наумовець, віце-президент НАН України академік В. Горбулін, директор Інституту економіки та прогнозування НАН України академік В. Геєць, заступник директора Інституту електрозварювання імені Є. Патона НАН України академік І. Кривцун, завідувач відділу фізико-механічних процесів зварювання середньолегованих високоміцних сталей Інституту електрозварювання імені Є. Патона НАН України доктор технічних наук М. Савицький, виконувач обов'язків начальника Науково-організаційного відділу Президії НАН України кандидат фізико-математичних наук В. Корнілов, заступник директора юридичного департаменту – начальник відділу Міністерства економічного розвитку і торгівлі України Д. Лініченко та директор підприємства «Гідроінжбуд» С. Копистира.

Привітавши високого гостя у стінах Академії, президент НАН України академік Б. Патон наголосив, що налагодження тісного довгострокового і ефективного співробітництва з Мінекономрозвитку принципово важливе для Академії, оскільки міністерство є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізацію державної політики в таких важливих сферах, як економічний і соціальний розвиток, промислова та інвестиційна політика, координація діяльності з реалізації державного оборонного замовлення та багатьох інших. Академік Б. Патон також поінформував присутніх про те, що НАН України вже підготувала й надіслала зазначеному Міністерству великий перелік науково-технічних розробок, готових до впровадження у різних галузях господарства, та висловив сподівання на те, що міністерство дієво сприятиме залученню державних органів, провідних підприємств державного сектору економіки до використання науково-технічних розробок НАН України. Це стосується, зокрема, й участі наукових установ і організацій Академії у виконанні підприємствами оборонно-промислового комплексу завдань і заходів Державної цільової програми реформування та розвитку оборонно-промислового комплексу України на період до 2021 р. За словами президента НАН України, підготовлений спільними зусиллями Академії та Міністерства проект Угоди про співпрацю передбачає взаємодію між ними в багатьох важливих питаннях, серед яких – аналіз стану конкурентоспроможності економіки України, розроблення заходів із підвищення її рівня, підготовка пропозицій щодо напрямів реформування та інноваційного розвитку національної економіки, її основних галузей та секторів, участь у розробленні стратегії та механізмів реалізації державної науково-технічної та інноваційної політики.

Перший віце-прем'єр-міністр України – міністр економічного розвитку і торгівлі України С. Кубів підкреслив, що Національна академія наук України уособлює собою «групу національного інтелекту», а співпраця з нею є надзвичайно важливою та відповідальною справою для Міністерства. С. Кубів представив також видання, присвячене 100-річчю утворення

першого українського уряду й, зокрема, навів цитату зі вміщеного в цій книзі Звернення генерального секретаря освітніх справ Української Центральної Ради до народу України про підтримку народної освіти, в якому йдеться: «Нині кожен народ може розвиватися в повній мірі і будувати своє життя так, як треба для його щастя. Але здобути щастя не можна без науки. Тільки вона вказує шлях до нього, тільки вона навчає, в чому те щастя». Як наголосив міністр, пріоритетом діяльності уряду є економічний розвиток і процвітання України, її рух в інноваційному напрямі, а рушії цього процесу – саме наука й новітні технології. На думку С. Кубіва, наявний потенціал досліджень потрібно спрямувати на забезпечення економічної ефективності та зміцнення національної безпеки нашої держави. Створенню робочих місць і високої доданої вартості, виходові українських товарів на зовнішні ринки, збільшенню податкових надходжень та зростанню національного добробуту мають сприяти науково-технічні розробки та їхнє оперативне впровадження. Одним із першочергових завдань Української держави на даному історичному етапі є створення (навіть в умовах обмежених ресурсів, передусім фінансових) ефективної інноваційної системи, ключовими гравцями в межах якої стануть державні службовці, промисловці, вчені й освітяни. Як підкреслив С. Кубів, жорстка конкуренція на світовому ринку вимагає безперервних інновацій, у тому числі від дослідників. Тільки завдяки постійній роботі за цим напрямом можна вирішити як внутрішні, так і зовнішні проблеми держави (зокрема, пов'язані з обороною, безпекою, енергетикою, захистом довкілля, демографічною ситуацією). «Без перебільшення, майбутнє України залежить від спроможності відповісти на глобальні виклики часу і знайти своє місце у світовій економіці», – зазначив міністр. І продовжив: «У цій частині пріоритетними завданнями Мінекономрозвитку стають формування та реалізація економічної, промислової, інноваційної та інвестиційної політики. Залучення установ Національної академії наук України до виконання цієї місії дасть змогу досягти ефективної співпраці у розбудові української економіки й налагодженні світогосподарських зв'язків». Цю мету й покладено в основу двосторонньої угоди про співпрацю, а визначені нею напрями корелюють із завданнями Міністерства та науковими пріоритетами Академії. «Ініціатива проведення спільних заходів Мінекономрозвитку та НАН України дасть змогу об'єднати потенціал державних службовців і науковців та відкриє нові можливості для його реалізації», – підсумував С. Кубів і висловив сподівання на те, що двостороння угода стане важливим кроком на шляху подальшої плідної співпраці між Академією та Міністерством, що буде як взаємовигідною, так і корисною для Української держави.

Президент НАН України академік Б. Патон зауважив, що після підписання угоди сторонам необхідно буде готуватися до другого етапу роботи – спільної підготовки конкретних пропозицій щодо подальшої взаємодії та поступового їх утілення в життя.

Основних досягнень та проблем Національної академії наук України та вітчизняної науки загалом торкнувся у своєму виступі член експертної ради

Національного комітету з промислового розвитку, перший віце-президент НАН України, голова Секції фізико-технічних і математичних наук НАН України академік А. Наумовець. Подякувавши С. Кубіву й Мінекономрозвитку за виявлену до науки й науковців увагу, вчений зазначив, що Академія вже віддавна прагнула тісніших зв'язків із Міністерством, оскільки для інноваційного розвитку країни має численні пропозиції, серед яких – наукові розробки для потреб космічної галузі, енергетики, машинобудування, транспорту, будівельної галузі, агропромислового комплексу, медицини, охорони довкілля, оборони й безпеки. Проте отриманню бажаного позитивного ефекту від практичного впровадження результатів наукової діяльності перешкоджає відсутність сприятливого інноваційного й інвестиційного клімату в державі, підкреслив академік А. Наумовець. Аби Україна не перетворилась остаточно на країну – сировинний придаток, спільних зусиль мають докласти представники влади, сфери реальної економіки, науки й освіти. Для цього в Академії ведеться активна робота. Зокрема, нещодавно було підписано низку угод – із Федерацією роботодавців України, Українським союзом промисловців і підприємців, Київською міською державною адміністрацією, Радою директорів підприємств, установ та організацій м. Києва, успішно реалізуються – з ДП «КБ «Південне» імені М.К. Янгеля», ДП «Антонов» та іншими. Проте ці домовленості неможливо реалізувати повною мірою без підтримки з боку держави, без законодавчого закріплення необхідних стимулів (наприклад, так званих «податкових канікул», створення вільних економічних зон, залучення венчурного капіталу тощо) для організацій, що займаються інноваціями. В НАН України все ще сподіваються, що на важливість цих питань вітчизняні урядовці звернуть належну увагу, – зауважив академік А. Наумовець.

Внеску Академії в посилення обороноздатності й безпеки Української держави було присвячено виступ віце-президента НАН України академіка В. Горбуліна. Він зазначив, що Академія ніколи не залишалась осторонь вирішення актуальних проблем держави. І нині, коли перед Україною постали нові виклики, вчені шукають і знаходять адекватні відповіді на них. 2015 р. в Академії було започатковано цільову науково-технічну програму НАН України «Дослідження і розробки з проблем підвищення обороноздатності і безпеки держави», в межах якої виконується низка проектів зі створення розробок оборонного або подвійного призначення. Академік В. Горбулін також поінформував присутніх про спільне засідання Воєнно-наукової ради Збройних сил України та Національної академії наук України, яке відбулось у Генеральному штабі Збройних сил України 7 липня поточного року.

Директор Інституту економіки та прогнозування НАН України академік В. Геєць висловився щодо співпраці нашої держави з міжнародними фінансовими організаціями.

Під час загальної дискусії було обговорено також необхідність забезпечення належного рівня викладання природознавчих дисциплін,

зокрема фізики, у середній і вищій школах, що є вкрай важливим для підготовки кваліфікованих інженерно-технічних кадрів для промисловості.

Потому міністр економічного розвитку і торгівлі України С. Кубів і президент Національної академії наук України академік Б. Патон підписали Угоду про співпрацю між Міністерством і Академією. В документі йдеться про те, що його укладено з огляду на необхідність всебічного сприяння формуванню та реалізації державної соціально-економічної політики, підвищення ролі науки та інновацій у процесах реформування вітчизняної економіки та посиленні її конкурентоспроможності, створення належних умов для впровадження наукових розробок у виробництво. Підписуючи цей документ, Міністерство й Академія розглядають двосторонню співпрацю як інструмент реалізації послідовної державної політики розвитку вітчизняної економіки, спрямованої на забезпечення її ефективної модернізації, залучення інвестицій в українську економіку, сприяння входженню України у світові економічні організації та інтеграційні структури, вирішення окремих проблем галузей економіки, участь у розробленні нормативно-правових актів, документів і планів спільної діяльності. Угодою визначено напрями й форми співпраці, а також інші питання організації взаємодії між сторонами *(Національна академія наук України (http://new.nas.gov.ua/UA/Messages/news/Pages/View.aspx?MessageID=3354). – 2017. – 28.07).*

Проблеми розвитку соціальних комунікацій

М. Закіров, канд. іст. наук, заввідділу,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

Сучасні інформаційно-комунікативні технології як фактор еволюції соціально-політичних відносин

Проведено аналіз впливу сучасних інформаційно-комунікативних технологій на політичну сферу суспільства. Висвітлено прояви окремих характеристик інформаційного суспільства в еволюції соціально-політичних відносин як у середині сучасних країн, так і у глобальному політичному просторі. Акцентовано увагу на істотному розширенні можливостей і спектру застосування інформаційно-маніпулятивних технологій, які стають знаряддям внутрішньополітичної боротьби і ефективним засобом зовнішньої інформаційної експансії. Підкреслено, що новітні технології стали засобом побудови «нового» тоталітаризму, за яким людина не лише підпадає під повний контроль, але і піддається впливу значно більш ефективних засобів контролю масової свідомості. Відмічено важливість завдання створення в Україні системи ефективної протидії зовнішній інформаційній експансії.

Ключові слова: інформаційний вплив, комунікація, маніпуляція, інформація, експансія, інформаційне суспільство.

Сучасний світ увійшов в епоху, де інформаційна сфера починає відігравати дедалі більш значущу та всеохоплюючу роль. Як наслідок, для вироблення адекватної державної політики надзвичайно актуальним стає визначення логіки і механізмів впливу інформаційного середовища на систему політико-комунікативних відносин. Особливого значення набуває зазначена проблема в умовах, коли інформація стає одним із засобів вирішення геополітичних завдань і використовується як засіб формування певної соціально-політичної площадки для просування інтересів регіональних і глобальних гравців світової політики на території інших країн. Відображенням теоретичної цінності та актуальності досліджень проблеми інформаційного впливу є значний обсяг різнопланових досліджень і зростаючий інтерес до них як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників.

Моделі конструктивних і деструктивних зовнішніх інформаційних впливів на суспільні трансформації в Україні на засадах порівняльного аналізу характеризує у своєму дослідженні М. Ожеван [1]. Автор критикує конспірологічні версії «підривної активності таємних західних центрів», активно поширювані в російськомовному сегменті Інтернету і детально аналізує методи протидії деструктивно-підривному зовнішнім інформаційним впливам. Інформацію як засіб ведення інформаційних воєн та ефективний інструмент досягнення суспільно-політичних цілей держави досліджує М. Пілат [2]. Авторка аналізує концептуальні засади здійснення інформаційних впливів на глобально політичному рівні. У роботі дослідниця намагається дослідити взаємозв'язок інформаційного впливу та інформаційної війни як родового поняття. Основні чинники, що визначають ефективність інформаційного впливу досліджує А. Стадник [3]. Автором визначено ключові аспекти суті і впливу інформаційної війни на масову свідомість і громадську думку. Дослідник наголошує, що в руках ЗМІ інформація виступає як справжня зброя, націлена на масову свідомість, і у кризових ситуаціях подача інформації націлена на маніпулювання громадською свідомістю і, відповідно, громадською думкою як зовнішнім вираженням свідомості. Вплив інформаційно-маніпулятивних технологій на процес легітимації політичної влади в Україні аналізує С. Гаврилюк [4]. Дослідниця визначає інформаційно-маніпулятивні технології як ключові фактори політичної легітимації, що впливають на політичну поведінку громадян. У роботі обґрунтовано необхідність зміни парадигми досягнення легітимності політичними суб'єктами в Україні через відмову від деструктивних технологій легітимації на основі використання інформаційно-маніпулятивних технологій. Роль перспективних галузей політичної комунікації в інформаційному суспільстві висвітлює М. Вершинін [5]. Серед найбільш перспективних напрямів дослідник виокремлює взаємозв'язок Інтернету і демократії, подає характеристику електронної демократії як форми комп'ютерно-опосередкованої політичної комунікації, аналізує особливості електронного уряду. Характерні риси сучасного політичного процесу, обумовлені застосуванням нових сучасних інформаційних технологій, вивчає А. Казанок [6]. Автор підкреслює особливу роль, що в

сучасних умовах належить Інтернету, який активно використовується як з метою інформаційного впливу і взаємодії в сфері політики, так і впливу на хід розвитку політичного процесу в цілому. Сприйняття інформаційного простору у традиційних геополітичних категоріях суверенітету, кордонів і території розглядає Ю. Кабанов [7]. Дослідник стверджує, що держави дедалі більш активно позиціонують себе як актори інформаційного простору і виступають каталізаторами взаємопов'язаних процесів мілітаризації, секьюритизації та дипломатизації інформаційного простору. У свою чергу наслідком прояву зазначених тенденцій і залучення великої кількості держав призводить до нових форм співробітництва і конфліктів.

Наведений короткий аналіз говорить як про велику зацікавленість науковців, так і про значний практичний та пізнавальний потенціал обраної теми. Зокрема, чималий інтерес становить проблема впливу сучасних інформаційно-комунікативних технологій на політичну сферу суспільства. Заслуговує на увагу аналіз проявів окремих характеристик інформаційного суспільства в еволюції соціально-політичних відносин як у середині сучасних країн, так і у глобальному політичному просторі.

Події останніх років показують, що характерною рисою сучасного світу стає чергова актуалізація геополітичного протистояння. Відмінною рисою нової стадії міждержавних відносин, що розвиваються на тлі формування і стрімкого розгортання глобального інформаційного простору є культурно-ідеологічна експансія. Актори сучасного політичного процесу задля вирішення поставлених завдань долучаються до використання цілеспрямованих і спеціальних інформаційних технологій. Причому масштаби використання і характер зазначених прийомів впливу дозволяє вести мову про інформаційно-комунікативну революцію у політичній сфері.

У контексті нової реальності, що твориться у результаті зазначеної революції, початково неполітичні суб'єкти соціокультурного процесу та їхня діяльність наповнюються політичним змістом. Зокрема, досягнутий на сьогодні рівень розвитку інформаційно-комунікаційних технологій дає можливість якісно змінювати традиційні політичні інститути, на кшталт, систем електронного голосування, електронного уряду тощо. Разом з тим змінюються форми, способи і методи політичного впливу на соціально-політичний простір як у середині держав, так і на міжнародній арені, що у свою чергу, істотно корегує політичні відносини як такі.

Внаслідок зазначеної еволюції відбувається своєрідна медіатизація політики як процесу поглиблення залежності і взаємозалежності політики і мас-медіа, який, на думку сучасних дослідників, є фундаментальною тенденцією сучасності [4]. Причому, підкреслимо, що зазначена трансформація політики є безпосереднім і об'єктивним наслідком розвитку інформаційно-комунікативних технологій. Становлення інформаційного суспільства нероздільне з процесом політичної медіатизації як індикатором інтенсивності розвитку нової інформаційної епохи. Цей процес наочно свідчить про зміну місця і ролі медіа в сучасному суспільстві, забезпечує реалізацію основних принципів, свобод у демократичній державі, а медіа стає

невід'ємним елементом інформаційно-комунікативної системи політикуму [8, с. 622], який, у свою чергу, активно використовує медіа для здійснення впливу на суспільство.

Як зауважує І. Рибак, значна роль у цьому процесі належить саме інформаційно-маніпулятивним технологіям. Будучи різновидом політичних технологій, вони маніпулятивно впливають на політичну свідомість і поведінку, що здійснюється з метою ефективної організації та управління комунікацією між політичними суб'єктами і громадянами, і виступають трендом розвитку інформаційного суспільства [9, с. 568].

У свою чергу, наголошуємо, що зважене ставлення до практичних проявів зазначеного тренду має виключне значення з огляду на те, що стратегічним напрямом інформаційно-маніпулятивних технологій є забезпечення громадського визнання певних суб'єктів політики, а також відповідних політичних програм, світоглядних ідей, які можуть набувати характеру зовнішньої інформаційної експансії.

Слід зауважити, що в умовах сьогодення культурно-ідеологічна експансія набуває широкого масштабу, і крім суто політичної сфери на вістрі інформаційних впливів опиняється культурно-духовна складова національної безпеки держави. З огляду на це цілком виправданим і своєчасним є включення у Доктрину інформаційної безпеки України наступних положень: «розвиток та захист національної інформаційної інфраструктури»; «збереження і примноження духовних, культурних і моральних цінностей Українського народу»; «розвиток медіа-культури суспільства та соціально відповідального медіа-середовища» [10].

Особливої ваги досліджувана у роботі проблема набуває з огляду на неоднозначну природу, що її мають процеси глобальної інформатизації і світових мережених інформаційних структур. Поряд із беззаперечними позитивними наслідками зазначеного явища, такими як зростання інтелектуального ресурсу і ефективності його використання на користь сталого розвитку людства і вдосконалення систем забезпечення комфортних умов і безпеки особистості, суспільства і держави, існують і суттєві ризики тій такій безпеці і комфорту. Зокрема, дослідники стверджують, що Інтернет впливає на політичні процеси в сучасному суспільстві найактивнішим чином, а інформаційні технології використовуються не тільки як засіб комунікації, але і як знаряддя боротьби з конкурентами через так званий «злив інформації», яка не може бути оприлюднена у друкованих ЗМІ як засіб агітації [11, с. 28].

Розвинуті інформаційно-комунікативні технології істотно розширюють можливості контролю масової свідомості, сприяють підвищенню ефективності використання маніпулятивних технологій з метою впливу на політичну поведінку окремих груп населення, або навіть великих соціальних шарів. У ґрунтовному дослідженні М. Кононова широко використовується поняття «інформаційно-політичні технології» і підкреслюється, що вони «за своїм впливом на виборців або політичних опонентів завжди спрямовані на побудову у свідомості програмованих циклів відповідного сприйняття

відповідним чином сформованої інформації і відповідної діяльності як реакції на отримані установки» [12, с. 76].

Таким чином, ефективне управління інформаційно-комунікативними потоками і технологіями стає дієвим інструментом і вирішальним ресурсом політичної влади, яка за рахунок цілеспрямованого управління політичної інформацією досягає максимально можливих результатів з відносно малими затратами.

Разом з тим стрімкий розвиток інформаційних технологій, що призвів до виникнення феномену інформаційного суспільства, змінив не лише методологію політичної влади, але і створив умови для формування нової якості громадянської участі у політичному процесі. Поряд із істотним спрощенням організації горизонтальної комунікації між учасниками традиційних форм соціальних рухів виникають нові мережеві структури, що забезпечують швидке залучення громадян у процес координації спільних дій, вироблення і прийняття рішень як на локальному, так і на національному і навіть на глобальному рівнях.

Технологічні досягнення інформаційного суспільства значною мірою звузили можливості державного контролю інформаційних потоків і зумовили виникнення нових викликів. Всесвітнє павутиння Інтернету вкупі з сучасними засобами комунікації створили умови виникнення нової форми громадянського суспільства – «міжнародного», яке здатне об'єднувати людей за інтересами і уподобаннями, майже не звертаючи уваги на державні кордони. Звичайно, це не відноситься до крайніх випадків цілеспрямованого і тотального обмеження, до яких вдаються окремі, загальновідомі недемократичні країни.

Зазначена риса сучасної комунікації становить не аби яку небезпеку, оскільки, за висновком дослідників, інструментарій протидії країн істотно розширився саме за рахунок інформації. Як вказує М. Пілат, відтепер інформацію використовують як сучасну зброю для ведення воєн. Ефективність інформаційних впливів визначається передусім вмінням використовувати саму інформацію. Складна когнітивно-аксіологічна природа інформації штовхає до пошуку новітніх тактичних і стратегічних прийомів для здійснення інформаційних впливів, які допоможуть досягти бажаних завдань та мети [2, с. 187]. І не останню роль у здійсненні таких впливів уже відіграють різноманітні соціальні мережі, через які потрібна інформація розповсюджується зі значною швидкістю.

Як бачимо, виникнення інформаційного суспільства складне і навіть неоднозначне за своїм впливом на розвиток глобального людства явище. Безумовно, стрімкий розвиток інформаційно-комунікативних технологій сприяв істотному технічному полегшенню процесів створення інформаційного продукту, збереження, обміну і розповсюдження інформації, до яких отримали можливість долучатися значно більш широкі маси населення: і окремі громадяни, і різноманітні об'єднання. За таких умов знімаються організаційні і технічні обмеження, що заважали практичній

реалізації принципів безпосередньої демократії, на кшталт, електронних петицій.

Разом з тим ті самі новітні технології сприяють виникненню феномену так званого «нового» тоталітаризму, за яким людина за допомогою сучасних комунікативних технологій не лише підпадає під постійний нагляд, але і може опинитися під контролем через глобальні інформаційні системи маніпуляції свідомістю. Сучасні технології, з раніше недосяжною ефективністю, дозволяють збирати і обробляти величезні обсяги інформації, що, у свою чергу, дає можливість максимально персоналізувати зміст політичних звернень, чітко визначити, який із сегментів електорального масиву на який меседж видасть максимально позитивний відгук. Звісно, що суто політичними інтересами використання новітніх технологій не обмежується, але інші сфери їх застосування, з огляду на масштабність і специфічність явища, природно виходять за рамки цієї роботи.

Як ми вже зазначали вище, інформаційно-комунікативні технології дедалі більш активно використовуються для просування геополітичних інтересів. Зокрема, виникнення явища «ненасильницької» зміни політичного режиму безпосередньо пов'язана із активним використанням саме інформаційних впливів, у тому числі і за допомогою соціальних мереж, які разом з іншими технологічними досягненнями інформаційного суспільства і новітніми засобами комунікації здатні стати міцним засобом культурно-ідеологічної експансії, що створить передумови для соціальної і політичної дестабілізації не лише локального чи регіонального, але і національного масштабу і спричинити розкол цивілізаційних підвалин держави.

Причому варто підкреслити, що мова йде не про далеке чи недалеке майбутнє. Глобальна інформаційно-комунікативна система вже не лише реальність як надбання технологічного генія людства, але і інструмент активної дії державних і недержавних суб'єктів різноманітних і, головне, політичних процесів, що відбуваються у світі в режимі реального часу.

За таких умов поняття суверенітету, збереження традиційних цінностей, захист культурного і соціально-політичного простору держави набувають нового змісту і потребують комплексного підходу, який передбачатиме протидію деідеологізації і маргіналізації свідомості внаслідок трансформації раціональної свідомості суспільства у ірраціональну.

До зовнішніх загроз національній безпеці у духовно-культурній і інформаційній сфері дослідники відносять вплив процесів глобалізації, що пов'язані з масовізацією та уніфікацією культури, наполегливою трансляцією інших патернів, в інформаційному впливі ззовні за допомогою засобів масової інформації і комунікації, Інтернету, наслідком чого є формування позитивного образу «іншої» держави і деструктивного ставлення до своєї.

Доба перебудови, соціально-політичні трансформації пострадянських країн дискредитували і в більшій мірі зруйнували ціннісно-нормативну систему радянського часу, але водночас не запропонували адекватної заміни. У результаті суспільство багатьох новостворених держав опинилося на своєрідному ціннісному роздоріжжі і стало жаданою ціллю для

різноманітних акторів інформаційних впливів і зручним майданчиком відпрацювання маніпулятивних методів з використанням сучасних інформаційно-комунікативних технологій. Зокрема, як зазначає О. Волочаєва, у Росії на сьогодні спостерігаються спроби створити ціннісний гібрид, ціннісно-нормативну кентавр-систему з царських і радянських елементів, розбавлених проблематикою постмодерну. У цю нову систему входять православ'я, російсько-радянське розуміння «імперськості», максимальна централізована і вертикально вибудувана держава-політична влада, патріотизм [13, с. 22].

У сучасному світі інформація та інформаційні технології перетворюються у потужні важелі політичної влади. На думку відомого американського соціолога Е. Тоффлера, майбутні успіхи політичного розвитку, політичної модернізації безпосередньо пов'язані з можливістю і вмінням вправно керувати політичною інформацією і політичними комунікаційними потоками [14, с. 22].

Сьогодні ми стаємо свідками того, що і в глобальному, і в національному, і в регіональному вимірах розгортається «битва» за інформацію, за контроль над інформаційними потоками, за владу. Більш того, для цих «битв» уже створені спеціалізовані структури, не лише під відкрито мілітарними назвами, але і з відповідним підпорядкуванням. Зокрема, міністр оборони Російської Федерації С. Шойгу 22 лютого 2017 р. підтвердив створення у Збройних силах РФ військ інформаційних операцій. «За цей час створені війська інформаційних операцій, що значно ефективніше і сильніше ніж те, що ми раніше створювали у напрямі, яке має назву контрпропаганда», – підкреслив міністр [15].

Проте, слід зауважити, що за даними дослідників, створення зазначених структур у системі російських збройних сил є лише черговим епізодом загальносвітового процесу розвитку засобів і установ інформаційного впливу. Як відмічає І. Панарін, формування особливого явища – «інформаційні операції» – розпочалося ще в середині минулого століття у стінах Пентагону, а на теперішній час, порівняно з іншими країнами, США володіє значною перевагою у сфері розробки і використання інформаційних телекомунікаційних технологій, а також різних радіоелектронних систем [16, с. 301].

З огляду на це, беззаперечно, справедливим є висновок Е. Тоффлера, який писав: «сучасне суспільство вступає в еру метаморфоз влади ... Знання перестало бути додатком до влади грошей і влади сили, знання стало їх сутністю. Воно, по суті, їх граничний підсилювач. Це – ключ до розуміння прийдешніх метаморфоз влади, і це пояснює, чому битва за контроль над знаннями і засобами комунікації розгортається на всьому світовому просторі» [14, с. 23].

Як приклад продовження розгортання відповідних структур і їхнього безпосереднього зв'язку сам з проблемою інформаційних впливів нагадаємо, що директивою Президента PDD-68 від 30 січня 1999 р. Білий дім створив нову структуру під назвою «International public information group» (IPI),

завданням якої стало професійне використання розвідувальної інформації з метою здійснення впливу «на емоції, мотиви, поведінку іноземних урядів, організацій і окремих громадян». Як вказує І. Панарін, за суттю – це механізм інформаційного впливу на зарубіжні країни [16, с. 301].

Нові структури продовжували з'являтися у США і далі. Так, 21 січня 2003 р. Президент Дж. Буш підписав директиву про створення в апараті Білого дому Управління глобальних комунікацій (УМГ), для боротьби з антиамериканськими настроями у світі. У травні 2005 р. Пентагон сформував спеціальну групу, завданням якої є придушення активності противника в Інтернеті та інших електронних мережах.

Не стоять осторонь інформаційного протистояння й інші країни світу. Зокрема, Г. Почепцов зауважує, що «Британія завжди була серйозним гравцем у сфері впливу: і за часів Другої світової війни, і в період війни холодної. У Британії також працював свій “гуру” інформаційних воєн Ф. Тейлор. Держуправління Британії легко сприйняло ідеї теорії підштовхування Р. Талера. У результаті навіть усередині урядових структур створили свої тексти на цю тему, а також окремий урядовий підрозділ. Тобто, нетрадиційні підходи не є тут новиною» [17].

Наведення прикладів створення відповідних структур, що цілеспрямовано займаються розробкою, організацією і веденням різноманітних інформаційних операцій, безумовно, можна продовжувати. Проте, подальша деталізація проблеми не тільки виходить за межі нашої роботи, але її масштаби вже давно стали самостійним напрямом наукового пошуку, лише окремі результати якого ми і використали для ілюстрації «метаморфоз влади» у сучасному світі.

Проведений аналіз і наведені нами випадки активної розбудови систем інформаційного впливу дають змогу припустити, що опанування інформаційними технологіями, можливість керувати інформацією і інформаційними потоками вже стали одним із головних важелів політичної влади. В епоху інформаційного суспільства саме можливість генерувати і транслювати політичну інформацію здійснюючи ефективний інформаційний вплив у поєднанні з наявністю спеціальних механізмів і інститутів, які можуть цим цілеспрямовано та успішно займатися визначає результативність державної політики як у середині країни, так і на міжнародній арені. Причому арсенал і методи роботи у зазначеному напрямі постійно розширюються та вдосконалюються.

Зокрема, в країнах Заходу з метою залучення молоді до більш активного політичного життя формується модель сучасної громадянської участі за допомогою створення нових і використання існуючих мережевих структур. Як вказує О. Волочаєва, кандидати на державні посади, представники політичних партій і корпорацій вкладають величезні кошти у різні ініціативи, покликані за допомогою цифрових медіа залучити молодь у громадянську і політичну активність. У кінці 1990-х рр. деякі некомерційні організації почали створювати сайти з єдиною метою – залучити молодь до громадянського та політичного життя. Дослідження, проведене

американським університетом, виявило близько трьохсот подібних сайтів. Серед них були й такі проекти, які, використовуючи інтерактивні можливості Інтернету, змогли стати інструментом для політичної мобілізації молоді. Інтернет зіграв вирішальну роль у житті цих організацій, посиливши віртуальне співробітництво і принісши небачений досвід масового спілкування в мережі політично орієнтованої молоді [13, с. 104].

Водночас за допомогою використання новітніх комунікаційних технологій з'являється не лише можливість залучити молодь до активної участі у політичному житті, але і створити середовище інформаційного впливу національного культурного і політичного продукту, який зможе протистояти загрозі культурної стандартизації як зворотної сторони виникнення глобального інформаційного простору.

Виходячи з цього посилю, можна стверджувати, що сучасні держави, забезпечуючи свою національну безпеку, повинні шукати баланс глобального і національного, адаптуючи свої інститути і національні спільноти під нові реалії. Вони повинні стимулювати лояльність громадян і забезпечувати власну легітимність не тільки «мантрами», пов'язаними з культурною гомогенністю, яка формувалася, транслиувалася і зберігалася через систему освіти, армії тощо, але і за допомогою створення нових інститутів і патернів, які зможуть управляти суспільством і державою, уникаючи конфліктів, у ситуації зростаючої гетерогенності і суспільного, і національного, і світового політичного простору [13, с. 108].

Особливо актуальною ця проблема є для України, яка, за концепцією американського філософа С. Хантінгтона, знаходиться на лінії цивілізаційного розлому [18]. А протистояння, що загострюються за рахунок стрімкого розвитку транспортних і інформаційних комунікацій, найбільш актуалізуються саме на лініях подібних розломів.

Важливою проблемою, що безпосередньо стосується актуальних для сучасної України викликів, є зростання можливостей інформаційного впливу на діаспори і національні меншини з боку країн донорів чи відповідних національних держав. Політичний процес у державах-реципієнтах, завдяки розвитку інформаційно-комунікативних систем, діяльності діаспоральних структур, їх зв'язків з країною-донором, стає частиною соціально-політичного життя країн-донорів. Родинні, етнічні групи можуть підтримувати тих, хто покинув країну-донора, як і мігранти здійснювати підтримку родичів і друзів, що залишилися на батьківщині. Тобто, «загальне ущільнення» світу стимулює діяльність споріднених груп, пов'язану із забезпеченням партіям і рухам мігрантів моральної, дипломатичної, фінансової та матеріальної підтримки. Для того, щоб оптимізувати процес передачі різних видів і форм допомоги, формуються соціальні міжнародні мережі. Можна припустити, що подібні процеси породжують соціально-політичні конфлікти в країнах-реципієнтах. Більше того, набагато продовжують їх, роблять затяжними і важкокерованими [13, с. 109].

Ще одним прикладом практичного застосування інформаційного впливу є концепція «м'якої сили», автором якої є американський політолог

Д. Най [19, с. 7]. Згідно з Наєм, «м'яка сила» – це форма політичної влади, що досягає бажаних результатів на основі добровільної участі, симпатії і привабливості. На переконання американського дослідника, саме через мову і культуру реалізується «м'яка сила», що відіграє ключову роль у міжнародних відносинах і впливає на пряму чи опосередковано на світову політику і комерційні зв'язки. Найважливішою і підступною рисою «м'якої сили» є її уявна відстороненість від актора, що викликає у об'єкта впливу відчуття самостійного опанування інформацією і набуття нових ціннісних орієнтирів і політичних уподобань.

Таким чином, досягнення бажаного для актора інформаційного впливу набуває характеру маніпуляції, яка забезпечує виконання потрібних маніпуляторіві дій без застосування сили або її загрози. І не зважаючи на те, що ефект від застосування «м'якої сили» значно відтягнутий у часі, а реальний результат важко прогнозований, але для актора змін ресурсно він набагато менш затратний. Головним чином за рахунок того, що результат досягається через вплив на еліту, інтелектуальний прошарок і маси, досягається їхніми зусиллями, їхньою колективною дією, пов'язаний з жертвами, але з боку саме тієї країни, на яку здійснено вплив [13, с. 114].

Аналіз новітньої історії України і поточної ситуації показує, що проблема використання інформаційних впливів не менш гостро стоїть і у внутрішньополітичному житті нашої країни. Зокрема, у вигляді різних технологій маніпулятивного впливу у політичному процесі і методах формування суспільної свідомості.

На сучасному етапі, вказує С. Гаврилюк, в Україні спостерігаються численні деструктивні процеси, які говорять про нестачу фактичних основ ефективного управління, а також належних політичних, владно-державних важелів забезпечення відкритої політичної комунікації. Ключову причину цих процесів дослідниця бачить у кардинальній відмінності між обіцянками владної еліти України, яка використовує їх для легітимізації своєї діяльності через популізм, політичну мімікрію (маскування брехні і досягнення власної вигоди) і їх реальною політичною діяльністю, особливо в контексті військового протистояння на Сході України. Як наслідок, ми вбачаємо взаємну залежність між недовірою до політикуму з боку громадян в Україні і безперервними спробами політичних суб'єктів масово мобілізувати суспільство для боротьби – «революції» шляхом використання маніпулятивних (часто деструктивних), що роз'єднують суспільство, політичних гасел, по історичній пам'яті з метою досягнення власних політичних цілей [4].

Останнім часом серед політиків набуває популярності спілкування з виборцями і висловлювання думок на злободенні теми за допомогою Facebook чи блогів. Це цілком зрозуміло і виправдано, оскільки користувачі, які отримують політичну інформацію за каналами Інтернету здебільшого є, так би мовити, «комунікативною» елітою сучасного суспільства. Журналісти, викладачі, політологи, експерти й інші категорії громадян, що є користувачами політичних ресурсів Інтернету, не тільки самі беруть активну

участь у політичному процесі, але мають відповідне коло професійного чи особистого спілкування, в якому вони у більшій чи меншій мірі здійснюють певний авторитетний вплив, і залучення цих людей на свій бік є особливою цінністю для будь-якої політичної організації.

Отже, масштаби змін і якісні характеристики нових методів і засобів політичної комунікації говорять про інформаційно-комунікативну революцію, що відбувається у політичній сфері. Ключовою ознакою зазначеної революції є перетворення неполітичних акторів соціокультурного процесу у суб'єктів політики з відповідною еволюцією їхніх функцій, що, у свою чергу, провокує зміни у традиційних формах і методах впливу на державний і світовий соціально-політичний простір. Становлення інформаційного суспільства істотно розширило можливості і спектр застосування інформаційно-маніпулятивних технологій, які стають на вістрі не лише внутрішньополітичної боротьби, але й ефективним засобом зовнішньої інформаційної експансії. Розвиток систем комунікації та обміну інформацією значною мірою обмежили державну монополію у цій сфері і створили умови виникнення транснаціонального феномену «міжнародного» громадянського суспільства, значною мірою звільненого від державного контролю. Проте, ті самі новітні технології стали засобом побудови «нового» тоталітаризму, за яким людина не лише підпадає під повний контроль, але і піддається впливу значно більш ефективних засобів контролю масової свідомості. За таких умов перед глобальними гравцями природно виникає спокуса вирішувати геополітичні завдання за допомогою «м'якої сили», і задля цього швидкими темпами розвиваються традиційні структури інформаційного впливу і розгортаються нові, більш потужні, високотехнологічні і спеціалізовані підрозділи, у тому числі, й у складі збройних сил. Натомість в Україні використання інформаційно-маніпулятивних технологій внаслідок внутрішньополітичної специфіки здебільшого спрямоване на вирішення поточних вузькопартійних завдань, а вирішення проблеми створення системи ефективної протидії зовнішній інформаційній експансії знаходиться на початковій стадії.

З огляду на зазначене, чималий інтерес для подальших досліджень має досвід провідних країн світу у сфері захисту національного інформаційного простору і створення системи конструктивної комунікації державних інституцій, політичних партій і громадянського суспільства.

Література

1. Ожеван М. А. Основні напрями зовнішніх інформаційно-маніпулятивних впливів на суспільні трансформації в Україні: засоби протидії / М. А. Ожеван // Стратегічні пріоритети. – 2011. – № 3. – С. 118–126.
2. Пілат М. Є. Інформаційні впливи та інформаційні війни: сутність понять та їхній взаємозв'язок в інформаційну епоху / М. Є. Пілат // Вісник Львівського університету. Серія міжнародні відносини. – 2013. Вип. 32. – С. 185–190.

3. Стадник А. Г. Інформаційна війна як комунікативна технологія впливу на масову свідомість та громадську думку / А. Г. Стадник // Грані. Соціологія. – 2016. – № 1. – С. 111–115.
4. Гаврилюк С. И. Информационно-манипулятивные технологии как составляющая процесса легитимации политической власти в Украине: попытка анализа [Электронный ресурс] / С. И. Гаврилюк // Studia Humanitatis. Международный электронный научный журнал. – 2016. – Режим доступа: <http://st-hum.ru/content/gavrilyuk-si-informacionno-manipulyativnye-tehnologii-kak-sostavlyayushchaya-processa>. – Назва з екрана.
5. Вершинин М. С. Политическая коммуникация в информационном обществе: перспективные направления исследований / М. С. Вершинин // Актуальные проблемы теории коммуникации. Сб. научн. трудов. – СПб.: Изд-во СПбГПУ, 2004. – С. 98–107.
6. Казанок А. М. Применение интернета как составной части информационных технологий в политическом процессе [Электронный ресурс] / А. М. Казанок // Наука и образование: хозяйство и экономика; предпринимательство; право и управление. – 2016. – Режим доступа: http://www.journalnio.com/index.php?option=com_content&view=article&id=4508%3A2016-04-01-14-32-05&catid=114%3Aart&Itemid=157. – Назва з екрана.
7. Кабанов Ю. А. Информационное пространство как новое (гео)политическое пространство: роль и место государств / Ю. А. Кабанов // Сравнительная политика. – 2014. – № 4. – С. 54–59.
8. Рибак І. В. Медіатизація політики як ключовий вектор трансформації легітимісційних та делегітимісційних практик в Україні / І. В. Рибак // Гілея: науковий вісник. Зб. наук. пр. / Гол. ред. В. М. Вашкевич. – К.: ВІР УАН, 2011. – Вип. 49. – С. 620–628.
9. Рибак І. В. Інформаційно-комунікативні виміри сучасного політичного маніпулювання / І. В. Рибак // Держава і право: зб. наук. пр. Юридичні і політичні науки. – Вип. 57. – К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2012. – С. 565–572.
10. Указ Президента України №47/2017 про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29 грудня 2016 року «Про Доктрину інформаційної безпеки України» [Електронний ресурс] / Доктрина національної безпеки України // Офіційне Інтернет-представництво президента України. – Режим доступа: <http://www.president.gov.ua/documents/472017-21374>. – Назва з екрана.
11. Белкин С. Интернет и власть / С. Белкин, В. Воронин, С. Устименко // Власть. – 1999. – № 9. – С. 28.
12. Кононов М. М. Современные информационно-политические технологии в российском избирательном процессе / М.М. Кононов // Власть. – 1999. – № 9. – С. 76.
13. Волочаева О. Ф. Политические процессы в современном информационном обществе: новые акторы и векторы развития: дис. ...

- доктора полит. наук: 23.00.02 / Волочаева Оксана Федоровна. – Пятигорск, 2015. – 300 с. – Режим доступа: http://www.pglu.ru/upload/iblock/30f/diss_volochaeva.pdf – Назва з экрана.
14. Тоффлер Э. Метаморфозы власти / Э. Тоффлер. – М.: ООО «Издательство АСТ», 2003. – С. 22.
 15. Шойгу объявил о создании войск информационных операций [Электроний ресурс] // Независимая газета. – Режим доступа: <http://www.ng.ru/news/572788.html>. – Назва з экрана.
 16. Панарин И. Н. СМИ, пропаганда и информационные войны / И. Н. Панарин. – М.: Поколение, 2012. – С. 301.
 17. Почепцов Г. Г. Новые подходы в теории информационных войн: британская модель [Электроний ресурс] / Г. Г. Почепцов // Media sapiens. – 2014. – Режим доступа: http://osvita.mediasapiens.ua/ethics/manipulation/novye_podkhody_v_teorii_informatsionnykh_voyn_britanskaya_model/. – Назва з экрана.
 18. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций? [Электроний ресурс] / С. Хантингтон // Полис. – 1994. – № 1. – С. 33. – Режим доступа: http://www.polisportal.ru/files/File/pubvlication/Starie_publicacii_Polisa/H/1994-1-Huntington-Stolknovenie_civiliacij.pdf – Назва з экрана.
 19. Най Дж. Гибкая власть: как добиться успехов в мировой политике / Дж. С. Най; пер. с англ.. В. И. Супруна. – Новосибирск – Москва: Фонд социо-прогност. исслед.: «Тренды», 2006. – 221 с.

Марат Закиров,

канд. ист. наук, завотделом,

Национальная библиотека Украины имени В. И. Вернадского

Современные информационно-коммуникативные технологии как фактор эволюции социально-политических отношений

Проведен анализ влияния современных информационно-коммуникативных технологий на политическую сферу общества. Освещены проявления отдельных характеристик информационного общества в эволюции социально-политических отношений как внутри современных стран так и в глобальном политическом пространстве. Акцентируется внимание на существенном расширении возможностей и спектра применения информационно-манипулятивных технологий, которые становятся орудием внутривнутриполитической борьбы и эффективным средством внешней информационной экспансии. Подчеркнуто, что новейшие технологии стали средством построения «нового» тоталитаризма, согласно которому человек не только подпадает под полный контроль, но и подвергается воздействию значительно более эффективных средств контроля массового сознания. Отмечено важность задачи создания в Украине системы эффективного противодействия внешней информационной экспансии.

Ключевые слова: інформаційне впливання, комунікація, маніпуляція, інформація, експансія, інформаційне суспільство.

Marat Zakirov,

Cand. Sci., Associate Professor, Head of Department,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

Modern information and communication technologies as a actor evolution of socio-political relations

It is analyzes of the influence of modern information and communication technologies on the political sphere of society is carried out. The manifestations of certain characteristics of the information society in the evolution of socio-political relations both within modern countries and in the global political space are highlighted. The attention is given to significant expansion of the possibilities and the range of application of information-manipulative technologies that become an instrument of internal political struggle and an effective means of external information expansion. It is concluded that the newest technologies have become a means of building a «new» totalitarianism, according to which a person not only falls under full control, but also is exposed to much more effective means of controlling mass consciousness. It notes the importance of the task of creating in Ukraine a system of effective counteraction to external information expansion.

Keywords: information influence, communication, manipulation, information, expansion, information society.

До уваги держслужбовця

Т. Гришина, мол. наук. співроб. ВНБІ НБУВ

Нові надходження довідково-бібліографічних видань

1. Видатні українці. Культура. Мистецтво. Освіта : довідник / відп. за вип. М. І. Преварська. – Київ : Велес, 2016. – 367 с. : портр.

У книзі подано матеріали про життя і творчість діячів культури, мистецтва і освіти, які зробили значний внесок у розбудову нашої держави та популяризацію її у світі від найдавніших часів до наших днів. Серед них – Петро Могила, Григорій Сковорода, Тарас Шевченко, Микола Костомаров, Володимир Боровиковський, Богдан Ступка, Анатолій Солов'яненко, Христина Алчевська та багато інших.

Шифр НБУВ: Ва807265

Шифр ВНБІ: ТЗ(4Укр)д.я2 В42

2. Енциклопедичний словник символів культури України / рец.: Н. О. Мех, В. П. Капелюшний ; [авт. ст.: О. І. Потапенко [та ін.]. – Вид. 6-те, випр. – Корсунь-Шевченківський : Всесвіт, 2015. – 911 с.

Символ – духовний код нації. Як явище він має універсальний загальнолюдський характер і водночас він виражається на рівні національної свідомості народу. Адже саме в символах нерідко відображаються національні традиції, звичаї, обряди, вірування, тобто національні риси характеру. Вираження національного менталітету тісно пов'язується із системою властивих конкретному народові символічних образів і уявлень. Більше того, частина вчених взагалі розглядає менталітет як сукупність символів. Історія символізму сягає глибини сотень тисяч років. Навіть виникнення писемності і літер не змогло замінити символів.

Існують «видимі» символи: геометричні фігури, картини, предмети та «невидимі» – «філософський камінь», символ первинної матерії тощо. Символ може виражатися у звукові, русі, ароматі, кольорі. Нині виокремлюють символи універсальні, специфічні, випадкові, міфологічні, первісні, традиційні, архетипні, колективні, індивідуальні, релігійні, ліричні та ін. Існують поняття «язичницька символіка», «символіка віри», «православна символіка». Значення символу ніколи не може бути пізнаним до кінця.

У посібнику подано інформацію про найважливіші наукові, філософські, художні, міфологічно-релігійні, побутові символи українців. Простежується виникнення, функціонування символів від найдавніших часів до сьогодення, причому на всіх континентах. Значну увагу приділено питанням семантики певного символу в античній міфології, язичництві, християнстві, ісламі, буддизмі. Словник вміщує біля 520 статей та 600 термінів-символів.

Шифр НБУВ: Ва809058

Шифр ВНБІ: Т5(4Укр)я2 Е64

3. Заруба В. Н. Дворяне Екатеринославской губернии / В. Н. Заруба. – Дніпро : Лира, 2016. – 559 с. : фот., рис. – Библиогр.: с. 556–558.

У книзі представлено біографії значної частини відомих представників дворянства Катеринославської губернії, яке почало активно формуватися у 1776 р., після ліквідації Запорізької Січі та підписання 21 квітня 1785 р. Катериною II законодавчого акту «Жалованная грамота дворянству» або «Грамота на права, вольности и преимущества благородного российского дворянства», що звільнила дворян від обов'язкової служби.

Головними і прямими документами джерельної бази даного дослідження стали родовідні книги, які зберігаються в рукописних фондах Дніпропетровського національного історичного музею та Російському державному історичному архіві в місті Санкт-Петербург. Значний об'єм інформації містять документи поземельного обліку фіскальними і земськими установами: окладні книги (повітових казначейств), межові книги (земських

управ), матеріали семи казенних ревізій, проведених у 1782 р., 1795 р., 1811 р., 1816 р., 1835 р., 1850 р. та 1858 р. Окреме місце займають «Сенатские объявления о запрещенных на недвижимые имущества», що виходили як додаток до газети «Санкт-Петербургские ведомости» в 1822–1897 рр., де вміщено матеріал генеалогічного характеру, а саме різні списки дворян: землевласників, виборщиків та ін. До важливих джерел інформації належать метричні книги та документи сімейних архівів.

Видання складається з розділів: «Дворяне Екариснославской губернии как социальное общество»; «Предводители дворянства»; «Персональный состав». У довідковій частині подано скорочення.

Шифр НБУВ: Со34827

Шифр ВНБІ: Т214(4Укр)д.я2 3-35

4. Історик на зламі епох. Станіслав Кульчицький: матеріали до біобібліографії. Інтерв'ю. Спогади / НАН України, Ін-т історії України – Київ : Ін-т історії України НАН України, 2016. – 530 с.

Книгу видано до 80-річчя доктора історичних наук, професора Станіслава Владиславовича Кульчицького. У його науковому доробку 2882 праці за період шестидесятирічної творчої діяльності. Серед них – окремі видання, розділи в колективних виданнях, статті, інтерв'ю, рецензії, передмови, післямови, газетні публікації та ін.

Основною частиною видання є хронологічний покажчик друкованих праць автора (1955–2016). Крім цього вміщено матеріали про життя і діяльність С. В. Кульчицького, інтерв'ю з ним, спогади Кульчицького про вчителів і колег та історіографічний нарис про нього. У додатках подано перелік виступів С. Кульчицького на наукових конгресах, конференціях, симпозіумах, «круглих столах», а також авторефератів кандидатських і докторських дисертацій, захищених під науковим керівництвом або за науковою консультацією професора С. В. Кульчицького.

Шифр НБУВ: Вс62157

Шифр ВНБІ: д. К90

5. Історична Шевченкіана : бібліогр. покажч. / НАН України, Ін-т історії України, М-во культури України, Нац. істор. б-ка України ; упоряд.: Н. Вощевська, З. Мусіна, Т. Приліпко, Д. Стегній ; наук. ред. Г. Боряк. – Київ : Ін-т історії НАН України, 2016. – 575 с.

Бібліографічний покажчик «Історична Шевченкіана» є підсумком однойменного бібліографічного проекту, започаткованого Національною історичною бібліотекою України, до 200-річчя від дня народження Тараса Шевченка. Проект здійснюється за підтримки Міністерства культури України і є однією із складових Національного електронного ресурсу «Шевченкіана».

Джерельну базу покажчика склали фонди та бібліографічні напрацювання Національної історичної бібліотеки України та електронні ресурси Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського,

Національної бібліотеки України імені Ярослава Мудрого, Наукової бібліотеки імені М. Максимовича Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Наукової бібліотеки національного університету «Києво-Могилянська академія», Науково-довідкової бібліотеки центральних державних архівів України, Національного музею Тараса Шевченка, Інституту літератури імені Т. Г. Шевченка НАН України, Інституту історії НАН України, джерела зарубіжної шевченкіани.

Документальні матеріали посібника складаються з книг, статей, публікацій у періодичних та продовжуваних виданнях, наукових збірників, матеріалів конференцій, надрукованих в Україні та за її межами українською та російською мовами упродовж 1842–2015 років. Також представлено видання з фонду іноземними мовами Національної історичної бібліотеки України. Друкований документальний масив доповнено ресурсами з мережі Інтернет.

Джерела згруповано у тематичних розділах: 1. Археографічна та текстологічна Шевченкіана; 2. Історична біографістика. Культурно-інтелектуальні комунікації; 3. Історія видань творів Тараса Шевченка; 4. Тарас Шевченко та історія України; 5. Історичні та етнографічно-побутові сюжети і мотиви у поетичній і прозовій спадщині Тараса Шевченка; 6. Історичні та етнографічно-побутові сюжети і мотиви у мистецькій спадщині Тараса Шевченка; 7. Вшанування пам'яті Тараса Шевченка: історія, місія пам'яті; 8. Бібліографічні посібники; 9. Інтернет ресурси.

Матеріал у розділах та підрозділах розташований за алфавітом прізвищ авторів і назв творів. Виняток становлять підрозділи «Тарас Шевченко та історики» і «Шевченкознавці», де матеріал подано за алфавітом персоналій. Для повного розкриття тематики бібліографічних записів застосовано систему посилань. Допоміжний апарат включає іменний, географічний та хронологічний покажчики.

Шифр НБУВ: Вc62123

Шифр ВНБІ: д. Ш37.116

6. Київські газети 1838–1940 років у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського : наук. кат. / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського ; авт.-уклад. О. С. Залізнюк ; редкол.: О. С. Онищенко (голова) [та ін.]. – Київ : НБУВ, 2015. – 604 с.

У фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (НБУВ) зберігаються унікальні за своїм науковим і культурним значенням документи, у тому числі й газети. Важливим завданням, що стоїть перед Бібліотекою, є максимальне розкриття фондів для задоволення наукових, інформаційних та культурних потреб читачів. З цією метою працівниками відділу газетних фондів регулярно готуються до друку наукові каталоги газет України, що охоплюють різні історичні періоди і розкривають зміст зібрання газетної періодики за певний проміжок часу. З 1971 р. по 2014 р.

було видано 11 наукових каталогів, які подають інформацію про газетні видання до 1955 р. включно.

Пропонована праця має на меті розкриття змісту колекції київських газет 1838–2015 рр., що зберігається у відділі газетних фондів НБУВ. Каталог містить 1778 повних бібліографічних описів газетних видань. Науково-довідковий апарат видання складається з хронологічного, алфавітного, іменного покажчиків, покажчика мов, словника псевдонімів і криптонімів та списку скорочених назв установ і організацій у заголовках і підзаголовках газет та їх повне найменування.

Шифр НБУВ: Вc60783

Шифр ВНБІ: Я171(4Укр)112 К38

7. Літопис краю : бібліогр. покажч. / Упр. культури Чернівец. облдержадмін., Чернівец. обл. універс. наук. б-ка імені Михайла Івасюка ; авт.-уклад. О. Гаврилук ; вебліогр. Г. Добровольська. – Чернівці, 2015. – 278 с.

Чернівецька область – унікальний край, в якому поєднані доля Північної Буковини і частини Бессарабії. Сучасна Чернівецька область складається з одинадцяти районів та 418 населених пунктів: одинадцять міст, вісім селищ міського типу, триста дев'яносто сім сіл.

Науково-допоміжний ретроспективний бібліографічний покажчик створено бібліографами Чернівецької обласної універсальної наукової бібліотеки імені Михайла Івасюка. У покажчику представлено книги, статті з періодичних видань українською та російською мовами, присвячені історії та сучасному життю Буковини та її адміністративного центра. Хронологічні межі видання – 1940–2015 рр.

Матеріали у покажчику згруповано за галузями знань. Кожен тематичний розділ представляє книги та періодичні видання. Для зручності пошуку розділи «Видатні діячі краю», «Краєзнавство», «Бібліографічні посібники» систематизовано за окремим принципом: книги та періодичні видання, які охоплюють інформацію про декількох персоналій – в алфавітному порядку, а матеріали про окремих осіб – за алфавітом їх прізвищ. Допоміжний апарат містить: алфавітний покажчик авторів, географічний покажчик, список використаних періодичних видань.

Шифр НБУВ: Ва805848

Шифр ВНБІ: ТЗ(4Укр-Чен)я1 Л-64

8. Національний геній Іван Миколайчук : біобібліогр. покажч. / Упр. культури Чернівец. облдержадмін., Чернівец. обл. універс. наук. б-ка ім. Михайла Івасюка. – 2-ге вид., допов. і перероб. – Чернівці : Букрек, 2016. – 144 с. : фот. – До 75-річчя від дня народження.

Біобібліографічний покажчик видано до 75-річчя від дня народження українського кіноактора, талановитого режисера і сценариста, видатного буковинця Івана Миколайчука.

У покажчику відображено акторські, режисерські роботи, сценарії Івана Миколайчука та інформацію про його життєвий і творчий шлях. Видання містить понад 1250 бібліографічних записів за 1964–2016 рр., які згруповано за чотирма розділами: 1. Роботи Івана Миколайчука. Включено алфавітні переліки кіносценаріїв і фільмографій та переліки акторських і режисерських робіт, систематизованих за хронологічно-алфавітним принципом. 2. Лінія життя та творчості Івана Миколайчука. Вміщує видання і публікації про життя і творчість митця, статті з довідкових джерел і книг, інтерв'ю з Іваном Миколайчуком, літературу про родину кінорежисера, спогади про Івана Миколайчука та матеріали із вшанування пам'яті митця, де подано інформацію про відзначення ювілейних дат від дня народження Івана Миколайчука, фестивалі, присвячені пам'яті кіномитця, мистецько-меморіальний музей-садибу в селі Чорторії Кіцманського району Чернівецької області, пам'ятки та меморіальні дошки та ін. 3. Бібліографія. Розділ складається з бібліографії, метабібліографії та календарів. 4. Вебліографія. Містить алфавітний перелік електронних ресурсів про кіноактора.

Науково-пошуковий апарат книги складається з іменного покажчика, списку фільмів, в яких знімався Іван Миколайчук та списку використаних періодичних видань.

Шифр НБУВ: Ва807776

Шифр ВНБІ: д М59

9. Соціальна мобільність жінок: минуле і сьогодення. Вип. 1. Відомі жіночі постаті світової та вітчизняної політики : довідник / Черкас. нац. ун-т імені Богдана Хмельницького, Центр гендер. дослідж. ; за наук. ред. Н. І. Земзюліної ; рец.: Т. Д. Чубіна, А. О. Овчаренко. – Черкаси : Гордієнко Є. І., 2015. – 243 с. : портр., фот.

У виданні зібрано біографічні матеріали про відомих жінок-політиків світу та знаних українок, які своєю суспільно-політичною діяльністю змінили стереотип про роль жінки в соціумі, здобувши високий авторитет та довіру співвітчизників.

Розділ «Жіночі дебюти в світовій політиці» містить статті про визначних історичних особистостей: Клеопатру, Ніфертіті, Роксолану, Анну Стюарт, Єлизавету I, Жанну д'Арк, Катерину Велику, княгиню Ольгу, царицю Тамару та інших. У розділі «Жінки – глави держав» розповідається про жінок-президентів різних країн світу та королев Великобританії, Данії, Нідерландів, Швеції. Розділ «Жінки-спікери та віце-спікери парламентів» містить відомості про представництво жінок в органах державної влади в різних країнах. У розділі «Жінки – прем'єр-міністри та високопосадовці» йдеться про жінок, обраних на найвищі державні посади. До прикладу: Ангела Доротея Меркель, Федеральний Канцлер Німеччини, Беназір Бхутто, прем'єр-міністр Пакистану (1988–1990 і 1993–1996 рр.), Кандоліза Райс, Державний секретар США (2005–2009 рр.) та багато інших. Розділ «Жіноча палітра українського парламенту» вміщує інформацію про жінок-українок,

які працювали у керівних структурах вітчизняного політикуму та займалися, чи продовжують займатися, парламентською діяльністю. Серед них – Ганна Герман, Інна Богословська, Ірина Геращенко, Лариса Скорик, Юлія Тимошенко та інші. У «Додатках» подано інформацію про відомих жінок світової політики стародавнього світу, середньовіччя, нового та новітнього часів.

Довідник підготовлено за підтримки Центру гендерних досліджень при Черкаському національному університеті імені Богдана Хмельницького як складову дослідницького проекту «Соціальні практики формування гендерної чутливості й толерантності в традиційному українському суспільстві модерного періоду». Також він є частиною серії видань про соціально активних жінок.

Шифр НБУВ: Ж74619

Шифр ВНБІ: Ф(4Укр)д.я2 С-69

10. Степаненко М. Сучасні письменники Полтавщини : довідник / М. Степаненко. – 2-ге вид., змін. і допов. – Полтава : Гаража М. Ф., 2016. – 112 с. : фот., портр.

У довіднику подано коротку історію створення Полтавської обласної організації Національної спілки письменників України, відомості про сучасних поетів, прозаїків, драматургів, публіцистів, критиків, літературознавців, які своїм життєвим і творчим шляхом пов'язані з Полтавщиною та інформацію про крайові періодичні видання.

Шифр НБУВ: Ва807564

Шифр ВНБІ: Ш5(4Укр)б.я2 С-79

11. Схід і Південь України: час, простір, соціум. У 2 т. Т. 2. Матеріали до бібліографії / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Ін-т історії України ; уклад.: Т. В. Добко (керівник), О. Я. Дуднік, А. М. Колесніченко, Л. С. Новосолова, В. А. Шкаріна, В. Ю. Радченко ; редкол.: В. А. Смолій [та ін.] ; наук. ред. В. І. Попик ; [вступ. ст. О. Удода]. – Київ : НБУВ, 2016. – 944 с.

Подані у покажчику документи відображають історичний, соціально-економічний, науково-освітній, культурний розвиток та суспільно-політичні трансформації регіонів Сходу і Півдня України починаючи з XVII століття до наших часів. Географічні межі матеріалів охоплюють сучасні Дніпропетровську, Донецьку, Запорізьку, Луганську, Миколаївську, Одеську, Херсонську області та Крим.

До видання включено бібліографічні описи книг, зокрема, монографій, нарисів, брошур; матеріалів наукових конференцій; збірників наукових праць; загальних та регіональних енциклопедій; різноманітних довідників, картографічних матеріалів, бібліографічних покажчиків, виданих в Україні та за її межами з кінця XVII ст. до 2015 р. українською, російською та іншими мовами.

Бібліографічний матеріал систематизовано за одинадцятьма основними розділами: 1. Історія південно-східних земель України у XVII–XXI ст.; 2. Історична географія та картографія; 3. Демографічні процеси, колонізація, міграція; 4. Етнографія; 5. Національна політика та етнонаціональні процеси; 6. Економічний та соціальний розвиток; 7. Державний устрій та суспільний лад; 8. Наука. Освіта; 9. Культура; 10. Релігійне життя; 11. Довідкова частина. Завершує видання Додаток «Дослідники історії та культури Сходу і Півдня України», де подано біобібліографічні довідки про відомих вчених, істориків, які зробили вагомий внесок у дослідження цих регіонів.

Шифр НБУВ: В355461/2

Шифр ВНБІ: ТЗ(4Укр)я1 С92

12. Федака С. Хроніка Закарпаття у незалежній Україні (24 серпня 1991 – 24 серпня 2016) : довідник / С. Федака. – Ужгород : Ліра, 2016. – 110 с. – Бібліогр.: с. 108–109.

Хронологічний довідник з історії Закарпаття 1991–2016 років містить близько тисячі дат із короткими характеристиками подій, що на них припадають. Розглянуто переважно соціально-політичний та економічний розвиток усіх регіонів Закарпаття, особливу увагу приділено провідним персоналіям краю.

Довідник містить розділи: «Від проголошення державності до всеукраїнського референдуму (24 серпня – 1 грудня 1991р.)», «Від референдуму до Конституції (2 грудня 1991 р. – 28 червня 1996 р.)», «Від Конституції до Революції (28 червня 1996 р. – 21 листопада 2004 р.)», «Між двома революціями (21 листопада 2004 р. – 21 листопада 2013 р.)», «Революція гідності та пореволюційна доба (22 листопада 2013 р. – до наших днів)», «Підсумки». У «Підсумках» подано інформацію про природні ресурси та екологічну ситуацію на Закарпатті, демографічну ситуацію, статистичні відомості про населені пункти та домогосподарства, економіку, криміногенну ситуацію, освітньо-культурний рівень населення.

Шифр НБУВ: Ва804555

Шифр ВНБІ: ТЗ(4Укр-Зак)я2 Ф-32

13. Франківська енциклопедія. У 7 т. Т. 1. А–Ж. / НАН України, Ін-т літ. ім. Т. Г. Шевченка, Ін-т Івана Франка ; редкол.: М. Жулинський [та ін.] ; наук. ред. і упоряд. Є. Нахлік. – Львів : Світ, 2016. – 678 с. : фот., портр. – (Серія «Іван Франко і нова українська література. Попередники та сучасники»).

Проект «Франківська енциклопедія» у семи томах виконується науковцями Інституту Івана Франка у співпраці з Інститутом літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України згідно з Постановою Президії НАН України від 2 липня 2014 р. № 162 «Про підготовку та видання академічної «Франківської енциклопедії».

Ідея створити «Франківську енциклопедію» не нова. Наприкінці 1980-х років постало питання як підготувати нове покоління франкознавців, спроможних осягнути Франкову творчість у зв'язках і співвідношеннях з іншими національно та естетично близькими письменниками, як комплексно осмислити його суспільно-політичні, ідейно-естетичні настанови, проникнути аналітичним поглядом у серцевину філософської поезії, провести аналіз особливостей поетики та художньої семантики текстів Івана Франка. Для втілення таких задумів у 1990 р. було створено Львівське відділення Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка (з 2011 року Інститут Івана Франка НАН України), науковці якого, за 20 років існування, збагатили академічне франкознавство фундаментальними працями. Серед них систематичні бібліографічні покажчики, колективні монографії, наукові статті.

Упродовж останніх років франкознавство помітно пожвавилось в різних напрямках (дослідження, видання і бібліографування творчої та наукової спадщини І. Франка). Нині Інститут Івана Франка НАН України є потужною франкознавчою школою, яку репрезентують досвідчені дослідники: М. Барабаш, М. Дерев'яна, М. Лапій, М. Легкий, О. Луцишин, Є. Нахлік, А. Франко та багато ін. Розвиваючи академічне франкознавство та реалізуючи фундаментальні проекти науковці Інституту Івана Франка відстоюють традиції правдивого, глибокого і всебічного дослідження Франкового феномена, осмислення Франкових поглядів, ідей і здобутків як класичного явища національної та світової культури.

Перший том Франківської енциклопедії містить статті про письменників, літературознавців, фольклористів, мовознавців – від засновників нової української літератури до тих, хто потрапив у поле зору І. Франка або за його життя залишив висловлювання про нього, бачив його і потім написав спогади. Статті побудовано переважно на періоджерелах: листи до І. Франка, його архів та особиста бібліотека, Франкові твори, праці, епістолярна спадщина. Автори спиралися також на наукові праці дослідників. Статті ґрунтуються на засадах повноти й точності в охопленні та висвітленні фактів, об'єктивності в інтерпритаціях та оцінках, з обов'язковим зазначенням джерел поданих відомостей, що дасть змогу перевірити їх у разі потреби.

Науково-пошуковий апарат енциклопедії містить: схему статті (пояснення щодо побудови та оформлення), основні скорочення слів, скорочення назв областей, скорочення прикметникових форм, похідних від етнонімів і топонімів, скорочення місяців, абрєвіатури, бібліографічні скорочення, скорочення топонімів (у бібліографічних описах).

Шифр НБУВ: В356509/1

Шифр ВНБІ: д. Ф-83

14. Червінський В. І. Історія України. Джерельний літопис / В. І. Червінський, М. І. Обушний. – 3-тє вид., перероб. й допов. – Київ : Україна, 2016. – 895 с. : іл., фот., портр., к., табл.

Історія України – наша спадщина, в якій синтезовано багатівіковий історичний досвід українського народу в усіх сферах життєдіяльності від найдавніших часів до сьогодення. Це надбання не лише українського народу, а й інших народів Європи і світу.

Пропонована книга є коротким джерельним літописом історії України з найдавніших часів до сьогодення. До літопису включено як документальні (актові), так і наративні (оповідні) пам'ятки, які охоплюють найрізноманітніші види джерел: уривки з літописів, юридично-правові акти, генеалогічні таблиці княжих династій, фольклорні матеріали із праць відомих істориків та письменників, спогади учасників подій, свідчення іноземців, статистичні таблиці, діаграми, ілюстрації тощо. До видання також увійшли архівні матеріали, віднайдені в архівах України та за її межами, маловідомі чи раніше засекречені документи, які трактувалися односторонньо, або замовчувалися з відомих політичних причин, уривки з наукових праць істориків української діаспори. Вміщено карти України різних часів, що дає змогу простежити, яку роль відіграло географічне середовище у формуванні українського етносу упродовж багатьох століть.

Кожен розділ розпочинається стислою характеристикою конкретного історичного періоду і документів, що його відображають та методичними порадами щодо їх використання. Документи адаптовано згідно з правописом сучасної української мови, деякі вміщено в авторському поданні. Окремі фрагменти праць друкуються із збереженням мовно-стилістичних особливостей оригіналу.

Книга «Історія України. Джерельний літопис», як комплекс достовірних історичних матеріалів, може стати справжньою джерелознавчою скарбницею для об'єктивного вивчення вітчизняної історії.

Шифр НБУВ: Ва806756

Шифр ВНБІ: ТЗ(4Укр)я2 Ч-45